

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

DIPLOMSKO DELO

**SLOVENŠČINA IN NJENO POUČEVANJE
PRI SLOVENSKIH ZDOMCIH**

**Raziskava med učenci dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture
v Baden-Württembergu**

Maja Pavšič
(študijski program: slovenščina in angleščina)

Mentor: dr. Marko Stabej

Ljubljana, september 2005

POVZETEK

V uvodnih poglavjih naloge so predstavljeni osnovni pojmi s področja jezikov v stiku, povezani z dvojezičnostjo in dvojezičnim izobraževanjem, podan je pregled izseljevanja Slovencev v Nemčijo ter njihove organiziranosti in delovanja tam danes. Osrednji del prinaša podatke o dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture v tujini, njegovem zgodovinskem razvoju in zdajšnji organiziranosti, v empiričnem delu pa so opisani zasnovanost, potek in rezultati raziskave, izvedene spomladi leta 2004 v Baden-Württembergu. V njej je z izpolnjevanjem anketnih vprašalnikov sodelovalo 70 otrok, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v starosti od 6 do 18 let, 30 staršev teh otrok in trije učitelji. Rezultati prinašajo pomembno dopolnitev vedenja o sociolingvistični podobi slovenske skupnosti, predvsem šolajočih se otrok, v tej nemški zvezni državi, posredno pa tudi o primerljivih slovenskih skupnostih drugod v Nemčiji in po Evropi. Predstavljena sta znanje in raba nemščine oziroma slovenščine pri teh otrocih, njihova stališča do slovenščine, slovenstva in s tem povezanih dejavnikov ter njihov odnos do dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture. Pomen tega pouka osvetlijo tudi mnenja staršev in učiteljev, ki poučujejo v Baden-Württembergu.

Rezultati raziskave med drugim kažejo, da otroci pri slovenščini bolje ocenjujejo svoje obvladanje (slušnega) razumevanja in govorjenja, ki sta vezana na govorno komunikacijo, kot branja in pisanja, pri katerih gre za pisni prenosnik, in da se v komunikaciji med otroki in starši pogosto dogaja, da starši v večji meri uporabljajo slovenščino kot otroci. Otroci imajo zelo pozitiven odnos do slovenščine in slovenstva, večinoma radi hodijo k dopolnilnemu pouku, Slovenijo v večini obiskujejo večkrat letno, slovenski jezik pa želijo prenašati tudi na naslednje generacije. Otrokom se zdita najbolj pomembna razloga za učenje slovenščine to, da se bodo lahko lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, in možnost, da bodo nekoč v Sloveniji delali oziroma živeli.

Avtorica razmišlja o položaju slovenščine v nemškem izobraževalnem sistemu, o identiteti slovenskih zdomcev in o dejavnikih, ki bodo vplivali na bodočnost slovenske zdomske skupnosti v Baden-Württembergu (in posredno drugod), pri čemer bodo imeli ključno vlogo prav (sedaj še) otroci, ki so sodelovali v raziskavi za pričujočo diplomsko nalogo.

KLJUČNE BESEDE: sociolingvistika, sociolingvistična raziskava, slovenski zdomci v Nemčiji, jeziki v stiku, dvojezičnost, poučevanje slovenščine, dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, odnos do slovenščine

ABSTRACT

Introductory chapters put to the fore basic notions from the area of languages in contact that are connected with bilingualism and bilingual education, an overview of the migration of Slovenes into Germany, their organizations and activities there nowadays. The central part of the thesis presents the so called supplementary lessons of Slovene language and culture, its historical development and its organization nowadays. In the empirical part the scheme, the course and the results of a research carried out in spring 2004 in Baden-Württemberg are described. 70 children, attending the lessons of Slovene language and culture, aged from 6 to 18, 30 children's parents and 3 teachers filled out the questionnaires for the research. The results reveal important facts about the sociolinguistic situation in the Slovene community, especially the school children, in Baden-Württemberg and implicitly also in other comparable Slovene communities in Germany and around Europe. Children's knowledge and the usage of German versus Slovene are presented, their attitude towards Slovene language, culture and related factors, as well as their attitude towards the lessons of Slovene language and culture. The importance of these lessons is further illuminated by parents' and teachers' opinions.

Among the results of the thesis it has been shown that children assess their command of listening and speaking (oral communication) better than reading and writing in Slovene (written medium), and that it often happens in communication between children and parents that parents use Slovene more than children. The results also show that children have a very positive attitude to Slovene language, culture and related factors, that they generally like attending the lessons of Slovene language and culture, that they mostly visit Slovenia a couple of times a year and that they wish that also their children would learn Slovene. They proved a bit more unsure regarding their future involvement in Slovene organizations and their wishes about studying or working in Slovenia. Two motives that children find the most important for learning Slovene are the ability to more easily communicate with their parents, relatives and acquaintances, and the possibility of some day working or living in Slovenia.

The author thinks about the position of Slovene in the German educational system, about the identity of Slovene emigrants and the factors that are likely to affect the future of the Slovene emigrant community in Baden-Württemberg (and implicitly elsewhere), that is going to be influenced greatly by the same (now) children that took part in the research for the thesis.

KEY WORDS: sociolinguistics, sociolinguistic research, Slovene emigrants in Germany, languages in contact, bilingualism, instruction of Slovene, supplementary lessons of Slovene language and culture, attitude towards Slovene

1	UVOD	7
1.1	Pregled vsebine in delovne hipoteze.....	8
2	TEORETSKA IZHODIŠČA.....	12
2.1	Raziskave slovenske sociolingvistike	13
2.2	Materni jezik : prvi jezik : drugi jezik : tuji jezik.....	14
2.3	Dvojezičnost.....	16
2.3.1	Pogledi na dvojezičnost.....	16
2.3.2	Kdo je dvojezičen?	16
2.3.2.1	Družbena dvojezičnost	17
2.3.2.2	Individualna dvojezičnost.....	18
2.4	Definicije dvojezičnosti.....	21
2.5	Dvojezično izobraževanje	23
2.5.1	Izobraževalni modeli za otroke tujih delavcev v Zahodni Nemčiji v 70. in 80. letih	26
2.6	Pomen odnosa do jezika in motivacije pri učenju jezikov.....	28
3	SLOVENCİ IN SLOVENŠČINA V NEMČIJI	30
3.1	Izseljevanje Slovencev v Nemčijo in njihov položaj v zgodovini	31
3.1.1	Do 1. svetovne vojne.....	31
3.1.2	V obdobju med vojnama.....	33
3.1.3	Po 2. svetovni vojni	35
3.1.3.1	Prvi izselitveni val (1945–1955).....	35
3.1.3.2	Drugi izselitveni val (1955–1962).....	35
3.1.3.3	Tretji izselitveni val (1963–1972)	36
3.1.3.4	Gospodarska kriza in upadanje izseljevanja (1973–1982)	37
3.1.3.5	Po letu 1983	38
3.1.4	Število Slovencev	40
3.2	Poimenovanje.....	41
3.3	Organiziranost Slovencev v Nemčiji danes in možnosti rabe slovenščine	43
3.3.1	Slovenska društva	44
3.3.1.1	Zgodovina slovenskih društev	45
3.3.1.2	Iz preteklosti v sedanost	46
3.3.1.3	Društva in mladi.....	47
3.3.2	Cerkev	48

3.3.2.1	Sobotna šola	51
3.3.3	Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture.....	52
3.3.4	Univerza.....	52
3.4	Organi v Republiki Sloveniji, pristojni za odnose s Slovenci po svetu	53
3.4.1	Državni organi.....	53
3.4.2	Civilna združenja za Slovence po svetu	56
3.4.3	Raziskovalna dejavnost.....	58
3.5	Perspektive za naprej.....	59
3.5.1	Možnost izobraževanja v Sloveniji.....	61
4	DOPOLNILNI POUK SLOVENSKEGA JEZIKA IN KULTURE	63
4.1	Zgodovina poučevanja slovenščine v Nemčiji.....	63
4.2	Pravna podlaga in financiranje dejavnosti	66
4.2.1	Mednarodni dokumenti.....	66
4.2.2	Slovenska ustava in zakonodaja	67
4.2.3	Mednarodni sporazumi med Slovenijo in drugimi državami	70
4.2.4	Financiranje	70
4.3	Problematika poimenovanja.....	71
4.4	Organizacija.....	72
4.5	Cilji in način dela.....	74
4.5.1	Učni načrt.....	75
4.5.2	Učbeniki	77
4.5.3	Ocenjevanje	79
4.5.4	Stiki s Slovenijo	79
4.6	Število otrok	80
4.7	Učitelji	81
4.7.1	Izobraževanje.....	82
4.8	Dopolnilni pouk v spričevalih rednih (nemških) šol in položaj slovenščine v nemškem izobraževalnem sistemu	83
5	RAZISKAVA O RABI SLOVENŠČINE IN ODNOSU DO NJE TER ODNOSU DO DOPOLNILNEGA POUKA	84
5.1	Metoda zbiranja gradiva	84
5.1.1	Vprašalnik	84
5.2	Analiza podatkov in diskusija	85
5.2.1	Otroci	85

5.2.1.1	Osnovni podatki.....	86
5.2.1.2	Sporazumevalna zmožnost	89
5.2.1.3	Raba slovenščine oziroma nemščine	92
5.2.1.4	Stiki s Slovenijo	98
5.2.1.5	Udejstvovanje v Nemčiji	101
5.2.1.6	Uporaba interneta in obiskovanje spletnih strani v slovenščini.....	102
5.2.1.7	Razlogi za obiskovanje pouka slovenščine in motiviranost za učenje slovenščine	103
5.2.1.8	Odnos otrok do slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom	107
5.2.1.9	Komentarji otrok	110
5.2.2	Starši.....	113
5.2.2.1	Osnovni podatki.....	113
5.2.3	Učitelji	121
5.2.3.1	Osnovni podatki.....	121
5.2.3.2	Kraji, kjer poučujejo, in število učencev	121
5.2.3.3	Formalnosti	121
5.2.3.4	O morebitnih razlikah med posameznimi kraji	122
5.2.3.5	O pouku in gradivih	122
5.2.3.6	O zadovoljstvu z delom	123
6	ZAKLJUČEK	124
6.1	Povzetek rezultatov raziskave.....	124
6.1.1	Otroci	124
6.1.2	Starši.....	126
6.1.3	Učitelji	127
6.2	Sklepna misel	128
7	LITERATURA	130
8	PRILOGE.....	137
8.1	Vprašalnik za otroke	137
8.2	Vprašalnik za starše.....	141
8.3	Vprašalnik za učitelje.....	143

1 UVOD

Pričujoča diplomatska naloga obravnava slovenske zdomce v Nemčiji, s posebnim poudarkom na dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture, otrocih, ki ga obiskujejo, njihovem znanju in rabi slovenščine, predvsem pa njihovem odnosu do slovenščine in slovenstva.

Uvodna poglavja, ki prinašajo predstavitev osnovnih pojmov s področja jezikov v stiku, pregled izseljevanja Slovencev v Nemčijo ter podatke o njihovi organiziranosti in delovanju tam danes, so nastala na podlagi poglobljenega študija domače in (pri nas in v univerzitetni knjižnici v Tübingenu, Nemčija) dostopne tuje literature. Poglavje s predstavitvijo dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v tujini, njegovega zgodovinskega razvoja in zdajšnje organiziranosti je rezultat preučevanja različnih virov, pogovorov z učitelji in drugimi strokovnjaki, ki se s tem poukom ukvarjajo. Empirični del naloge celostno prikaže raziskavo, ki sem izvedla v času štirimesečnega študijskega bivanja v Tübingenu med otroki, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, njihovimi starši in učitelji. Oblikovanje anketnih vprašalnikov je potekalo ob preučevanju (vsaj v določenih vidikih) primerljivih raziskav in ob konzultacijah z mentorjem, pri izpeljavi raziskave pa so bili v neprecenljivo pomoč učitelji dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu. Prikaz in interpretacija rezultatov prinašata pomembno dopolnitev vedenja o sociolingvistični podobi slovenske skupnosti, predvsem šolajočih se otrok, v tej nemški zvezni državi, posredno pa tudi o primerljivih slovenskih skupnostih drugod v Nemčiji in po Evropi.

Menim, da so Slovenci po svetu z organiziranim delovanjem in osebnim udejstvovanjem pomembni ambasadorji Slovenije, slovenskega jezika in slovenske kulture in da predstavljajo pomemben most med Slovenijo in državami, v katerih živijo. Pri tem je potrebno poudariti, da ima raziskovalna dejavnosti na področju izseljenske oziroma zdomske problematike pomembno vlogo za ohranjanje slovenske etnične in nacionalne identitete pri Slovencih zunaj meja Slovenije. Upam in verjamem, da pričujoča diplomatska naloga odstira del resničnosti življenja in čutenja (predvsem) potomcev tistih Slovencev, ki so se iz različnih razlogov podali na tuje in tam ostali. Prav ti otroci, ki danes obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, bodo čez nekaj let ali desetletij igrali ključno vlogo pri življenju slovenske skupnosti v tujem okolju in od njih je odvisno, v

kolikšni meri in na kakšen način se bo ta skupnost razvijala. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da bo na njihov odnos do vsega, kar je povezanega s slovenstvom, na delovanje v okviru slovenskih organizacij v Nemčiji in na njihovo povezovanje s Slovenijo v veliki meri vplivalo to, kar doživljajo sedaj, kot otroci, saj ima čas odraščanja pomembno vlogo pri oblikovanju človekovih vrednot. Prav zato je dobro vedeti, kako ti otroci, ki nekoč bodo oziroma ne bodo ambasadorji slovenske besede in kulture na tujem, gledajo na slovenščino, kakšen odnos imajo do pouka slovenščine in slovenskih prireditev, kako pogosto in v pogovoru s kom uporabljajo slovenščino, kako dobro jo znajo in kakšno mesto zaseda slovenščina in slovenstvo v njihovih željah in načrtih za prihodnost. Ta vprašanja odpira in s pomočjo rezultate raziskave nanje odgovarja pričujoča diplomska naloga.

V času pisanja diplomske naloge je Slovenija postala članica Evropske unije, slovenščina pa je poleg statusa edinega državnega jezika samostojne države Slovenije pridobila status enega izmed uradnih jezikov Evropske unije, s čimer se je njena razpoznavnost na mednarodnem prizorišču še povečala. Menim, da je to pomemben dejavnik, ki ga je potrebno upoštevati tudi pri razmišljanju o prihodnosti slovenskih zdomskih skupnosti, saj si lahko predstavljamo, da bo sprememba uradnega položaja slovenščine vplivala na večji ugled jezika (tako pri govornih kot pri drugih), s tem pa tudi na sproščenost rabe. V povezavi s poukom slovenskega jezika lahko upamo, da se bo s strani slovenskih staršev pokazal zadosten interes, s strani nemških šolskih oblasti pa zadostna pripravljenost, da bodo slovenščino v nemških šolah vseh zveznih držav priznali kot učni predmet oziroma kot tuji jezik in da bo omogočeno opravljanje mature iz slovenščine. Otroci bi tako videli, da ima slovenski jezik prepoznaven status in tudi v nemškem šolskem sistemu uporabno vrednost, zaradi česar bi bili za učenje slovenščine še dodatno motivirani.

1.1 Pregled vsebine in delovne hipoteze

Uvodni del začnem s teoretskimi izhodišči o maternem jeziku in dvojezičnosti, pri čemer se zaustavim pri različnih pogledih na dvojezičnost, opišem družbeno in individualno dvojezičnost, predstavim štiri definicije dvojezičnosti glede na različne kriterije (izvor, sporazumevalna zmožnost, funkcija jezikov in stališča), se zaustavim pri različnih modelih dvojezičnega izobraževanja, s posebnim poudarkom na izobraževanju

otrok priseljskih delavcev, in pišem o pomembni vlogi, ki jo imata odnos in motivacija pri učenju jezikov.

V poglavju o Slovencih in slovenščini v Nemčiji podajam pregled izseljevanja Slovencev v Nemčijo od konca 19. stoletja naprej, prikažem gospodarske in družbene razmere, v katerih so živeli Slovenci, posebno pozornost pa posvečam opisu jugoslovanske izseljenske in nemške priseljske politike, ki sta vplivali na obseg in začasnost oziroma stalnost izseljevanja. Razmišljam o ustreznosti različnih poimenovanj Slovencev v Nemčiji, pri čemer se na podlagi več argumentov sama opredelim za izraz 'zdomci'. V nadaljevanju preidem na opis organiziranosti Slovencev v Nemčiji danes (tu se zaustavim pri slovenskih društvih, Cerкви s sobotno šolo, dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture in univerzah) in možnosti rabe slovenščine. Poglavlje zaključim s seznamom organov v Republiki Sloveniji, ki so pristojni za odnose s Slovenci po svetu, in razmišljanjem o prihodnosti slovenske skupnosti v Nemčiji.

Osrednji del naloge se posveča dopolnilnemu pouku slovenskega jezika in kulture v Nemčiji, namenjenega prvenstveno potomcem slovenskih zdomcev. Najprej predstavim zgodovinski razvoj tega pouka, pravno podlago za njegovo delovanje in vire financiranja, se zaustavim pri problematiki poimenovanja oziroma naziva tega pouka, potem pa opišem organizacijo pouka danes, cilje in način dela ter profil učitelja, ki to delo (lahko) opravlja.

Najobsežnejše poglavje je namenjeno predstavitvi zasnovanosti, poteka in rezultatov empirične raziskave, v kateri je z izpolnjevanjem anketnega vprašalnika sodelovalo 70 otrok, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, 30 staršev teh otrok in 3 učitelji. S to raziskavo sem želela predstaviti predvsem rabo slovenščine pri otrocih, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, njihovo (samo)oceno znanja slovenščine in nemščine, njihov odnos do slovenščine, slovenstva in dopolnilnega pouka ter odnos njihovih staršev do dopolnilnega pouka. Strnjeno so rezultati raziskave predstavljeni v Zaključku.

Pri otrocih so me najprej zanimali osnovni podatki, kot so spol, starost, država rojstva, jezik, ki so se ga naučili najprej, in materni jezik njihovih staršev. Sledila je samoocena sporazumevalne zmožnosti (branja, pisanja, poslušanja, govorjenja) v slovenščini in nemščini, pri čemer je bila postavljena hipoteza, da bo samoocena znanja (in tudi

dejansko znanje) slovenščine višja pri tistih, ki so se slovenščine naučili kot svojega prvega jezika. Otroke sem vprašala, v kolikšni meri uporabljajo slovenščino oziroma nemščino v komunikaciji s starši, brati in sestrami, prijatelji iz slovenske šole in slovenskega verouka ter s slovenskimi sorodniki. Hipoteza tukaj je bila, da otroci, pri katerih je materni jezik obeh staršev slovenščina, za komunikacijo s temi ljudmi v večji meri uporabljajo slovenščino kot ostali. Zanimalo me je tudi, če se bo z rezultati anketnega vprašalnika potrdilo, kar sem večkrat slišala od staršev in učiteljev, namreč da se v komunikaciji v združenih družinah pogosto dogaja, da starši govorijo z otroki slovensko, otroci pa odgovarjajo v nemščini. Preverila sem tudi, v kolikšni meri se slovenščina prenaša na naslednje generacije v mešanih zakonih.

Naslednji sklop vprašanj se je nanašal na obseg stikov s Slovenijo in na udejstvovanje v okviru slovenskih organizacij v Nemčiji, saj sem menila, da več tovrstnih stikov pozitivno vpliva tako na znanje kot na (pozitiven) odnos do slovenščine in slovenstva, prav tako pa na željo oziroma predstavo otrok, da bi enkrat morda preselili v Slovenijo.

Eno vprašanje se je nanašalo na obiskovanje spletnih strani v slovenščini, saj sem predvidevala, da je internet dostopen večini otrok in da morajo za tovrsten stik s slovenščino torej predvsem imeti željo.

Nadaljnja vprašanja so se dotikala stališč otrok glede slovenščine, pouka slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom. Otroke sem vprašala, zakaj obiskujejo pouk slovenščine in zakaj se jim zdi učenje slovenščine pomembno, potem pa so se morali opredeliti glede svojega odnosa od slovenščine in pouka slovenščine ter se opredeliti, če želijo, da bi se, ko bodo sami imeli otroke, tudi oni naučili slovensko, in če si, ko bodo odrasli, želijo aktivno sodelovati pri slovenskih organizacijah ali morda študirati, delati ali živeti v Sloveniji. Nazadnje navajam še nekaj komentarjev otrok, ki so jih zapisali na koncu anketnega vprašalnika.

Pri starših sem poleg osnovnih podatkov (spol, starost, izobrazba, prvi jezik, materni jezik partnerja) želela izvedeti, v katerem jeziku se anketiranec pogovarja s svojim partnerjem in s svojim otrokom. Nadaljnja vprašanja za starše so se vsa nanašala na pouk slovenščine, da bi tako dobili še mnenje staršev glede vloge tega pouka in glede tega, koliko pouk izpolnjuje njihova pričakovanja.

Učitelji dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu so v anketnem vprašalniku napisali podatke o tem, kje in koliko učencev poučujejo, ubesedili svoje izkušnje glede razlik med posameznimi kraji, svoje mnenje o pouku in gradivih ter povedali, kako so zadovoljni s svojim delom.

2 TEORETSKA IZHODIŠČA

Temeljno delo na sociolingvističnem¹ področju jezikov v stiku predstavlja knjiga Uriela Weinreicha *Languages in Contact* (1953), v kateri avtor opredeli pojem jezikovni stik. Jeziki so v stiku takrat, kadar jih izmenično uporablja ista oseba v stiku z drugim govorcem. Preklapljanje kodov pri govorcju pogosto pripelje do sprememb v rabi jezika oziroma interference, poleg tega pa lahko pride pri govorcju do sprememb pri njegovem pojmovanju lastnega jezika in do sprememb v celotnem jezikovnem vedenju, tudi do tega, da drugi jezik prevzame vlogo maternega jezika. Na obseg teh sprememb vpliva razmerje med J1 in J2 pri posameznem govorcju, to pa je odvisno od zunajjezikovnih dejavnikov, ki jih Weinreich deli na zunanje (del socialnega okolja; pravni status jezikov, družbeno vrednotenje dvojezičnosti, družina in prijatelji, delovno mesto, šola, cerkev, množični mediji idr.) in notranje (neposredno odvisni od govorca samega; primarni: izrazna zmožnost, sposobnost preklapljanja kodov, zmožnost učenja jezikov; sekundarni: stopnja jezikovne in kulturne zavesti, čustvena navezanost idr.). Na prevlado oziroma dominantnost enega izmed jezikov ima vpliv tudi govorceva lastna naravnost do dvojezičnosti oziroma do jezika, ki je drugemu podrejen. Posledica nizke jezikovne lojalnosti² bo izgubljanje podrejenega jezika, človek z visoko jezikovno lojalnostjo pa si bo prizadeval za ohranitev dvojezičnosti (po Weinreich 1963 in Krevs 1993: 209, 210).

Za eno izmed pionirskih del s področja dvojezičnosti in dvojezičnega izobraževanja velja delo *Bilingualism or Not: The Education of Minorities* (1981) avtorice Tove Skutnabb-

¹ Sociolingvistika je veda, ki raziskuje jezik kot družbeni pojav oziroma različne oblike razmerja med jezikom in družbo. Osrednjo pozornost posveča jezikovni rabi v različnih okoliščinah, pri posameznikih (mikrolingvistika) ali v večjih jezikovnih skupnostih (makrolingvistika). Prvotna zasnova sociolingvistike je interdisciplinarna, saj združuje jezikoslovne, sociološke, antropološke idr. metode; povezana je s psiholingvistiko in pragmatičnim jezikoslovjem (povzeto po Stabej 1998: 129).

² Jezikovna lojalnost pomeni pripravljenost oziroma odločitev govorca, da uporablja nek jezik v sporazumevalnih okoliščinah, kjer bi bilo mogoče uporabiti tudi kateri drug jezik. Stopnja lojalnosti je odvisna od prestiža jezika, torej ugleda, ki ga ima jezik v neki skupnosti (ali njenem delu), po drugi strani pa od jezikovne zmožnosti govorcev (Stabej 2001: 24).

Kangas, ki posebno pozornost namenja izobraževanju manjšin. Delo je predstavljalo pomemben vir za uvodna poglavja pričujoče diplomske naloge.

Pomemben avtor na področju dvojezičnosti in dvojezičnega izobraževanja je tudi Colin Baker, katerega dela (*Key Issues in Bilingualism and Bilingual Education*, 1988, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, 1993) so bila prav tako upoštevana pri uvodnih poglavjih naloge. Skupaj s Sylvio Prys Jones je tudi avtor Enciklopedije dvojezičnosti in dvojezičnega izobraževanja (*Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual education*, 1998).³

2.1 Raziskave slovenske sociolingvistike

Za prvo sociolingvistično naravnano delo v slovenskem prostoru lahko štejemo razpravo *O večjezičnosti* Aleksandra V. Isačenka (1938), kasneje pa je pomembno sociolingvistično raziskavo opravila sekcija Slovenščina v javnosti (zborovanje Slavističnega društva Slovenije na Bledu 1977, posvetovanje o jeziku 1979). Ta je poskušala zajeti jezikovno stanje na področjih družbenega življenja v osrednji Sloveniji, pri slovenskih zamejskih skupnostih in izseljencih ter izdelati strokovne smernice za ustrezno jezikovno politiko (Stabej 1998: 130). Poznejše sociolingvistične raziskave so se veliko ukvarjale predvsem z opisom jezikovnega stanja in z jezikovnim načrtovanjem pri slovenskih zamejskih skupnostih⁴ in pri slovenskih zdomcih oziroma izseljencih. Narodnostno opredelitev, znanje in rabo slovenščine pri povojni generaciji Slovencev po svetu je obravnavala Marja Bešter (1996), s slovenščino v stiku z nemščino pri

³ Za druge avtorje, upoštewane pri nastajanju diplomske naloge, glej seznam literature (poglavje 7).

⁴ S problematiko jezikov v stiku **na Tržaškem** se je veliko ukvarjala Majda Kaučič Baša, o jezikih v stiku **v Beneški Sloveniji** piše Živa Gruden, situacijo **v Kanalski dolini** raziskuje in opisuje Nataša Komac, sociolingvistično problematiko **v slovenski Istri** obravnavajo Barbara Baloh, Jelka Morato Vatovec in Vesna Mikolič, **v Porabju** Albina Nećak Lük in Elizabeta Bernjak, **na avstrijskem Koroškem** pa Anton Schellander, Tomaž Ogris in Theodor Domej. Še nekaj avtorjev pomembnih sociolingvističnih raziskav oziroma razprav: Breda Pogorelec, Inka Štrukelj, Janez Dular, Marko Stabej.

dvojezičnih govorcev slovenskega rodu v Nemčiji so se ukvarjale Ingrid Slavec (*Slovenci v Mannheimu*, 1982), Urška Krevs (Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji, 1993) in Saška Štumberger (*Slovenščina pri dvojezičnih Slovencih v Nemčiji*, 2005). Sociolingvistično problematiko pri ameriških Slovencih, s posebnim poudarkom na kodnem preklapljanju, je opisovala Nada Šabec (Functional and Structural Constraints on Slovene-English Code-switching, 1988; *Half pa pu, The Language of Slovene Americans*, 1995), o sociolingvistični podobi slovenske skupnosti v Argentini (in Urugvaju) pa so pisali Zvone Žigon (Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju, 1996) ter Janja Ban in Tina Špelko (*Slovenska jezikovna skupnost v Argentini: (socio)lingvistična analiza*, 2005).

2.2 Materni jezik : prvi jezik : drugi jezik : tuji jezik

Skutnabb-Kangas (1988: 14–18) piše, da materni jezik posameznika lahko določimo glede na različne kriterije, in sicer:

- **izvor**; glede na ta kriterij je materni jezik tisti, v katerem je oseba vzpostavila prvo trajno komunikacijsko razmerje; gre torej za jezik, ki se ga je oseba naučila najprej; opredelitev se dotika področja sociologije;
- **sporazumevalna zmožnost⁵/ kompetenca**; jezik, ki ga oseba najbolje obvlada; področje jezikoslovja;
- **funkcija**; jezik, ki ga oseba največ uporablja; področje sociolingvistike;
- **odnos**; 1 jezik, s katerim se oseba identificira (notranja ali interna identifikacija); področje socialne psihologije oziroma psihologije posameznika; 2 jezik, s katerim

⁵ Nećak Lük (1989: 123) za slovensko ustreznico 'linguistic competence' predlaga izraz 'govorna sposobnost govorca', vendar se zaradi implikacije le-tega zgolj na eno izmed sporazumevalnih spretnosti (govor) zdi bolj ustrezen izraz 'sporazumevalna zmožnost', ki jo Pirih Svetina (2000: 45) opredeli kot »znanje in vedenje, ki posamezniku omogoča, da lahko ustrezno in učinkovito (receptivno in produktivno, se pravi kot poslušalec in govorec, bralec in pisec) uporablja jezik, in sposobnosti (spretnosti), da to znanje uporablja za sporazumevanje v realni situaciji – da lahko tvori in razume poljubno število besedil v različnih govornih položajih in za različne potrebe oz. sporazumevalne namene.«

- osebo kot rojenega govorca identificirajo drugi (zunanja ali eksterna identifikacija); področje socialne psihologije in sociologije;
- **avtomatičnost** (ta kriterij je značilen za laični pogled in ga Skutnabb-Kangas navaja v oklepaju); jezik, v katerem oseba šteje, razmišlja, sanja, piše dnevnik, piše poezijo.

Vsi kriteriji razen prvega dopuščajo možnost, da se materni jezik spremeni, lahko celo večkrat v življenju posameznika. Po mnenju Skutnabb-Kangas lahko glede na to, po katerem kriteriju šolske oblasti določajo materni jezik otrok, vidimo, na kakšni stopnji razvoja strpnosti in multikulturalnosti je določena država. Najbolj primitivna stopnja se poslužuje kriterija funkcije, naslednja stopnja uporablja kriterij kompetence, po mnenju avtorice pa bi bila najboljša možnost kombinacija kriterija izvora in notranje ali interne identifikacije.

»Morala bi biti človekova pravica, da bi vsak otrok imel priložnost, da v jeziku, ki se ga je naučil najprej, razvije popolno kompetenco rojenega govorca, da je na ta jezik ponosen in da njegovo identifikacijo glede jezika drugi sprejmejo« (Skutnabb-Kangas 1988: 19, prevedla M. P.).

Po pomenu prekriven s pojmom materni jezik je pojem prvi jezik, ki je za označevanje jezika, »ki se ga človek uči/nauči najprej in mu da načeloma – v normalnih družbenih okoliščinah – prvo oz. temeljno identiteto« (Ferbežar 1999: 417), ustrežnejši, saj ni vedno mati tista, ki otroku ta jezik posreduje (izraz materni jezik pa to implicira).

Drugi jezik Ferbežar (1999: 418) opredeli kot »jezik okolja (...), ki se ga posameznik uči/nauči poleg prvega ali za njim, lahko v šoli, predvsem pa (tudi) iz okolja; je uradni jezik in/ali jezik javnega življenja v določeni državi, človek pa se ga nauči zaradi sporazumevalnih potreb.«

Tuji jezik pa je »neprvi jezik, ki se ga posameznik uči/nauči večinoma v šoli in ima v določeni državi zares status tujega jezika (ni sredstvo sporazumevanja)« (Ferbežar 1999: 418).

2.3 Dvojezičnost

2.3.1 Pogledi na dvojezičnost

Tekom zgodovine se je dvojezičnost pogosto povezovalo s številnimi negativnimi pojavi, saj so se večkrat pojavljali primeri, ko je močnejša skupina vsilila svoj jezik skupini s šibkejšim družbenim položajem.

Ob začetku naše dobe se je dvojezičnost smatrala za nekaj zaželenega in je bila običajna predvsem med plemstvom, duhovščino in trgovci. Odnos do dvojezičnosti pa se je spremenil ob pojavu nacionalnih držav. Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja se pogosto pojavljajo izjave, ki dvojezične govorce označujejo za lene, neumne, nezanesljive, moralno podrejene. Ta negativen odnos je podpiral ideologijo »en jezik – en narod« in upravičeval trdo politiko asimilacije proti domorodnim in priseljskim jezikovnim manjšinam.

Čeprav se je tekom desetletij odnos do dvojezičnosti nekoliko izboljšal, pa Skutnabb-Kangas (1981: 68) za 70. in 80. leta piše, da se posameznike z dvojno jezikovno in kulturno identiteto še vedno pogosto gleda kot nekako sumljive, nekoliko nenormalne in ne povsem zveste. To, kar je drugačno, se označi za slabše, ker se gleda s stališča enojezične skupnosti, v okviru katere je dvojezičnost pozitivna samo, če gre za elitno dvojezičnost, ki se pojavlja v višjih družbenih razredih. Dvojezičnost priseljencev in drugih zatiranih manjšin pa pogosto še vedno ni sprejeta.

Danes lahko rečemo, da se stvari obračajo na bolje. Jezikovne manjšine se zavzemajo za ohranjanje svoje kulture in jezika. »Dvojezičnosti se ne pojmuje več kot prehodne stopnje, temveč kot nekaj dobrega in stalnega, kot nekaj, za kar se je vredno boriti« (Skutnabb-Kangas 1981: 69).

2.3.2 Kdo je dvojezičen?

Dvojezičnost predstavlja tako individualni kot družbeni fenomen in tako lahko govorimo o dvojezičnosti na ravni družbe (družbena dvojezičnost) in na ravni posameznika (individualna dvojezičnost). V realnih okoliščinah se oba nivoja med sabo prepletata in

dopolnjujeta, tako da bi težko proučevali dvojezičnost posameznika, ne da bi pri tem upoštevali jezikovne značilnosti okolja, ki ga obdaja.

Če se otrok drugega jezika uči v zgodnji dobi, govorimo o dvojezičnosti ali bilingvizmu, v primerih, ko ne gre za nenehno izpostavljenost dvema jezikoma in se otrok nauči drugega jezika, ko prvega že obvlada, pa za t. i. sekvenčni bilingvizem (ang. sequential bilinguism) (Ferbežar 1999: 419).

Dejavnike, ki vplivajo na dvojezični razvoj otrok in njihovo rabo jezika/ov, lahko razčlenimo v tri skupine, in sicer:

- sociokulturni dejavniki (odnos staršev do dvojezičnosti in do posameznih jezikov, status jezika in njegov ugled, podpora staršev in družbe, prepričanje staršev v lastno vlogo pri jezikovnem razvoju otrok, kulturne in družbene norme, sistem vrednot in spol posameznikov, ki v družini govorijo drugačen jezik);
- družinski dejavniki (prisotnost bratov in sester, mobilnost družine in potrebo ter željo po komunikaciji in interakciji z razširjeno družino (ang. extended family);
- jezikovne značilnosti okolja (obseg in kakovost izpostavljenosti posameznemu jeziku, jezikovni vzor staršev, jezik šolanja, stil in kakovost interakcije med starši in otroki, odnos staršev do otrokovega mešanja jezikovnih kodov ter starševsko izbiro jezikovnega koda) (Mezgec 2004 (po Yamamoto 2001): 93–98).

2.3.2.1 Družbena dvojezičnost

Na družbeni ravni ločimo eno- in večjezične družbe, jezikovna ureditev pa je praviloma urejena z zakoni. Velika večina držav sveta je uradno enojezičnih, se pa število uradno dvojezičnih povečuje. Če pomislimo, da je na svetu skoraj tri tisoč različnih jezikov in manj kot dvesto držav, takoj vidimo, da imajo mnogi jeziki zelo omejen uradni status ali pa le-tega sploh nimajo.

Jeziki manjšin, ki imajo najbolj ugoden položaj, so tisti, ki so uradno priznani v dvo- ali večjezičnih državah (primer je uradna zaščita, ki jo švedski manjšini na Finskem zagotavlja finska ustava, po kateri je švedščina praktično enakovredna finščini).

Naslednji najbolj ugoden položaj uživajo manjšinski jeziki, ki imajo omejene uradne pravice. Te so pogosto omejene prostorsko, tako da je del države dvojezičen, preostali

del pa enojezičen (primer Slovenije s slovensko-italijanskim in slovensko-madžarskim dvojezičnim območjem).

Celo jezik brez kakršnihkoli uradnih pravic lahko uživa določeno podporo, če gre za jezik, ki je večinski jezik neke druge države; govorniki namreč tako lažje vzdržujejo kulturne aktivnosti, pridobivajo knjige in podobno.

V zelo težkem položaju so skupine, katerih edina podpora prihaja iz nestandardiziranega jezika (recimo Romi v različnih državah) ali iz jezika, ki se ga govori v drugi državi, nima pa standardizirane pisne oblike.

Najbolj pa so ogrožene jezikovne skupine, ki nimajo niti pisne tradicije, ki jih najdemo samo v eni državi in tako nimajo podpore govorcev v drugi državi. Tak primer so številni amerindijski jeziki v Združenih državah Amerike, Kanadi in Latinski Ameriki, kot tudi številni majhni jeziki v Afriki in Aziji.

Ker velika večina govorcev manjšinskih jezikov mora postati dvojezična, če želijo ohraniti svojo kulturo in hkrati sodelovati v življenju širše skupnosti, potem lahko razumemo, da je večina ljudi v svetu dvojezičnih zato, ker so prisiljeni biti. Večina manjšinskih jezikov nima enakega statusa, enakih uradnih pravic kot večinski jeziki. Veliko manjšinskih jezikov je podvrženih diskriminaciji, njihovi govorniki pa so politično, ekonomsko in tudi jezikovno zatirani. Dvojezičnost zanje ni nekaj prostovoljnega, ampak predstavlja nujo, če želijo preživeti v večinski skupnosti (povzeto po Skutnabb-Kangas 1981: 70–75).

Nemčija je pravno urejena kot država s tremi jezikovnimi manjšinami. Na severu ob meji z Dansko (dežela Schleswig-Holstein) živi danska manjšina, v Lužici ima status manjšinskega jezika lužiška srbščina, v Friziji ob nizozemski meji pa frizijščina. Jeziki priseljencev nimajo statusa jezikovne manjšine (Štumberger 2005: 16).

2.3.2.2 Individualna dvojezičnost

Skutnabb-Kangas (1981: 75–79) ločuje štiri skupine dvojezičnih posameznikov, od katerih je vsaka pod značilnim pritiskom, da postane dvojezična, ima za to lastne pogoje, dvojezičnost doseže po lastni metodi in se sooča z določenimi posledicami, če pri tem ne uspe.

2.3.2.2.1 Elitni dvojezični govorniki

V prvo skupino spadajo posamezniki, ki so se za dvojezičnost odločili prostovoljno oziroma so se zanjo odločili njihovi starši, ki v tujino potujejo, tam delajo ali študirajo. Otroci pogosto čutijo, da se morajo naučiti jezika nove države, da bi se lahko sporazumevali z rojenimi govorniki. Njihov prvi jezik ni ogrožen, saj se zavedajo, da ga bodo lahko spet uporabljali, ko se bodo vrnil v izvorno deželo. Metoda učenja drugega jezika je kombinacija tako imenovane naravne metode in poučevanja, ob učenju pa se srečajo s prijaznostjo, razumevanjem in potrpežljivostjo. Njihov visok socialni status jih tudi varuje pred ponižanji in morečimi izkušnjami. Če otroci ne uspejo postati dvojezični, posledice ne bodo katastrofalne. Mogoče bodo poslani nazaj v domačo šolo ali pa bodo imeli manj stikov z rojenimi govorniki.

Elitna dvojezičnost ni nikoli povzročala težav, temveč je veljala in še velja za nekaj pozitivnega, za obogatitev. Za to vrsto dvojezičnosti je značilen individualni značaj, saj se zanjo odločajo posamezniki in pojav ne zajame večjih skupin.

2.3.2.2.2 Otroci jezikovnih večin

Skupino sestavljajo otroci, ki se nekega tujega jezika učijo v šoli, in otroci s prvim jezikom z visokim statusom, ki pa obiskujejo pouk v drugem jeziku. Prvi razlog, da otroci jezikovnih večin želijo postati dvojezični, je, da bi s tem preprečili družbeni nemir med manjšinami in si pridobili več privilegijev. Taki programi so recimo razviti v Kanadi, kjer angleško govoreče poučujejo v francoščini, ki je manjšinski jezik. Tu obstaja jasna povezava med temi programi in možnostmi, da bi se Quebec ločil od federacije. Drugi razlog pa najdemo v situacijah, kjer v bolj prestižnem ali tako imenovanem svetovnem jeziku poučujejo (zatirano) jezikovno manjšino v (bivši) kolonizirani državi (recimo v mnogih afriških državah).

Otroci jezikovnih večin ponavadi postanejo dvojezični prostovoljno, ker želijo izkoristiti prednosti, ki jih dvojezičnost prinaša. Metode in gradiva, ki se uporabljajo za poučevanje, so bolj razviti kot pri ostalih skupinah, tveganje za neuspeh pa je minimalno. Če ne bodo postali dvojezični, bodo naprej uporabljali svoj prvi jezik, ki je navadno tudi uradni jezik. Ker posledice neuspeha niso hude, otroci niso pod nikakršnim pritiskom.

2.3.2.2.3 Otroci iz dvojezičnih družin

V to skupino uvrščamo otroke iz družin, v katerih imata starša različna materni jezika. Če je eden od teh jezikov večinski jezik, otroci niso pod pritiskom družbe, da bi postali dvojezični, temveč družba celo spodbuja k enojezičnosti. So pa otroci pod notranjim družinskim pritiskom, saj vsak od staršev želi, da z otrokom komunicira v svojem jeziku.

Obstaja tveganje, da otrok iz dvojezične družine ne bo postal popolnoma dvojezičen in bo odrasel enojezično ali pa bo en jezik zelo prevladujoč. Posledice so lahko negativne, saj bo otrok imel slabši odnos z enim od staršev, lahko pa tudi z obema. Otrok se namreč z enim od staršev ne bo mogel sporazumevati v njegovem jeziku in tako ne bo mogel sprejeti in globlje razumeti kulturne dediščine in ozadja tega starša. Poleg tega te dediščine ne bo mogel obogatiti, izgubil pa bo tudi možnost stika z izvorno državo staršev in možnost življenja tam, ne da bi pri tem imel resne težave. Bo pa otrok v vsakem primeru postal enojezičen v jeziku enega od staršev in če gre za uradni jezik države, skoraj ni tveganja, da ne bi dosegel stopnje rojenega govorca.

V primeru, da oba starša prihajata iz jezikovnih manjšin, katerih jezik nima uradnega statusa, so otroci v enakem položaju kot otroci jezikovnih manjšin. Situacije, ko imajo otroci doma dva jezika in zunaj tretjega, so lahko težke, vendar če starša vesta, kaj narediti, in imata čas in potrpljenje, lahko otroci odrastejo popolnoma trojezično.

2.3.2.2.4 Otroci jezikovnih manjšin

Otroci jezikovnih manjšin so pod močnim zunanjim pritiskom, da postanejo dvojezični, saj ima njihov materni jezik navadno omejene uradne pravice, poleg tega pa za to pogosto obstaja močan notranji družinski pritisk, saj starši želijo, da se naučijo njihovega jezika. Izjema so starši, ki se zaradi ideoloških razlogov želijo distancirati od svoje manjšinske skupnosti ali so pod močnim asimilacijskim pritiskom.

Metode in gradiva za to skupino so za različne manjšinske skupnosti različno dobro pripravljene, tveganje za neuspeh je večje kot pri ostalih skupinah, posledice neuspeha pa so lahko katastrofalne.

- Če otrok postane skoraj enojezičen ali dominantno enojezičen v svojem jeziku, se ne bo mogel nadalje izobraževati in ne bo konkurenčen na trgu delovne sile,

- poleg tega pa bodo njegove možnosti sodelovanja v družbenem življenju, spreminjanja le-tega in izboljševanja položaja lastne manjšinske skupnosti zelo omejene.
- Če postane otrok enojezičen ali dominantno enojezičen v večinskem jeziku, izgubi stik s svojimi starši in njihovo kulturo. Nevarnost občutka odtujenosti, izkoreninjenosti in težav z identiteto je zelo realna, čeprav se morda zdi, da taki otroci in mladi na videz odlično funkcionirajo kot pripadniki večine.
 - Če se otrok nobenega od jezikov ne nauči do ravni, ki je blizu ravni rojenega govorca, se negativne posledice obeh omenjenih možnosti združijo, nima pa nobenih prednosti.

Otroci manjšin so tako pod največjim pritiskom, da postanejo dvojezični, možnosti za neuspeh so pri njih največje, posledice neuspeha pa najhujše. Niso se sami odločili, da želijo postati dvojezični, temveč so bili v to prisiljeni. Večina dvojezičnih govorcev sveta spada v to skupino.

2.4 Definicije dvojezičnosti

Na vprašanje, kaj je dvojezičnost, ni enoznačnega odgovora. Definicija je namreč vedno odvisna od tega, za kaj se uporablja, in lahko bi rekli, da ima skoraj vsak raziskovalec svojo – tako, ki najbolj ustreza njegovemu področju in namenu raziskave.

O dvojezičnosti lahko govorimo kot o značilnosti posameznika ali kot o pojavu v družbi, se pa večina definicij nanaša na individualno dvojezičnost. Obstajajo štiri vrste definicij, ki se med seboj razlikujejo glede na vidik dvojezičnosti, ki ga imajo za kriterij (podobno kot pri opredelitvi maternega jezika).

Kriterij	Oseba je dvojezična, če
Izvor	<ul style="list-style-type: none"> – je dva jezika usvajala v družini od najzgodnejšega otroštva – uporablja vzporedno dva jezika kot sredstvo komunikacije od najzgodnejšega otroštva
Sporazumevalna zmožnost	<ul style="list-style-type: none"> – popolnoma obvlada dva jezika (Braun 1937) – ima sposobnost rojenega govorca v dveh jezikih (Bloomfield 1933)

	<ul style="list-style-type: none"> – dva jezika enako obvlada – lahko tvori zaključena smiselna sporočila v drugem jeziku (Haugen 1953) – ima vsaj nekaj znanja in sposobnosti uporabe slovnične strukture drugega jezika (Hall 1952) – je prišla v stik z drugim jezikom (Macnamara 1969)
Funkcija ⁶	<ul style="list-style-type: none"> – uporablja (ali lahko uporablja) dva jezika v večini situacij v skladu z lastnimi željami in pričakovanji jezikovne skupnosti
Stališča	<ul style="list-style-type: none"> – sama sebe prepoznava kot dvojezično, z dvema jezikoma oziroma kulturama – jo drugi prepoznavajo kot dvojezično, kot rojenega govorca dveh jezikov

Skutnabb-Kangas (1981: 90) poudarja, da je pri določanju kriterijev za presojanje, kdo je dvojezičen in kdo ne, potrebno združiti več kriterijev, in sama predlaga sledečo definicijo: »Dvojezični govorec je nekdo, ki lahko funkcionira v dveh (ali več) jezikih, bodisi v

⁶ Za začetke funkcijskega pogleda na jezik lahko štejemo Saussurjevo in Chomskyjevo delitev jezika na sistemski (*langue* oziroma *kompetenca*) in variantni del (*parole* oziroma *performanca*), v katerem se kaže družbena in kulturna pogojenost jezikovnega sporazumevanja. Za razvoj funkcionalnega pristopa v jezikoslovju je zaslužen praški lingvistični krog s proučevanjem konkretnih sporočil, ki se razlikujejo po tematiki, obliki in namenu sporočanja. Nov vidik glede jezikovnih funkcij prinašajo priročniki Sporazumevalni prag, ki so začeli nastajati sredi 70. let prejšnjega stoletja, ko je v veljavo stopil komunikacijski pristop k učenju jezikov, in ki danes obstajajo za več kot dvajset jezikov, tudi za slovenščino (*Sporazumevalni prag za slovenščino*, 2004). Projekt nastajanja sporazumevalnih pragov za evropske jezike podpira tudi Odsek za moderne jezike pri Svetu Evrope. Sporazumevalni prag označuje stopnjo sporazumevalne zmožnosti, ki jo tudi govorec prestopi, ko se zna samostojno sporazumevati v ciljnem jeziku. Jezikovne funkcije tako podajajo osnovne namene, ki se lahko uresničijo z jezikovnimi sredstvi, npr. opisovanje, odklanjanje, zahvaljevanje, izražanje čustev itd. (po Ferbežar idr. 2004: 9–10).

enojezičnih ali dvojezičnih skupnostih, v skladu s sociokulturnimi pričakovanji skupnosti ali sebe samega glede njegove komunikacijske in kognitivne zmožnosti, na isti stopnji kot rojeni govorec, in ki se lahko pozitivno identificira z obema (ali vsemi) jezikovnimi skupinami (in kulturami) ali njihovimi deli« (Skutnabb-Kangas 1981: 90, prevedla M. P.).

Obstajajo tudi različne stopnje dvojezičnosti. Dvojezičnost je lažje pojmovati kot kontinuum ali vrednostno lestvico, ki jo na enem koncu omejuje enojezičnost, na drugem pa popolna uravnovešena dvojezičnost. Stopnjo dvojezičnosti pojmuje kot razmik med jezikovnimi veščinami posameznika v različnih jezikih. Čim manjši je razmik, tem bolj se približujemo pojmu uravnovešene dvojezičnosti (Mezgec 2004: 89).

2.5 Dvojezično izobraževanje

V večnarodnosti oziroma večkulturni družbi ima področje vzgoje in izobraževanja še posebej pomembno vlogo in vpliva tako na oblikovanje identitete posameznika kot širše narodnostne skupine ter s tem na širšo družbo. »Motivacija za učenje drugega jezika in tudi stališče do drugega jezika je tesno povezano z vprašanji politične, ekonomske, socialne in kulturne interakcije med etnično večino in etnično manjšino« (Novak – Lukanovič 1996: 25, 26).

Izraz dvojezično izobraževanje je dvoumen in ima lahko različne pomene, po angloameriški definiciji pa je to izobraževanje, v katerem sta dva jezika uporabljena kot jezika poučevanja. Pri izobraževanju manjšinskih otrok ali otrok priseljencev je v večini primerov edini jezik v izobraževalnem procesu večinski jezik; gre torej za enojezično izobraževanje (Skutnabb-Kangas 1981: 121).

Baker (1993: 151, 152) pri dvojezičnem izobraževanju v osnovi razlikuje izobraževanje, pri katerem se uporablja in podpira dva jezika (v razredu izobraževalni proces poteka v dveh jezikih), in izobraževanje za otroke manjšin (v razredu so prisotni dvojezični otroci, učni načrt pa dvojezičnosti ne spodbuja). Izpostavi tudi pogosto razlikovanje glede ciljev dvojezičnega izobraževanja, in sicer med prehodnim dvojezičnim izobraževanjem, ki si prizadeva otroka preusmeriti od manjšinskega jezika k večinskemu, pri čemer je osnovni cilj socialna in kulturna asimilacija v jezikovno večino, ter dvojezičnim izobraževanjem, katerega cilj je ohranitev manjšinskega jezika, krepitev otrokove zavesti narodne identitete in utrditev pravic etnične manjšine.

Baker (1993: 153–167) navaja deset osnovnih oblik dvojezičnega izobraževanja:

	Model	Tipičen primer otroka	Jezik poučevanja	Družbeni in izobraževalni cilj	Cilj glede jezika
Šibka oblika izobraževanja za dvojezičnost					
1.	'POTOPITEV' (ang. submersion)	predstavniki jezikovne manjšine	večinski jezik	asimilacija	enojezičnost
2.	'POTOPITEV' (ang. submersion) z ločenim poukom pri urah jezika	predstavniki jezikovne manjšine	večinski jezik, prilagojen pouk pri urah tega jezika	asimilacija	enojezičnost
3.	SEGREGACIJSKI	predstavniki jezikovne manjšine	manjšinski jezik (obvezno, brez izbire)	apartheid	enojezičnost
4.	PREHODNI	predstavniki jezikovne manjšine	prehod od manjšinskega k večinskemu jeziku	asimilacija	relativna enojezičnost
5.	REDNI (ang. mainstream) s poukom TJ	predstavniki jezikovne večine	večinski jezik, J2 / TJ kot učni predmet	omejena obogatitev	omejena dvojezičnost
6.	SEPARATISTIČEN	predstavniki jezikovne manjšine	manjšinski jezik	ločitev, avtonomija	omejena dvojezičnost
Močna oblika izobraževanja za dvojezičnost					
7.	'POTOPITEV' (ang. immersion)	predstavniki jezikovne večine	dva jezika, s prvotnim poudarkom na J2	pluralizem in obogatitev	dvojezičnost
8.	ZA OHRANITEV (OBEH) JEZIKOV (ang. maintenance bilingual education)	predstavniki jezikovne manjšine	dva jezika s poudarkom na J1	ohranitev, pluralizem in obogatitev	dvojezičnost
9.	DVOSMERNI	predstavniki jezikovne večine in manjšine	večinski in manjšinski	ohranitev, pluralizem in obogatitev	dvojezičnost
10.	REDNI (ang. mainstream) DVOJEZIČNI	predstavniki jezikovne večine	dva večinska jezika	ohranitev, pluralizem in obogatitev	dvojezičnost

Legenda: L1 – prvi jezik, L2 – drugi jezik, LT – tuji jezik

Kar se tiče otrok priseljencev v določeni državi, lahko izpostavimo štiri modele, po katerih poteka izobraževanje le-teh (Broekhof, Kees in Cohen de Lara, Hans 2003: 34–38)

- **'POTOPITEV'** (v razpredelnici pod točko 1); Cilj tega modela je, da otroci priseljske manjšine kar se da hitro osvojijo jezik večine in se preko tega asimilirajo v družbo. Skuntabb-Kangas (1981: 114–120) navaja tveganja, ki obstajajo pri tem modelu, saj je učenje preko jezika, ki ga otrok ne obvlada dobro, zelo naporno: otrok mora stalno biti osredotočen na jezik, hkrati pa usvajati snov učnega načrta različnih šolskih predmetov. Lahko se pojavijo stres, pomanjkanje samozavesti, nezadovoljstvo in odtujitev.
- **PREHODNI MODEL** (v razpredelnici pod točko 4); Model dopušča otrokom jezikovne manjšine, da se v izobraževanju poslužujejo svojega maternega jezika, dokler večinskega jezika ne usvojijo do te mere, da se lahko vključijo v redno izobraževanje. V praksi obstajata dva tipa tega modela; po prvem se materni jezik v izobraževalnem procesu uporablja največ dve leti, drugi pa dopušča do štiridesetodstotno uporabo maternega jezika do šestega razreda. Jasno je, da sploh po prvem tipu otroci ne morejo v polnosti razviti kompetence v lastnem jeziku. Tudi ta model tako teži k asimilaciji.
- **ZA OHRANITEV (OBEH) JEZIKOV** (v razpredelnici pod točko 8); Učitelji si prizadevajo, da bi bilo razmerje uporabe obeh jezikov uravnovešeno in da bi se otroci tako dobro naučili obeh. V praksi je ta ideal redko uresničen. Nekateri avtorji razlikujejo med statičnim (pri čemer je cilj, da se jezikovne spretnosti otroka ohranijo na stopnji, na kateri so ob otrokovem vstopu v šolo; ta tip je blizu prehodnemu modelu) in razvojnim tipom tega modela (pri slednjem je cilj, da otroci svoj jezik v polnosti razvijajo tudi tekom izobraževanja).
- **UČENJE RAZLIČNIH JEZIKOV** (ang. language variety teaching); Ta model izhaja iz nazora, da so manjšinski jeziki nekaj, kar je treba razvijati vzporedno z večinskim jezikom, in da predstavljajo obogatitev tako za otroke kot za učitelje. Bolj ko sta otrokov jezik in kultura vključena v učni načrt, večji bo šolski uspeh, saj pozitivno vrednotenje prvega jezika krepi pozitivno samopodobo in tako otrokovo motivacijo za učenje. Izvajanje tega modela se začne takoj, ko otrok pride v šolo. Da bi zmanjšali začetni stres, so predlagani ukrepi, kot so: posebni prijatelji (drugi učenci, po možnosti tisti, ki govorijo otrokov materni jezik,

poskrbijo za otroka, mu predstavijo šolo in način dela), dvojezična podpora (v odsotnosti dvojezičnega učitelja lahko otroku pri pouku in doma pomagajo starši), dvojezični slovarček (s prevodi besed in stavkov večinskega jezika in po potrebi s prepisi v ustrezno pisavo). Priporočena je tudi nadaljnja podpora tekom celotnega izobraževanja: spodbujanje uporabe različnih jezikov (dvojezično pripovedovanje zgodb, učenje jezikov, pri čemer so strokovnjaki dvojezični otroci), branje v drugih jezikih (dovoljevanje in spodbujanje branja v manjšinskih jezikih, saj to pozitivno vpliva tudi na branje v večinskem jeziku), pisanje v drugih jezikih (pisanje v prvem jeziku otroku omogoča, da se navduši in razvije sposobnosti tudi za pisanje v drugem jeziku).

V konkretni situaciji slovenske zdomske skupnosti ne gre za dvojezično izobraževanje, temveč za dve enojezični izobraževanji (redna šola v nemščini, dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v slovenščini), ki sta glede na število ur in vsebin neenakomerno odmerjeni in tako težko primerljivi.

2.5.1 Izobraževalni modeli za otroke tujih delavcev v Zahodni Nemčiji v 70. in 80. letih

V deželah Zahodne Nemčije so se v 70. in 80. letih otroci tujih delavcev šolali po šestih različnih modelih; v Nemčiji je namreč šolski sistem v pristojnosti posameznih zveznih dežel (po Skutnabb-Kangas 1981: 284-287):

Redni nemški razredi (Regelklassen) so bili namenjeni nemškim otrokom in v njih skoraj nobene pozornosti niso posvečali dejstvu, da prvi jezik nekaterih otrok ni bila nemščina.

V posebnih razredih (besondere Klassen) so bili samo otroci tujih delavcev, program in želeni rezultati poučevanja pa so bili podobni kot pri rednih nemških razredih. Pouk je potekal v nemščini z nemškimi učitelji. Ta model je bil pogost v Zahodnem Berlinu.

Mednarodne pripravljalne razrede so obiskovali otroci različnih narodnosti, različnim prvim jezikom pa niso posvečali pozornosti in jih niso uporabljali. Cilj je bil čim hitrejšo usvajanje nemščine in priprava na prehod v redne nemške razrede. Tega modela so se posluževali v Baden-Württembergu.

Eno- do dveletni pripravljalni narodnostni razredi so združevali otroke iz istih držav, vendar pa niso upoštevali dejstva, da ti morda nimajo istega prvega jezika (primer Turčije s turškimi in kurdsкими otroki). Učence sta pogosto učila dva učitelja, nemški in narodnostni. V dveh letih naj bi se dovolj dobro naučili nemščino in druge predmete, da bi izobraževanje lahko nadaljevali v nemških razredih.

V **narodnostnih razredih** so učence poučevali učitelji iz domovine v njihovem prvem jeziku, nemščino pa so se učili kot drugi jezik. Nekateri razredi so vodili k obveznemu prehodu v nemške razrede (v Severnem Porenju–Vestfaliji po šestem razredu), kar je v praksi pogosto pomenilo, da so otroci šolo po šestem razredu zapustili. Znanje je bilo preslabo, da bi se lahko vključili v redne nemške razrede. V drugih primerih je bil prehod le možnost, ki se je otroci najpogosteje niso poslužili. Pogosto to ni bilo v interesu niti nacionalnih niti nemških učiteljev. Prvi ponavadi tega niso hoteli, ker bi z izgubo učencev lahko izgubili službo, drugi pa, ker niso bili usposobljeni za delo s tujimi otroki in ker je bil glede na izkušnje tak pouk večkrat neuspešen. Tudi nemški starši so se bali, da bi zaradi tujcev padla kakovost poučevanja in so bili zato proti prehajanju. Nekateri argumenti za ločevanje so bili tudi rasistični. Model je bil razširjen v Hamburgu in Severnem Porenju–Vestfaliji.

Za **narodnostne razrede s programom izvorne države** so učitelje v Nemčijo pošiljala veleposlaništva, učili so po učnem načrtu izvornih držav, nemščino pa so otroci usvajali kot drugi jezik. Ta način organizacije izobraževanja za otroke tujih delavcev je bil pogost na Bavarskem in ga lahko opišemo kot segregacijski model.

Predstavljeni modeli so bili kasneje zaradi slabih rezultatov in spremembe začasnosti oziroma stalnosti bivanja reformirani. Danes otroci drugih narodnosti, ki živijo v Nemčiji, obiskujejo redne nemške šole, imajo pa kot dodatno dejavnost v veliko primerih organizirano učenje materinščine oziroma maternega jezika svojih prednikov. Za učenje slovenščine je tako organiziran dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture⁷.

⁷ Ta pouk je osrednja tema pričujočega dela in je podrobno predstavljen v poglavju 5.

2.6 Pomen odnosa do jezika in motivacije pri učenju jezikov

Odnos (ang. attitude) do jezika in motivacija imata pri usvajanju oziroma učenju jezika⁸ pomembno vlogo.

»V zgodovini življenja jezika je lahko odnos temeljnega pomena. Pri širjenju ali upadanju rabe jezika, pri oživitvi jezika ali njegovem uničenju je odnos lahko ključen. Tudi status in pomen jezika v družbi in pri posamezniku izvirata v največji meri iz prevzetega ali naučenega odnosa. (...) Čeprav je odnos stvar posameznika, ima svoj izvor v obnašanju skupnosti, prav tako pa potem vpliva nanjo« (Baker 1988: 112, prevedla M. P.).

Odnos do jezika neke osebe vpliva na njeno obnašanje v povezavi s tem jezikom. Otrok, ki ima do slovenščine pozitiven odnos, se bo (hitreje, lažje) odločil za obiskovanje pouka slovenščine. O odnosu pa moramo pri tem razmišljati tudi kot o 'izstopni' spremenljivki. Na primer, rezultat obiskovanja tega pouka ne bo le večja sporazumevalna zmožnost v tem jeziku, temveč (lahko) tudi spremenjen (zaželeno seveda, da bolj pozitiven) odnos do jezika.

Za uspešnost učenja jezikov je ključnega pomena tudi motivacija⁹, pri kateri glede na različne motive, iz katerih izvira, ločimo instrumentalno in integrativno motivacijo¹⁰. Prva

⁸ Usvajanje in učenje drugega jezika se ločujeta glede na okoliščine (okolje : razred), glede na zavedanje vnosa (usvajanje je naravno, saj je oseba neposredno izpostavljena drugemu jeziku, kar je povezano tudi z nezavednimi procesi, učenje pa naj bi bilo zavedno, vezano v glavnem na razred in učitelja, gre torej za formalni proces) in tudi glede na rezultat (učenje naj bi poudarjalo bolj strukturne prvine jezika, medtem ko je usvajanje vezano na jezikovno rabo). V praksi se oba procesa pogosto prepletata in v bistvu gre tudi pri usvajanju za 'naravno' obliko učenja (Ferbežar 1999: 418, 419). Tudi v pričujoči diplomski nalogi uporabljam oba izraza, učenje predvsem v povezavi s formalnimi oblikami učenja slovenščine, kot je dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture ter slovenščina na univerzah, usvajanje pa predvsem v povezavi z učenjem slovenščine iz okolja – od staršev in drugih slovensko govorečih.

⁹ Če motiv Colins definira kot hipotetičen konstrukt, ki se uporablja za opis shranjenega potenciala ali predispozicije za določeno obnašanje, in ga označi kot relativno stabilno in trajno moč, pa je motivacija po njegovem udejanjanje tega motiva (Colins 1988: 143).

odraža motive uporabnosti – na primer željo, da bi z znanjem tujega jezika v družbi pridobil večjo veljavo ali da bi to prineslo ekonomske prednosti. Integrativna motivacija pa se nanaša na osebne in medosebne motive – recimo da gre za željo, da bi bil v določeni jezikovni skupnosti sprejet in ljubljen.

¹⁰ Prva sta pojma instrumentalna in integrativna motivacija uporabila Gardner in Lambert v delu *Attitudes and motivation in second language learning*, ki je izšlo leta 1972.

3 SLOVENCİ IN SLOVENŠČINA V NEMČIJI

Pričujoče poglavje se začena z razmišljanjem o vlogi, ki jo Slovenci po svetu igrajo v slovenskem narodu, v nadaljevanju pa v posameznih poglavjih obravnavam pregled izseljevanja v Nemčijo in položaj Slovencev tam v zgodovini, različna poimenovanja za Slovence na tujem, položaj slovenske skupnosti v Nemčiji danes in možnosti za rabo slovenščine, podajam pregled v Sloveniji delujočih organov in organizacij, ki se ukvarjajo s Slovenci, ki živijo izven meja domovine, ter poglavje zaključim s pogledom v prihodnost glede v Nemčiji živečih Slovencev.

Slovenci izven meja domovine so za slovenski narod velikega pomena. Kot je bilo med drugim večkrat izpostavljeno v govorih na praznovanju ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo v Stuttgartu 15. maja 2004 in kot poudarja predsednik Republike Slovenije, Janez Drnovšek, v poslanici v reviji *Slovenija.svet* (letnik 2, št. 1, str. 1), so Slovenci v zamejstvu in po svetu odigrali zelo pomembno vlogo tako pri mednarodnem priznavanju in osamosvajanju Slovenije kot pri vključevanju Slovenije v Evropsko unijo in zvezo Nato. »K dožemanju Slovenije kot gospodarsko in kulturno razvite ter zrele države (so) pripomogli tako z organiziranim delovanjem kot z vsakdanjim pričevanjem o tem, kdo je Slovenka, Slovenec.«

Drnovšek v svojem nagovoru Slovincem po svetu opominja na dejstvo, da je »[...] dialog z rojaki po svetu hkrati dialog z vsemi državami, v katerih živi(jo) in deluje(jo). Most, ki ga že desetletja gradi(jo) med kulturami, je temeljnega pomena za našo navzočnost v svetu.«

Pomembne vloge, ki jo imajo Slovenci izven Slovenije za slovenski narod, pa se, kot poudarja Matjaž Klemenčič (Gorjup 2002: 8–9) in s čimer se strinjam tudi sama, Slovenci v Sloveniji nasploh premalo zavedamo. Do neke mere je to razumljivo, saj je že samo vedenje o slovenskih izseljencih (pre)skromno. Razloge Klemenčič vidi v tem, da naš šolski sistem tej tematiki ne posveča dovolj pozornosti (v učnih načrtih so v okviru humanističnih in družboslovnih predmetov temu posvečene tri ure v osnovni in šest ur v srednji šoli, na univerzitetni ravni pa tovrstnega poučevanja praktično ni – edini predmet, ki se ukvarja s to tematiko, je izbirni predmet Slovensko izseljenstvo in mednarodne migracije v okviru usmeritve Politična geografija na Filozofski fakulteti), da ni ustreznih finančnih sredstev za raziskovanje tega področja in da se tematika izseljenstva premalo

pojavlja v dnevnih medijih. Pomanjkljivega informiranja se zaveda tudi dr. Dimitrij Rupel in zatrjuje, da »v času modernih komunikacij ni več opravičila za pomanjkljivo medsebojno obveščanje in nepoznavanje« (Maksimovič 2002: 6–7). Klemenčič razmišlja naprej: »Uspeh bi bil, da bi se Slovenci zavedli, kakšno bogastvo je to, da imamo izseljence. Ne pa, da pojav izseljenstva tako kot eden od mojih kolegov označujemo za rakasto rano slovenstva.«

3.1 Izseljevanje Slovencev v Nemčijo in njihov položaj v zgodovini

Izseljevanje Slovencev z lastnega etničnega ozemlja je bilo v obdobju zadnjih sto petdeset let intenzivno zlasti ob različnih kriznih obdobjih (gospodarske krize, vojne). Izseljevanje lahko razdelimo na obdobje do 1. svetovne vojne, obdobje med obema vojnoma, na čas po drugi svetovni vojni, znotraj tega pa še na obdobje pred uveljavitvijo odprtih državnih meja (do sredine 60-ih let) in na obdobje po tem (razdelitev na obdobja po Klemenčič 1996: 391).

3.1.1 Do 1. svetovne vojne

Do prve svetovne vojne so se Slovenci večinoma izseljevali v ZDA, v manjšem obsegu pa tudi v južnoameriške države in v Nemčijo, ki je predvsem po letu 1890 postala glavni cilj slovenskega izseljevanja v gospodarsko bolj razvite dele Evrope. (Klemenčič 1996: 391, 392 in Drnovšek 1995d: 81). Velika večina jih je odhajala na rensko-vestfalsko rudarsko in industrijsko območje. Delavce, zlasti rudarje s slovenske Štajerske in prebivalce s Kranjske, so uspešno pridobivali agenti porenskih rudniških družb, ki so zainteresiranim plačali pot, jim obljubili višje mezde, trdno valuto in večjo kupno moč. Kot rudarji in delavci v železarstvu so se nato naselili v strnjenih delovnih kolonijah v bližini delovišč ob reki Ren in pritokih Lippe in Ruhr. Mnogi so s seboj pripeljali tudi družine.¹¹ Izseljenci so se združevali v katoliških rudarskih društvih svete Barbare, zagovorniki socialističnega nazora pa v sorodnih nemških društvih. Asimilacija v nemškem okolju je

¹¹ O življenjskih razmerah vestfalskih Slovencev je 1899 prvi pisal Janez Evangelist Krek v tako imenovanih Vestfalskih pismih v časopisu *Slovenec*.

bila zelo hitra, o čemer priča zapis duhovnika Luke Arha v časopisu *Slovenec* maja 1900: »Slovenci na Nemškem so za narod izgubljeni. Oče in mati še govorita med seboj slovensko, otroci še malo razumejo, govoriti pa ne znajo. Nemške šole nam jih vzamejo. V narodnem oziru so naši daleč za Poljaki« (Drnovšek 1995a: 18). K hitri asimilaciji so pripomogli različni vzroki: delno znanje nemščine še iz domovine, nemška šola, slabša organiziranost in prilagodljivost Slovencev. Leta 1900 se je v anketi med tujimi državljani za slovenski materni jezik odločilo 9193 oseb, vendar je bilo njihovo dejansko število nedvomno višje. Ocene števila Vestfalcev so bile različne: Janez Evangelist Krek je v svojih pismih navedel »številko 10.000, ocene za čas pred 1. svetovno vojno in po njej pa navajajo znatno višje številke, npr. 70.000 Jugoslovanov, od tega večina Slovencev (Berislav Deželić, 1931), pa od 20- do 30.000 (*Naš zvon*, 1926) itd.« (Drnovšek 1995b: 24).

Lipoglavšek-Rakovec (1950: 42) opisuje delovne in življenjske razmere Slovencev v Vestfaliji: »V Westfaliji so naši ljudje vsi le rudarji, ki opravljajo po rovih najtežja dela, ona, katerih nemški delavci niso hoteli delati. Razen tega so nekateri Slovenci našli zaslužek v podjetjih in tovarnah, ki jih je na tem gosto naseljenem prostoru mnogo. Kot že omenjeno, so bili naši rudarji zaposleni pri najtežjih delih v vlažnih zelo nizkih rovih, pogosto so morali delati celo leže na tleh, ponekod v vodi. Delo je bilo zelo težko, često čez 1000 m globoko pod zemljo, pri visoki temperaturi, v premogovnem prahu. Med vsemi narodnostmi so Jugoslovani še najdalj vzdržali. Bilo so odporni in zato iskani delavci. Razumljivo pa je, da so pogosto zboleli za tuberkulozo, dobili revmatizem in niso čakali starosti. Slabo zdravstveno stanje se je očitavalo na potomstvu, ki je bilo pogosto zelo slabotno.«

Med nemškimi delodajalci so Slovenci imeli dober sloves, saj so ob prihodu večinoma že znali nemški jezik, poleg tega so mnogi prihajali iz rudarskih vrst in so poznali delovni proces v rudniku. Werner (1985: 78) našteva še druge lastnosti, zaradi katerih so bili Slovenci zelena delovna sila: delavnost in vztrajnost, čisto in solidno opravljeno delo, zdrava ambicioznost in prizadevanje po napredovanju, neredko tudi posebna inteligenca in nadarjenost.

Množično izseljevanje Slovencev od leta 1890 do 1914 in v letih po 1. svetovni vojni je za narod predstavljalo veliko demografsko izgubo, še posebno, ker so odhajali mladi v najbolj rodni letih in polni delovnih moči (Drnovšek 1995d: 81).

Po ocenah poznavalcev demografskih gibanj naj bi se s slovenskega etničnega prostora do 1. svetovne vojne izselilo od 250.000 do 300.000 oseb, vendar so številke verjetno pretirane, saj so se mnogi vrnili, nekateri pa so ves čas potovali med izseljensko in priseljsko deželo (Drnovšek 1995d: 81).

3.1.2 V obdobju med vojnama

Med obema vojnama je glavni cilj slovenskega izseljevanja postala Evropa, saj so ZDA leta 1924 uvedle kvotni sistem in s tem priseljencem zaprle svoja vrata. Slovensko izseljevanje se je usmerilo v Kanado, Južno Ameriko ter zahodnoevropske države, zlasti v Vestfalijo v Nemčiji in nekatera območja Francije, Belgije in Nizozemske (Drnovšek 1995g: 294).

Število Vestfalcev se je v tem času znatno zmanjšalo, saj so se med vojno nekateri moški odzvali avstrijskemu vojaškemu vpoklicu, veliko izseljenskih družin pa je v času gospodarske krize od leta 1921 do 1923 odšlo na rudarska območja Limburga (Nizozemska, Belgija) in v severovzhodne dele Francije. Del je vztrajal v Nemčiji, le malo se jih je vrnilo v Slovenijo (Drnovšek 1993: 370). Ministrstvo se je namreč odločilo, da ne bo podpiralo organiziranega vračanja in je kvečjemu pomagalo tistim, ki so se za vrnitev odločili individualno (Slavec 1982: 37).

V sredini 20. let se je vračanje slovenskih rudarjev zaustavilo zaradi izboljšanih razmer v Nemčiji (racionalizacija in mehanizacija proizvodnje, povečanje konkurenčnosti nemškega premoga na svetovnem tržišču), še posebej pa v 30. letih pa se je spet okrepilo tudi izseljevanje Slovencev v Nemčijo. Med izseljenci je bilo največ ekonomskih izseljencev, sledili so politični, posebej močna pa je bila skupina, pri kateri so se prepletali ekonomski vzroki s političnimi in raznorodovalnimi (Primorci). Evropska intelektualna središča so privabila tudi veliko študentov, umetnikov in izobražencev, ki so iskali zaslužek v tujini (Drnovšek 1995g: 294, 205).

Za socialno varnost priseljencev v Nemčiji je bila pomembna t. i. Berlinska konvencija, meddržavna pogodba o socialnem zavarovanju, ki sta jo leta 1928 sklenili Nemčija in Jugoslavija. Določala je prejemanje šestindvajsettedenske redne podpore za nezaposlene delavce v višini četrte mezdne, nato pa komunalno pomoč neomejeno

dolgo. Dogovor naj bi z omogočenim prenosom rudarskih pokojnin podpiral vračanje upokojenih rudarjev v Jugoslavijo (Slavec 1982: 40).

Velika gospodarska kriza v letih od 1929 do 1933 je veliko Slovencev prisilila k vrnitvi v domovino. Odpuščenih je bilo 2500 slovenskih delavcev. Do novembra 1931 so imeli pravico do šestindvajsettedenske pomoči, komunalne podpore pa jim niso mogli izplačevati. Pogosto se je dogajalo, da so jih izgnali in jim plačali pot do jugoslovanske meje (Slavec 1982: 40). Od 1930 do 1932 naj bi se, prostovoljno ali prisilno, domov vrnilo 9477 Slovencev (Drnovšek 1993: 370). Mnogo jih je s prestopom meje izgubilo pravico do pokojnine. V času krize je veliko ljudi, predvsem iz Prekmurja, odhajalo na sezonsko delo predvsem v Francijo, Nemčijo ter vzhodne dele Jugoslavije. Pogodbeno so se zaposlovali od 1. maja do 1. novembra, največ v kmetijstvu, zlasti poljedelstvu. Iz Prekmurja je v letih od 1929 do 1931 na ta način v Nemčijo odšlo 3647 delavcev (Drnovšek 1995f: 247).

Tudi po letu 1933 je Nemčija še vedno sprejemala sezonske in specializirane delavce, zlasti kmetijske delavce in rudarje. Priseljevanje je urejala jugoslovansko-nemška pogodba iz 1934.

Ker jugoslovanski Zakon o državljanstvu iz leta 1928 ni dovoljeval dvojnega državljanstva, so se številni Slovenci v Nemčiji odločili za nemško, saj jim je to zagotavljalo večjo ekonomsko in socialno varnost, nemalokrat pa so kljub zakonu o enakosti med Nemci in tujci delodajalci izvajali pritisk nanje. Tudi sicer je asimilacija Slovencev potekala zelo hitro. Pospeševali so jo »delno znanje nemškega jezika (zlasti priseljenci pred 1914), mešani zakoni, prilagodljivost Slovencev za vključevanje v nemško družbo, pritiski v času nacizma idr.« (Drnovšek 1993: 370).

Država ni kazala večjega zanimanja za Slovence v Nemčiji in jim ni nudila zadovoljive pomoči. Redki slovenski učitelji, organiziranje poletnih otroških kolonij in izletov v domovino, brezplačno pošiljanje tiska in radijske oddaje ter združevanje v podpornih in kulturnih društev ni zaustavilo asimilacije Slovencev. Leta 1936 so na pobudo Osrednje zveze jugoslovanskih delavskih društev v Nemčiji otroci dobili učitelja Antona Šlibarja, ki je v Gladbecku vodil pouk v slovenskem jeziku. Zaradi političnih pritiskov je ta že leta 1938 opustil to službo (Slavec 1982: 41). Več pozornosti je izseljencem namenila Cerkev (glej poglavje 3.3.2).

3.1.3 Po 2. svetovni vojni

Glede na način prestopa meje lahko ločimo ilegalno (do leta 1963) in legalno izseljevanje (po odprtju meja 1963), glede na vzroke za izseljevanje pa politično (do leta 1955) in ekonomsko izseljevanje (po letu 1955). Obdobje množičnih selitev se zaključuje leta 1973, ko so v Nemčiji prepovedali zaposlovanje tujih delavcev.

3.1.3.1 Prvi izselitveni val (1945–1955)

Konec 40. in v začetku 50. let se je iz Slovenije izselila najprej skupina političnih emigrantov. Begunci so državo zapustili nelegalno, večinoma nekaj časa preživel v zbirnih taboriščih v Avstriji (Spital, Lienz, Šentvid ob Glini, Jedenburg in Asten pri Salzburgu) ali Italiji, potem pa pot nadaljevali bodisi čez lužo bodisi v zahodnoevropske države (Pucelj 1989: 220, 221).

3.1.3.2 Drugi izselitveni val (1955–1962)

Med letoma 1955 in 1962 je sledil večji izselitveni val, za katerega so bili razlogi predvsem ekonomske narave. Največ so se izseljevali obmejni prekmurski in primorski Slovenci (Slavec 1982: 43), večina teh izseljencev pa pred izselitvijo ni bila izpostavljena političnim pritiskom (Klemenčič 1996: 220). Mladi ljudje, največkrat fantje ali mladi moške so ilegalno pobegnili čez mejo z željo po boljšem zaslužku. Zatekli so se v zbirna taborišča v Avstriji, tja pa so ponje prihajali zastopniki nemških podjetij, predvsem rudniških družb, in jih z vlaki pošiljali predvsem na porursko območje (Pucelj 1989: 221, 222). Izseljevanje je potekalo tudi v druge tradicionalno izseljenske države (Francija, Švica). V tem obdobju naj bi se na predvideno začasno delo v zahodnoevropske države izselilo približno 11.000 Slovencev (Slavec 1982: 43).

Države priseljevanja so z uvažanjem delovne sile reševale problem pomanjkanja delavcev, ukrep pa naj bi bil začasne narave, kar je pomenilo kar najmanjšo skrb za tuje delavce. Vendar je že v začetku 60. let postalo jasno, da morajo tuje delavce obdržati (oziroma začasnost vzpostaviti kot princip rotacije – cikličnega vračanja in prihajanja vedno novih delavcev), da bi lahko vzdržali raven visoke produktivnosti v ključnih gospodarskih panogah in ohranili visoko življenjsko raven v deželi.

3.1.3.3 Tretji izselitveni val (1963–1972)

Leta 1963, ko so bili sprejeti gospodarski reformni ukrepi in je nekdanja Jugoslavija omogočila državljanom odhod na začasno delo v tujino, se je začelo število tistih, ki so iskali boljše življenje zunaj meja domovine, močno povečevati. Glavni cilj odhajajočih je bila poleg Avstrije Nemčija, kjer se jih je največ naselilo v Münchnu, Stuttgartu in okolici, Ingolstadtu, Nürnbergu, Ulmu in Berlinu. Prek zavodov za zaposlovanje je v letih 1964–1969 odšlo na Zahod 62.347 oseb, tem številkam pa je po mnenju poznavalcev potrebno dodati še 30–40 % tistih, ki so se v tujini zaposlili mimo zavodov za zaposlovanje. Odhajali so z različnih področij Slovenije, vendar najintenzivneje z manj razvitih področij vzhodne Slovenije. Leta 1969 je po podatkih domovino zapustilo skoraj 14.000 ljudi, in sicer 4861 s področja murskosoboškega zavoda, 3458 z mariborskega področja, 1711 s celjskega, 1513 z ljubljanskega in manj kot tisoč z drugih področij. Največ ljudi (7912) je odšlo v Zahodno Nemčijo (Drnovšek 1996c: 319). Vprašanje zaposlovanja jugoslovanskih državljanov v Nemčiji je bilo rešeno z leta 1968 podpisano pogodbo med Nemčijo in Jugoslavijo (Slavec 1982: 45).

»Leta 1965 je stopil v veljavo Zakon o tujcih (Grundsätze der Ausländerpolitik), ki je med ostalim dovoljeval doseljevanje družin šele po treh letih bivanja in dela v ZRN (izjema so bile dežele, s katerimi je ZRN podpisala dogovore o zaposlovanju), ko so že opominjali na nastopajoče probleme, ki so nastali z zaposlovanjem tujcev – posledice so bile vse zapletenejše s podaljševanjem zaposlitvene dobe (zaposlenim se pridružijo družine, stanovanjski problemi, urejevanje izobraževanja ...) – in vse bolj bremenili državo v materialnem in socialnem pogledu, kajti v ZRN je bila vedno prisotna bojazen pred nevarnostjo za notranjo varnost, če ne bi uspeli preprečiti socialne izolacije tujcev oziroma dvigniti položaja tujih delavcev vsaj na stopnjo nemških delavcev. Poleg tega se ZRN ni nikoli deklarirala za deželo priseljevanja in je vztrajala na načelu prostovoljne rotacije – vračanje 15 odstotkov tujih delavcev letno, vendar se je to zgodilo le v krajši gospodarski krizi 1966–67« (Slavec 1982: 45).

Politika dežel izseljevanja je bila izseljevanju sorazmerno naklonjena, saj naj bi se z začasnim odhajanjem na delo določenega deleža prebivalstva zmanjševala brezposelnost, povečal naj bi se priliv deviznih sredstev, čez nekaj let pa naj bi se iz tujine vrnilo izkušeni delavci.

Raziskave po letu 1973 so pokazale, da pri odhajanju Slovencev v tujino glavni razlog izseljevanja ni bila brezposelnost, temveč želja po izboljšanju življenjskega položaja, pri čemer sta bila najbolj odločujoča nizek zaslužek in slabe stanovanjske razmere. Pomemben dejavnik je bila tudi želja po spoznavanju sveta, kar velja zlasti za mlajše posameznike. Informacije o možnostih nastanitve in zaposlitve so v večini primerov posredovali sorodniki, prijatelji ali znanci. Za obdobje do leta 1970 je bila značilna neorganizirana oblika odhajanja, tega leta pa so se v posredovanje zaposlovanja v tujini bolj načrtno vključili zavodi za zaposlovanje (Slavec 1982: 50, 51).

3.1.3.4 Gospodarska kriza in upadanje izseljevanja (1973–1982)

Gospodarska kriza in zvišanje cen nafte sta močno vplivala na zmanjšanje povpraševanja po tujih delavcih in uradno so bile meje z odlokom z dne 30. novembra 1973 tujcem zaprte. Poleg tega so v Jugoslaviji začeli s politiko spodbujanja vračanja jugoslovanskih delavcev iz tujine. Največ se jih je vrnilo v letih od 1977 do 1979, po Titovi smrti pa so se tudi v Jugoslaviji pokazali prvi znaki gospodarske krize, kar je vračanje zaustavilo (Štumberger 2005: 37).

»Med letoma 1974 in 1979 naj bi se vrnilo približno 380.000 Jugoslovanov od 1.200.000 leta 1973, vendar je bilo po ocenah leta 1979 v tujini še vedno 1.050.000 naših državljanov; medtem ko so se nekateri vračali, so se drugim pridruževali družinski člani« (Slavec 1982: 47). V zvezni deželi Baden-Württemberg, ki je izrazito imigracijsko področje postala šele po 2. svetovni vojni (prej je veljala za kmetijsko deželo in kot taka ni potrebovala večjega števila 'uvoženih delavcev'), je število tujih delavcev doseglo višek leta 1974, ko je 908.000 tujih delavcev predstavljalo približno 10 % celotnega prebivalstva, kar je bil najvišji odstotek med vsemi zveznimi deželami (Slavec 1982: 59).

Kljub načelnim možnostim za zaposlovanje doma in kljub temu, da je večina ljudi odhajala v tujino z namenom, da tam ostanejo nekaj let, da si ekonomsko opomorejo, pa se v Slovenijo v celoti ni vrnilo veliko Slovencev. Možem so se namreč s časom pridružili družinski člani in življenje se je ustalilo. Družine, ki so se odločile, da otroci gredo v nemške šole, so ostale nadaljnjih 10–15 let, otroci so si našli življenjskega partnerja in se dokončno odločili ostati na tujem. Starši so si morda medtem doma zgradili hišo, ki čaka na vselitev, pa vendar oklevajo glede selitve tudi zaradi otrok.

Razloge za majhno število vračajočih gre iskati tudi v izredno zapletenih postopkih za pridobivanje dovoljenj za zasebne dejavnosti, za gradnjo, v neugodnih carinskih predpisih, v neenotnem upoštevanju delovne dobe in v nedoslednem priznavanju v tujini pridobljenih kvalifikacij. Na drugi strani je dolgoletno bivanje v tujini zagotavljalo določene ugodnosti: leta 1978 sprejeti upravni predpisi k zakonu o tujcih so omogočili, da se je tujcem postopno utrdil bivanjsko-pravni položaj – po 5 letih zakonitega bivanja v ZRN so tako tujci dobili neomejeno dovoljenje za bivanje, po 8 letih pa tako imenovano pravico do bivanja, s čimer je bil olajšan tudi prihod družinskih članov (Slavec 1982: 54).

Tako se je nemška politika po letu 1973 kazala v treh smereh: za določen čas so ustavili dotok tujcev, podpirali so vračanje tujih delavcev in na različne načine spodbujali čim boljše vključevanje tistih tujih delavcev in njihovih družin, do katerih so imeli zakonodajne obveznosti, in sicer z boljšo socialno zaščito, odpiranjem posvetovalnic in družabnih centrov za tujce, izobraževanjem in strokovnim usposabljanjem, učenjem jezika, pa tudi informiranjem nemškega prebivalstva o potrebnosti, celo nujnosti socialne integracije tujcev. Vendar v dejanski politiki do tujcev ni mogoče zaslediti pravega, enotnega socialnega in kulturnega 'recepta'. Odnos do tujcev se različno kaže celo v politiki posameznih zveznih dežel (...) in v delovanju različnih socialnih ustanov« (Slavec 1982: 54, 55). Pritisk tujci čutijo najbolj v kriznih obdobjih in je najmočnejši in najbolj delujoč za tiste, ki so na družbeni lestvici najnižje (Slavec 1982: 55).

3.1.3.5 Po letu 1983

Zaradi visoke brezposelnosti, ki je leta 1983 zaradi gospodarske krize in modernizacije dela ter s tem zmanjšane potrebe po nekvalificiranih delavcih doletela Zvezna republika Nemčijo, je ta sprejela ukrepe za zmanjšanje števila priseljencev. Nemške oblasti so poskušale vračanje spodbuditi z izplačilom denarnih sredstev, s poostrenim nadzorom nad izdajanjem in podaljševanjem dovoljenj za delo ter z ostrejšimi pogoji za priseljevanje otrok, vendar do vračanja v zelenem obsegu kljub temu ni prišlo. Leta 1984 je 80 odstotkov jugoslovanskih delavcev že imelo pravico do dela, le 46 odstotkov pa jih je imelo priznано pravico do bivanja.

V 80. letih se je kljub še vedno veliki brezposelnosti pojavila težnja po integraciji priseljencev. V politiki do tujih delavcev je torej prišlo do preobrata, »saj je od stalnega zatrdjevanja, da ZRN ni dežela za priseljevanje (kot Avstralija, Kanada ali poprej ZDA)

marveč le dežela začasnega bivanja in dela za tujce, novi pooblaščenec bonske vlade za 'integracijo tujih delojemalcev in njihovih družinskih članov' Heinz Kühn (...) prišel do spoznanja, da so 'gostujoči delavci priseljenci'« (Vrata se zdaj zapirajo z druge strani, *Rodna gruda* 27/2 (1980), str. 13). To se je predvsem odražalo na področju izobraževanja (glej poglavje 2.5.1), saj so dotedanji modeli kazali pomanjkljivosti glede (ne)vklučenosti zdomskih otrok v nemško družbo.

Kot podporo za uresničitev načrta, da se otroci tujih delavcev prilagodijo okolju, v katerem živijo, so nemške oblasti navajale podatke o slabem učnem uspehu teh otrok. Zanje so krivile nihanje med dvema jezikoma in dvema civilizacijskima svetovoma in preobremenjenost zaradi učenja prvega jezika. Slovenci oziroma Jugoslovani in z njimi verjetno tudi drugi tujci pa so bili drugačnega prepričanja:

»'Naša stran' je vztrajno dokazovala, da je bolj kot vse drugo za slab uspeh povprečja otrok tujih delavcev iskati vzroke v odbijajočem odnosu okolja do tujcev, v njihovi družbeni in človeški osamljenosti sredi drugače mislečega okolja, v njihovi negotovosti glede prihodnosti, odvisni od gibanj na tržišču delovne sile, v težavah na vsakem koraku in tudi v slabši gmotni preskrbljenosti in precej nižjem stanovanjskem standardu« (Horvat 1995: 134).

Podatki iz leta 1988 kažejo, da so bili jugoslovanski otroci v primerjavi z drugimi tujci zelo uspešni: od vseh tujcev jih je 43 odstotkov končalo osnovno šolo, od jugoslovanskih otrok pa kar 72 odstotkov. Praviloma so bili boljši tisti učenci, ki so obiskovali dopolnilni pouk maternega jezika (Horvat in Lavš 1995: 134).

Osamosvojitve Slovenije leta 1991 na selitvene tokove ni imela pomembnejšega vpliva, je pa po njej v Nemčiji zaradi padca enoumnega političnega sistema naraslo število društev¹², do sprememb pa je prišlo tudi v Sloveniji: na novo so zaživela različna združenja oziroma društva, ki si prizadevajo za stike s Slovenci po svetu¹³, oblikoval pa se je tudi Urad za zamejce in Slovence po svetu, ki je nasledil delovanje

¹² Glej poglavje 3.3.1.

¹³ Glej poglavje 3.4.1.1.

Koordinacijskega odbora za delavce na začasnem delu v tujini pri RK SZDL in prehodno Ministrstvo za Slovence po svetu, ki je delovalo leta 1991.

3.1.4 Število Slovencev

Težave pri prikazu obsega in razporeditve slovenskih izseljencev v Nemčiji do 2. svetovne vojne opisuje že Slava Lipoglavšek-Rakovec (1950: 4, 5). Ovire so (bile) v pomanjkljivi organiziranosti izseljenske službe, v dejstvu, da uradne statistike priseljenjskih držav beležijo priseljence po državljanstvu in ne po narodnosti (tako poznajo do 1. svetovne vojne samo Avstrijce, po njej pa samo Jugoslovane), poleg tega pa so mnogi izseljenci zaradi raznih ugodnosti menjali državljanstvo in s tem uradno nehali obstajati kot Jugoslovani oziroma Slovenci. Dodatno stvar zaplete še to, da so bili mnogi slovenski izseljenci iz pokrajin, ki so po 1. svetovni vojni pripadle Italiji in Avstriji. Tudi izseljenske organizacije Lipoglavšek-Rakovec niso ponudile zadovoljivih podatkov. Včasih pa so se podatki iz različnih virov tako razlikovali, da ni mogla presoditi, katera številka je zanesljivejša. Tudi ocena števila Slovencev v ZRN danes (glej oceno za 2005 v tabeli in opombo 16) priča o kompleksnosti tega vprašanja.

Tabela prikazuje različne ocene števila Slovencev v Nemčiji v posameznih letih oziroma obdobjih in ocene števila Slovencev v posameznih nemških pokrajinah ali zveznih državah.

Leto	Nemčija	Drugo
začetek 1. sv. vojne		Vestfalija: 30.000 (Tensundern 1973: 9)
po 1. sv. vojni		Vestfalija: 40.000 (Lipoglavšek-Rakovec 1950: 40)
1933	17.258	
1970	70.000 (Pucelj: 1989: 222)	
1973	75.000 (Tensundern 1973: 9)	
2. pol. 70. let	47.000–60.000 ¹⁴ (Slavec 1982:84)	

¹⁴ »Številčne ocene se med sabo močno razlikujejo, ker statistike tujih dežel ne vodijo evidence po posameznih narodnostih, ocene Republiškega zavoda za zaposlovanje pa registrirajo samo tiste, ki so se v tujini zaposlili z njihovim posredovanjem. Pred letom 1971 naj bi se

80. leta	40.000 (Šket in Turk 2000: 8)	Baden-Württemberg: okoli 10.000 (Šket in Turk 2000: 8)
1981	33.254 (Škoberne 1993: 370)	
1991	26.481 ¹⁵ (Škoberne 1993: 370)	
1995	več kot 40.000 (Horvat in Lavš 1995: 48)	
2005	okoli 40 tisoč Slovencev ¹⁶ (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu)	

3.2 Poimenovanje

Za Slovence, ki so se izselili iz Slovenije v različne države sveta, obstaja več poimenovanj: Slovenci na tujem, Slovenci po svetu, diaspora, emigranti, zdomci, izseljenci, delavci na začasnem delu v tujini ... Vsako poimenovanje je vezano na čas in razmere, v katerih se je pojavilo, za označevanje Slovencev v Nemčiji pa raba najbolj niha med izrazoma zdomci in izseljenci. Izraz zdomec se je uporabljal za delavce, ki so se začasno zaposlili v tujini, in obdržali stalno prebivališče v domači državi, kamor naj bi se po krajšem času (navadno po nekaj letih) tudi vrnil. Izraz se je uveljavil in pogosto

neorganizirano izselilo 35 % vseh začasno zaposlenih Slovencev, v letu 1971/72 pa vsaj 10 %« (Slavec 1982: 117).

¹⁵ Po oceni pa približno dvakrat več, ker so drugi prevzeli tuje državljanstvo (Škoberne 1993: 370).

¹⁶ Po uradnih statistikah, ki še nimajo aktualiziranih podatkov o državljanstvu državljanov novo nastalih držav (podatek vpisujejo ob prvi prijavi osebe v ZRN, vnos morebitnih poznejših sprememb pa mora zahtevati vsak posameznik) je številka precej nižja – okoli 20.000. Sicer pa je vseh rojakov slovenskega rodu po oceni približno 50-70.000 (vključno s tistimi, ki posedujejo več državljanstev, pa še par deset tisoč več). Dobra polovica jih živi na jugu države, na Bavarskem in v Baden-Württembergu (jurisdikcijska pristojnost Generalnega konzulata RS v Münchnu), slaba polovica pa na jurisdikcijskem območju 14 zveznih dežel, ki ga konzularno pokriva veleposlaništvo v Berlinu; največ v Severnem Porenju Vestfaliji (po poceni približno 5000-7000), Hessnu – širša okolica Frankfurta (2000-3500) in Berlinu (3000), nekaj v okolici Hannovra (približno 200) in Hamburga (približno 150), sicer pa so razseljeni po vsej Nemčiji (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval uslužbenec Boris Jelovšek).

uporabljal v 70. in 80. letih, v 90. pa se je pojavilo vprašanje ustreznosti poimenovanja, saj se zdomci, ki so prvotno res nameravali v tujini ostati le začasno, v domovino niso vračali.

Izraz izseljenec se je prvotno uporabljal za Slovence, ki so se izselili v prekomorske države za stalno, v 80., še bolj pa v 90. letih, ko je bilo jasno, da se zdomci iz evropskih držav ne bodo vrnili, pa se je začel uporabljati tudi za Slovence v Evropi (povzeto po Štumberger 2005: 25–29).

Pomensko razliko med izrazoma glede začasnosti oziroma stalnosti naselitve v tujini dobro ponazarja sledeči zapis: »Tokrat so mislili, da se zdomci odpravljajo na delo le začasno (...) Del jih je ostal v priseljenški državi, mladi pa so si večinoma ustvarili družine in se začeli postopoma zraščati z novim življenjskim okoljem; kmalu so postali pravi izseljenci« (Drnovšek: 1996c).

Kako torej danes poimenovati Slovence v Nemčiji?

Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu na svoji spletni strani (http://www.gov.si/mzz/slovinci_v_zame_in_po_svet, 16. 6. 2005) kot izseljence označi »emigrante, ki so se (zaradi različnih razlogov) izselili predvsem v obe Ameriki (Argentino, ZDA, Kanado) in Avstralijo, ter njihove potomce,« med zdomce pa uvršča Slovence, ki so »predvsem zaradi ekonomskih razlogov odšli na delo v tujino, večinoma v zahodnoevropske države. V veliki meri gre za slovenske državljane, ki pa so v tujini ostali za stalno, tako da razlike med izseljenci in zdomci v zadnjih letih počasi izginjajo.«

Tudi starši, ki so izpolnjevali anketne vprašalnike, ki so obdelani v osrednjem delu pričujoče diplomske naloge, so pri zadnjem vprašanju, kjer so imeli priložnost izraziti svoje komentarje glede pouka slovenščine, za poimenovanje Slovencev v Nemčiji uporabili izraz zdomci. Naj navedem primer: »Veseli nas, da Slovenija omogoča svojim zdomcem oziroma njihovim potomcem, da se bolje naučijo slovenskega jezika.«

V prid izrazu zdomec se je opredelil tudi predsednik Koordinacijskega odbora slovenskih društev Jože Švajger v svojem govoru na srečanju Slovencev, ki živijo v zamejstvu in po svetu, v slovenskem parlamentu julija 2001: »Želim tudi povedati, da smo mi zdomci nekaj drugega kot izseljenci in da se v večini počutimo zelo užaljeni, če nas kdo poskuša imenovati drugače kot zdomce« (<http://www.ok-slovenija.org/govor.htm>, 16. 6. 2005).

Na podlagi zapsanega sklepamo, da za poimenovanje Slovencev v Nemčiji kljub variantnosti (izseljenci ali zdomci) prevladuje izraz zdomci in da je glede na preferenco v Nemčiji živečih Slovencev tudi korektno, da uporabljamo ta izraz. Res je, da implikacija začasnosti bivanja na tujem, vsebovana v izrazu, ne zadeva velikega dela v Nemčiji živečih Slovencev, ki se v Slovenijo verjetno ne bodo vrnil, res pa je tudi, da poimenovanje teh ljudi z izrazom izseljenci, s katerim sicer poimenujemo slovenske izseljenske skupnosti v prekomorskih državah, ni povsem na mestu, saj med tema dvema skupinama vendarle obstaja precejšnja razlika, ki je v veliki meri pogojena z oddaljenostjo od Slovenije. Ta se tiče predvsem pogostosti obiskov v Sloveniji in dejstva, da ima veliko zdomcev v Sloveniji tudi hišo ali vikend in da jih precej razmišlja, da bi vsaj tretje obdobje svojega življenja preživeli v domovini. To opisuje tudi Jože Švajger v že omenjenem govoru (<http://www.ok-slovenija.org/govor.htm>, 16. 6. 2005): »Vsi zdomci se pogosto vračamo v domovino Slovenijo, po nekaj tedenskem obisku pa se z enakim zadovoljstvom vračamo v ZRN. (...) Enako se mora dobro vedeti, da smo zdomci v večini dvakratni davkoplačevalci enkrat v tujini in enkrat v domovini Sloveniji. Mora se tudi vedeti, da se bo nas večina vrnila enega dneva v domovino, kdaj bo ta dan vrnitve, ali bo to za večno, se še ne ve, sigurno pa bomo preživeli veliki del pokojnine, zaslužene v tujini, v domovini Sloveniji.«

Naj zaključim razpravo o poimenovanju z mnenjem, da je za Slovence po svetu torej ustrezno obdržati dva izraza, za Slovence v prekomorskih deželah izseljenci in za tiste v evropskih državah zdomci, da pa je potrebno, da se ta izraz otrese pomenske implikacije začasnosti bivanja na tujem. V tem pomenu izraz zdomci uporabljam tudi v pričujoči diplomski nalogi.

3.3 Organiziranost Slovencev v Nemčiji danes in možnosti rabe slovenščine

Eden odločilnih dejavnikov, s katerim se morajo soočiti Slovenci v Nemčiji pri organiziranju in povezovanju, je razseljenost. Le redki so primeri, da bi Slovenci živeli strnjeno. Poleg tega nekateri Slovenci nimajo posebne želje, da bi se povezovali z drugimi Slovenci: »Veliko naših ljudi enostavno ponikne v tem tujem svetu, niti ne želijo izkoristiti tistih malih možnosti, ki jih imamo, da bi se združevali (...)« (Mira Turk v Pirš 1993: 12). Tudi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu ugotavlja »da živi v Nemčiji

veliko Slovencev, ki se ne udeležujejo nobenih aktivnosti katerekoli organizacije rojakov, marsikdo kljub dolgoletnemu bivanju v tujini ni iskal stikov z rojaki, pogosto niti stika z veleposlaništvom, nekateri pa tudi kontaktov s svojci in domovino nimajo po več let« (podatke o Slovencih v ZRN 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek). Čeprav res obstajajo primeri, ki so na svoje slovenstvo pozabili, pa je verjetno več takih, ki jim to predstavlja vrednoto in ki si prizadevajo za povezovanje z drugimi Slovenci v okolišu ter za čim bolj aktivne stike z domovino. Tako lahko rečemo, da je versko, kulturno in družabno življenje med Slovenci v Nemčiji pestro in da je povezovanje v različnih oblikah temeljnega pomena za ohranjanje slovenske zavesti, kulture in slovenskega jezika.

Priložnosti za rabo¹⁷ slovenščine imajo Slovenci v Nemčiji najprej v zasebni sferi, v družini, med prijatelji in znanci. V javni sferi se možnosti kažejo v okviru slovenskih društev, slovenskih župnij, dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture ter poučevanja slovenščine na univerzah. Slovenci v Nemčiji (lahko) s slovenščino prihajajo v stik tudi z branjem slovenskih časopisov, poslušanjem radijskega programa, uporabo medmrežja in z obiski v Sloveniji. V posameznih krajih v Nemčiji na lokalnih RTV postajah pripravljajo nekaj rednih slovenskih oddaj (Radio SFB Berlin – Multikulti, OKB TV Berlin, Slovenska Panorma WDR) (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

3.3.1 Slovenska društva

Poglavje o slovenskih društvih najprej prinaša pregled zgodovinskega nastanka in razvoja slovenskih (oziroma jugoslovanskih) društev, v nadaljevanju pa je opisano delovanje slovenskih društev danes. Poglavje se dotakne tudi problematike idejnopolitičnega razkola med Slovenci na tujem. V tretjem podpoglavju je predstavljen odnos mladih do društvenih prireditev in to, v kakšni meri mladi izkoriščajo priložnosti za rabo slovenščine v okviru društvenega dogajanja.

¹⁷ Priložnost za rabo Kaučič Baša (1998: 48) opredeli kot »govorno situacijo, s katero je kongruentna raba tega jezika; v taki govorni situaciji doživlja govorec danega jezika rabo tega jezika kot samoumevno ali vsaj primerno.«

3.3.1.1 Zgodovina slovenskih društev

Prva slovenska društva so bila v Nemčiji ustanovljena v 80. in 90. letih 19. stoletja z namenom, da bi slovenski rojaki ohranili domače tradicije in navade ter zvestobo do domovine. Na prehodu v 20. stoletje so sledile ustanovitve katoliških društev sv. Barbare pod vodstvom katoliške cerkve.

Po 1. svetovni vojni je bilo v Nemčiji 24 slovenskih katoliških društev, leta 1922 pa so se pojavila nacionalna jugoslovanska društva. Nasproti so si tako stali pripadniki Cerkve in zagovorniki jugoslovanske nacionalne države. Ustanovljeni sta bili dve zvezi: Zveza katoliških društev sv. Barbare in Zveza jugoslovanskih narodnih društev. Ker je ta razcep slabil slovensko narodno skupnost, so predstavniki obeh smeri leta 1934 obe zvezi združili v Centralno zvezo jugoslovanskih delavskih društev v Nemčiji (povzeto po Werner 1985: 119–127).

V času od 2. svetovne vojne naprej so slovenska društva v Nemčiji najbolj intenzivno nastajala v 70. letih. Leta 1978 naj bi bilo v Nemčiji enajst društev (Drnovšek 1996č: 363), in sicer:

Ime društva	Kraj	Leto ustanovitve
Slovensko kulturno-prosvetno društvo Sava	Frankfurt ob Majni	1972
Slovensko kulturno in športno društvo Triglav	München	1975
Slovensko kulturno-umetniško društvo Triglav	Stuttgart	1971
Slovensko kulturno-prosvetno društvo Lastovka	Ingolstadt	1977
Slovensko kulturno in športno društvo Maribor	Hilden	1975
Slovensko kulturno in športno društvo Bled	Essen	1972
Slovenska katoliška skupnost	Berlin	1970
Slovensko športno društvo Slovenija	Gütersloh	1976
Slovenska folklorna skupina Ljubljana	Essen	1977
Slovensko kulturno in športno društvo France Prešeren	Burscheidt	1977
Slovensko kulturno in športno društvo Planika	Ravensburg	1978

Janez Pucelj, dolgoletni izseljenski duhovnik, opisuje, na kakšen način so se (na pobudo državnih ustanov) ta društva ustanavljala in kako je prišlo med Slovenci na tujem do idejnopolitičnega razkola: »Ustanavljanje društev je ponekod potekalo tako, da so sredi zelo obiskanih župnijskih prireditev agentje delali med ljudmi propagando za udeležbo na ustanovnih sestankih (...) Kaj kmalu se je pokazalo, kdo je idejno vodil take akcije. Med ljudmi samimi se je začelo preštevanje, kdo je tu in kdo je tam. Med bolj ali manj enotnimi slovenskimi skupinami se je začela diferenciacija po idejnopolitični črti. Pojavile so se propagandne parole, češ da mora vsak, ki ne želi veljati za državi sovražnega, pristopiti v klub« (Pucelj 1989: 240).

Domača politika je po Puceljevih besedah v društvih videla svoje ekspoziure in tako »v slovenskih društvih zdomec in izseljenec ni mogel razvijati svojega narodnega navdušenja. Politika ga je skušala imeti tudi zunaj pod kontrolo, gospodovati je hotela nad njegovim mišljenjem in njegovo javno besedo, tako kot je to počela ves čas doma« (Pucelj 1989: 243).

Pred osamosvojitvijo Slovenije so Slovenci (lahko) sodelovali tudi v jugoslovanskih društvih, vendar je bila tu kljub v Ustavi SFR Jugoslavije opredeljeni enakopravnosti jezikov jugoslovanskih narodov slovenščina pogosto zapostavljena. Prireditve so bile skoraj vedno v srbskem ali hrvaškem jeziku, prihajalo pa je tudi do šikaniranja s strani pripadnikov drugih narodnosti (prim. Enakopravnost slovenščine, *Rodna gruda*, februar 1971, str. 31).

3.3.1.2 Iz preteklosti v sedanjost

Do osamosvojitve Slovenije leta 1991 so delovala društva, ki so nastala s podporo do takrat vladajoče jugoslovanske oblasti, potem pa so se v posameznih krajih ustanovila še društva, ki so bolj desno orientirana in več sodelujejo s Cerkvijo. Med društvi je tako še vedno opazen določen razkol: »Veliko nezadovoljstvo povzroča tudi meddruštveno nagajanje, nevoščljivost, politične spletke, zaradi česar prihaja do bojkotiranja prireditev ali do organiziranja privlačnejših prireditev ob istem času« (Prešeren 2001: 41).

Pomemben korak k boljšemu meddruštvenemu sodelovanju se trudi narediti Koordinacijski odbor slovenskih društev južne Nemčije, ki od leta 1976 povezuje in usklajuje delo slovenskih društev ter organizacijo raznih prireditev. Vanj so vključena

društva iz Baden-Württemberga, Hessna in z Bavarske, z njim pa sodelujejo tudi slovenski učitelji, Cerkev in gospodarstveniki. Podobna koordinacijska organizacija deluje tudi v zvezni deželi Severno Porenje–Vestfalija.

V okviru vseh društev delujejo športne in kulturne sekcije, najbolj aktivne pa so večinoma folklorne sekcije in kegljaške skupine. Priljubljeno je igranje šaha in planinarjenje, uspešno delujejo pevski zbori, pri nekaterih društvih tudi dramske skupine. Že skoraj dve desetletji vsako leto organizirajo srečanje v ZRN delujočih folklornih skupin – Folkloriada, v novejšem času pa tudi revijo pevskih zborov, ki naj bi sledila tradiciji Folkloriad (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

Število članstva in obseg aktivnosti se med posameznimi društvi zelo razlikuje, se pa tako obseg aktivnosti kot število članstva nekoliko zmanjšuje, predvsem zaradi staranja prvih generacij, vračanja zdomcev v Slovenijo ter manjšega zanimanja tretje in mlajših generacij za tovrstno udejstvovanje (po podatkih Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

Društva so uradno registrirana pri nemških oblasteh in niso politično vezana. Večina ima prostore za svoje aktivnosti v najemu ali pa jih imajo za simbolično plačilo na razpolago v mestnih ali cerkvenih prostorih. Le redka so društva, ki posedujejo svoje klubske prostore. Stroške delovanja večinoma pokrivajo z različnimi prireditvami in s članarino.

Mnoga društva so stike z domovino razširila tudi na sodelovanje njihovih mest s posameznimi mesti v Sloveniji (v nekaterih primerih so bile podpisane listine o partnerstvu), ki so (bila) v nekaterih primerih tudi pokrovitelji oziroma sponzorji društev. Troje društev je tudi povezanih z delovnimi organizacijami v domovini. Konkretno sodelovanje se najbolj kaže v medsebojnih obiskih, obojestranski pomoči in gostovanjih različnih skupin (povzeto po <http://www.ok-slovenija.org/delo.htm>, 16. 6. 2005, in po podatkih Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

3.3.1.3 Društva in mladi

Tudi med mladimi so prireditve slovenskih društev ena najbolj obiskanih dejavnosti v organizaciji slovenske skupnosti (glej poglavje 5.2.1.5). Prireditve se večinoma radi

udeležujejo (glej poglavje 5.2.1.8), njihove želje glede kasnejšega sodelovanja oziroma nesodelovanja pri društvih pa večinoma še niso povsem izoblikovane (glej poglavje 5.2.1.8).

Čeprav je med mladimi opazno manjše navdušenje nad oblikami kulturnega življenja, ki jih je razvila prva generacija slovenskih zdomcev (veselice ipd.), pa tudi v okviru društev odkrivajo možnosti, ki so jim bliže. Veliko zanimanja je recimo vzbudil seminar za folkloriste, ki ga je zadnjih 9 let v okviru rednih letnih srečanj Slovencev v ZRN vodil Vajsa Samec iz Slovenije, med mlajšo generacijo pa se je oblikovalo tudi nekaj glasbenih skupin, med njimi Eskala, dekliška skupina iz Porenja, glasbena ansambla Druga generacija iz Berlina in Planet X iz Stuttgarta ter več pevskih sestavov v različnih krajih (podatki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

Društva s svojimi dejavnostmi predstavljajo dragocen prostor, kjer se srečujejo slovenski zdomci in kjer se odpirajo priložnosti za rabo slovenščine. Predvsem mladi pa te priložnosti pogosto ne izkoristijo in se med seboj pogovarjajo v nemščini. To utemeljujejo tudi s tem, da govorijo različna narečja in bi bila zato komunikacija otežena, kar pa bi lahko označili za izgovor, saj gre verjetno v večji meri za psihosocialne kot znakovno-jezikovne zadržke. Kljub temu se tu izkaže pomen učenja slovenskega knjižnega jezika in pomembna vloga, ki jo ima pri tem dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture.

3.3.2 Cerkev

Že na prehodu v 20. stoletje je Cerkev ustanavljala družbe svetega Rafaela, da bi svetovale izseljencem, posredovale informacije, organizirale pomoč na poti in ob prihodu v deželo priselitve, skrbele za stike z domačim krajem in varovale izseljence v moralnem in verskem pogledu, v slovenskem primeru tudi v narodnostnem. Družbe svetega Rafaela so delovale kot svetovna krovna organizacija, slovenska podružnica pa je bila ustanovljena leta 1907 v Ljubljani (Drnovšek 1995č: 80).

Med vojnama je Cerkev ustanavljala katoliška društva svete Barbare in bratovščine rožnega venca, katerih delo je leta 1920 povezal duhovnik Janez Kalan. Ta je v letih od 1925 do 1927 izdajal *Naš zvon*, edino slovensko izseljensko glasilo v Nemčiji pred 2. svetovno vojno. Kaplan Tensundern je v Gladbecku leta 1926 začel s prvo slovensko

šolo v Nemčiji¹⁸. Na srečanjih v cerkvenih okvirih so ljudje peli slovenske pesmi, prirejali so igre in plese. V Ljubljani je delovala Družba svetega Rafaela, ki je izdajala *Izseljenski vestnik* (1931–1940) (Drnovšek 1993: 370). Slavec glede dopuščanja verske dejavnosti s strani nemške oblasti piše, da je bila to »edina oblika 'socialne' politike do tujcev in oblika vzdrževanja socialnega miru, poslušnosti, zastiranja gospodarskega izkoriščanja« (Slavec 1982: 36).

Po 2. svetovni vojni so slovenski duhovniki Slovincem, ki so zapustili domovino, pomagali v begunskih taboriščih, na poti v nove kraje in pri naselitvi. Leta 1958 je nastala prva povojna slovenska župnija v Nemčiji, duhovniki na tujem pa so za usklajevanje dela in medsebojno izobraževanja leta 1959 ustanovili Zvezo slovenskih izseljenskih duhovnikov Zahodne Evrope (Pucelj 1989: 232 in Drnovšek 1996b: 311).

Danes v Nemčiji slovenski duhovniki oziroma predstavniki katoliških misij delujejo v Berlinu (Izidor Pečkovnik), Essnu (Alojzij Zaplotnik), Oberhausenu (Stanislav Čeplak), Kölnu (Martin Mlakar), Frankfurtu (Martin Retelj), Mannheimu (Janez Modič), Ingolstadtu (Stanislav Gajšek), Stuttgartu (Zvone Štrubelj), Ulmu (Marko Dvorák), Münchnu (Janez Pucelj) in Augsburgu (Roman Kutin) (<http://www.ok-slovenija.org/kir.htm> (28. 5. 2005)).

»V deželi Baden-Württemberg delujejo slovenski duhovniki od leta 1960. V prvo skupnost je ljudi povezal dr. Franc Felc, ki je z delom začel v Esslingenu in slovenske maše uvedel tudi po drugih krajih škofije Rottenburg–Stuttgart. Jeseni leta 1966 mu je prišel na pomoč Ciril Turk iz Porurja in začela sta s slovenskimi mašami in srečanji po vsej deželi Baden-Württemberg. Leta 1974 se jima je pridružil še Janez Zdešar, škofijo so si razdelili na tri področja, Slovenci pa so se začeli zbirati tudi v nekaterih krajih škofije Freiburg« (Štumberger 2005: 54). Ciril Turk je v Stuttgartu deloval do leta 1994, ko ga je nadomestil Janez Šket, za njim pa je mesto slovenskega duhovnika v Stuttgartu prevzel Zvone Štrubelj.

Po besedah Zvoneta Štrublja združuje slovenska župnija v Stuttgartu od 6200 do 6300 vernikov, velikost župnije je primerljiva z velikostjo Slovenije, župnik pa ima 13 'postojank', ki jih obiskuje ob sobotah oziroma nedeljah. V času pisanja diplomske

¹⁸ Glej tudi poglavje 3.3.2.1.

naloge poteka v Nemčiji reorganizacija nenemških župnij. Od leta 2006 naprej bo ukinjena samostojnost slovenskih župnij, tako da bodo te postale del nemških, slovenska župnija v Stuttgartu pa naj bi izgubila svoj Slovenski dom. Kljub temu je Štrubelj prepričan, da verska, kulturna in družabna dejavnost med Slovenci v okviru Cerkve zato ne bodo nič manj živa.

Osnovni namen pastoralnega dela Cerkve med Slovenci po svetu je »ohranjanje vere, vzpostavitev krajevnih delnih cerkvenih skupnosti in s tem seveda opor(a) za narodne vrednote na temeljih krščanske vere« (Pucelj 1989: 241). Oznanjanje evangelija, podeljevanje zakramentov, obhajanje evharistije, veroučna šola in skrb za bolnike so osnovne naloge vsakega duhovnika. Poleg tega pa se v okviru Cerkve na tujem odvija še marsikaj, kar pa samo deloma zadeva versko in župnijsko življenje.

Posebno vlogo v pastoralnem delu imajo obiski duhovnikov na domu, kar posebej velja za družine ali posameznike, ki ne morejo redno prihajati k obredom oziroma na skupna srečanja.

Duhovniki vernike redno preskrbujejo z verskim tiskom in drugo slovensko literaturo. Najpomembnejšo vlogo imata glasilo *Med nami povedano* in mesečnik *Naša luč*, ki je namenjen Slovencem v celi Zahodni Evropi in ki izhaja že od leta 1951. Župnije naročajo tudi *Ognjišče*, *Družino*, *Mavrico*, knjige Mohorjeve družbe, priljubljene *Pratike* in *Molitvenik*. V Slovenskem domu v Stuttgartu je slovenska knjižnica, ki danes šteje preko 2000 različnih knjig, okoli 300 knjig je tudi v pisarni v Reutlingenu.

Pestro je tudi kulturno-družabno življenje. V okviru župnije prirejajo zabavne in kulturno-prosvetne prireditve, predavanja in kateheze, praznovanja praznikov (kulturni praznik, pustovanje, materinski dan, velika noč, dan državnosti, miklavževanje, adventni večer, štefanovanje s tombolo, silvestrovanje, godovi, rojstni dnevi in zakonski jubileji), organizirajo gostovanja gledaliških skupin, pevskih zborov, razstave slovenskih umetnikov ali slovenskih domačih obrti ter prirejajo razne izlete in romanja. Posebej odmevna so bila binkoštna srečanja slovenske skupnosti v različnih krajih v Baden-Württembergu od leta 1967 do 1977, ki so privabila do 2700 rojakov iz vse Nemčije in so bila odmevna tudi v nemški javnosti.

Med dejavnostmi slovenske župnije v Stuttgartu je potrebno izpostaviti mladinski orkester, ki je štel 25 glasbenikov in je deloval dvajset let, pevski zbor Domači zvon, ustanovljen leta 1968, dekliško folklorno skupino in vokalno-instrumentalno skupino Veneti.

V okviru župnij je ponekod delovala tudi socialna služba, ki je priseljencem pomagala pri prevajanju raznih dokumentov, pri urejanju zapuščin, iskanju dela, pri davčnih zadevah, obiskih zdravnika ipd. Od 1975 do 1996 je v okviru slovenske župnije pri Karitas škofije Rottenburg-Stuttgart delala slovenska socialna delavka Doroteja Oblak. Kjer te službe ni bilo, so se ljudje za tovrstno pomoč in nasvete obračali na duhovnika.

Leta 1970 so v okviru slovenske župnije v Stuttgartu začeli organizirati tako imenovano sobotno šolo za otroke, o kateri več v poglavju 3.3.2.1, za Slovence, ki so prihajali v Nemčijo, pa so leta 1977/78 prvič pripravili tečaj nemškega jezika. V letu 1994/95 je prvič potekal organizirani tečaj slovenščine za mlade in odrasle, ki imajo slovenske prijatelje, zaročence in zakonce. Udeležilo se ga je okoli deset udeležencev. Leto zatem je bil poleg začetnega organiziran še nadaljevalni tečaj.

3.3.2.1 Sobotna šola

Prvi, ki je med slovenskimi otroki začel s poučevanjem slovenščine, je bil nemški duhovnik Božidar Tensundern, ki je bil v letih od 1913 do 1928 kot kaplan v Gladbecku zadolžen za Slovence. Zelo se je zavzemal, da bi se otroci naučili slovensko in ko jih je leta 1926 nekoč spet navduševal za to, se je rodila pobuda za 'domačo' šolo: »Če se boste radi in dobro naučili slovensko govoriti in peti, vas bom peljal v Slovenijo in boste tam na počitnicah pet tednov. Poprej pa morate priti k meni v moje novo stanovanje dvakrat na teden, kjer se boste učili slovenski jezik, ki ga govorijo vaše matere.' Vsi so mi navdušeni odgovorili: 'Pridemo, pridemo!' – In so res prihajali popoldne ob 16. uri dvakrat na teden. Na ta način smo začeli s slovensko šolo v Gladbecku« (Tensundern 1973: 38). Pri pouku so se učili slovenščino in slovenske pesmi ter pripravljali nastope za razne prireditve.

V okviru slovenske župnije v Stuttgartu se je pouk začel jeseni leta 1970. V septembrski številki obvestil *Med nami povedano* je bila prvič poudarjena potreba po slovenski šoli, v kateri se bodo otroci učili slovenskega jezika in verouka. Oktobra se je pouk začel v

Esslingenu in Unterkochenu, novembra pa še v Göppingenu in Reutlingenu, vendar se ni povsod obdržal (povzeto po Šket, Turk 2000: 41). Število otrok je bilo najvišje v 70. in 80. letih. V sobotni slovenski šoli je bilo v šolskem letu 1977/78 podeljenih 84 spričeval, nekaj let pozneje skoraj 100, v šolskem letu 1980/81 so bili vpisani 104 učenci, leta 1984/85 98 in 1994/95 48 učencev, v letih pred letom 2000 pa so delovale še tri manjše skupine učencev, dve v Stuttgartu in ena v Böblingenu (Šket, Turk 2000: 41–46).

V slovenski šoli se otroci učijo slovenščine s poudarkom na branju in pisanju, petja slovenskih verskih in narodnih pesmi, molitev in verskih resnic. V spričevalu na koncu dobijo ocene iz verouka, slovenščine in vedenja. Učenci pripravijo tudi krajši program za miklavževanje in za materinski dan, z risbami in spisi pa sodelujejo na natečajih slovenskih društev.

Zelo odmevni so bili počitniški dnevi v Brandenbergu na Tirolskem, ki so jih organizirali enajst let (od 1978 do 1988) in ki se jih je redno udeleževalo okoli 45 učencev. Otroke so razveseljevali tudi izleti v Slovenijo in na Koroško, druženje na izletih v bližnjo okolico, medžupnijska srečanja, udeleževanje taizejskih srečanj in svetovnih srečanj mladih.

Sobotna šola precejšnjemu številu slovenskih otrok predstavlja priložnost za druženje z vrstniki in komunikacijo v slovenščini (glej tudi poglavje 5.2.1.5), ki pa je, podobno kot pri društvenih dejavnostih, za slednje velikokrat ne izkoristijo (glej poglavje 5.2.1.3).

3.3.3 Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture

Ker je dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture osrednja tema pričujoče diplomske naloge, je podrobno predstavljen v samostojnem poglavju 4, rezultati raziskave, opravljeni med učenci v Baden-Württembergu, njihovimi starši in učitelji, pa v poglavju 5.

3.3.4 Univerza

V Nemčiji je slovenščina na univerzah del študija slovanskih jezikov in književnosti. »Slavistike so zaradi manjšega števila študentov in varčevalnih ukrepov v krizi, ki se kaže v krčenju in ukinjanju oddelkov. Ukrepi so prizadeli tudi slovenščino, ki so jo na nekaterih univerzah ukinili (Heidelberg, Mannheim) ali pa so zanjo zmanjšali število ur (Tübingen). Po zadnjih spremembah je tako slovenščina zastopana v Berlinu,

Hamburgu, Kölnu, Münchnu, Regensburgu, Tübingenu in Würzburgu« (Štumberger 2005: 55).

»Pouk slovenščine na najvišjih izobraževalnih institucijah po Nemčiji nudi Slovencem možnost za izpopolnjevanje jezika in obiskovanje slovenskih prireditiv. Žal se še premalo zavedajo, kako pomembno je, da imajo slovenščino, in se prireditiv ter jezikovnega pouka ne udeležujejo tako pogosto, kot bi se lahko« (Štumberger 2005: 55). Poleg povezovanja z društvi lektorji slovenščine na univerzah prirejajo tudi slovenske literarne in filmske večere, praznovanja ob raznih priložnostih ter različne ekskurzije. V Tübingenu je lektorica v preteklih letih organizirala ekskurzije po Trubarjevih poteh, leta 2004 pa ekskurzijo v Slovenijo (Štumberger 2004: 185, 186). Štumberger (2005: 56) komentira prireditve, ki jih je pripravljala od leta 1999 do 2005, ko je poučevala slovenščino na univerzi v Tübingenu: »Prireditve so bile zelo dobro obiskane, žal pa se jih razen redkih izjem niso udeleževali tukaj odrasli Slovenci. Upam, da se bo to v prihodnosti spremenilo in da bodo v Nemčiji živeči Slovenci lektorate sprejeli za svoje in v njih prepoznali možnost za rabo slovenskega (knjižnega) jezika.«

Slovenščine se odrasli v Baden-Württembergu lahko učijo tudi na ljudski univerzi (VHS) v Stuttgartu. 24-urni tečaji slovenščine (od začetnih do izpopolnjevalnih stopenj) spadajo v okvir 'Redko poučevanih jezikov'. Udeleženci tečajev so predvsem nemški partnerji Slovenk in Slovencev tam, tam živeči Slovenci in Nemci, ki jih slovenščina preprosto zanima. Po besedah dosedanje učiteljice tečajev v Stuttgartu Melite Makari naj bi se jeseni 2005 začel podoben tečaj slovenščine za začetnike tudi na VHS v Tübingenu.

3.4 Organi v Republiki Sloveniji, pristojni za odnose s Slovenci po svetu

3.4.1 Državni organi

Za izvajanje politike sodelovanja Slovenije s Slovenci v zamejstvu in po svetu je pristojna Vlada Republike Slovenije oziroma **Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu** (http://www.gov.si/mzz/slovinci_v_zame_in_po_svet, 3. 5. 2005) kot njen organ. Med cilji Urada je ohranjanje slovenske identitete, slovenskega jezika in kulture, vzpostavljanje enakovrednega odnosa do vseh Slovencev po svetu, ne glede na politično pripadnost, kraj bivanja ali razlog odhoda iz Slovenije, spodbujanje sodelovanja

Slovencev v tujini in kulturno, prosvetno, gospodarsko, politično in drugo sodelovanje Slovencev izven Slovenije z matično državo. Poleg tega Urad skrbi za ustrezno pravno in zakonsko zaščito slovenskih skupnosti na tujem in za izvajanje finančne podpore organizacijam in dejavnostim Slovencev zunaj Slovenije ter organizacijam in posameznikom v Sloveniji, ki delujejo na področju povezovanja s Slovenci v zamejstvu in po svetu. 16. decembra 2004 je s sklepom Vlade RS Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu postal samostojna uradna služba, njegov predstojnik pa odgovoren predsedniku vlade. Urad naj bi tako spremljal in usklajeval delo pristojnih ministrstev in diplomatsko-konzularnih predstavništev na področju sodelovanja s Slovenci po svetu (povzeto po <http://www.ok-slovenija.org/slourad.htm>, 28. 5. 2005).

Pomemben dokument, ki določa smernice za delovanje Slovenije v odnosu do Slovencev v tujini je **Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu** (ReOSPS) (<http://www.gov.si/mzz>, 3. 5. 2005), ki jo je slovenski parlament sprejel 23. januarja 2002 in za katero je (takratni) zunanji minister, dr. Dimitrij Rupel, ocenil, da pomeni »začetek dokončnega urejanja« te ustavno opredeljene obveznosti (Maksimovič 2002: 6–7).

V splošnem okviru resolucije je izpostavljeno ustavno načelo skrbi za Slovence po svetu in zavzemanja za ohranitev slovenske identitete, jezika in kulture ter omogočanje in pospeševanje vsestranskega medsebojnega sodelovanja na vseh področjih, predvsem pa na kulturnem, izobraževalnem, znanstvenem in gospodarskem. V nadaljevanju je določeno, da je za obravnavo te problematike pristojno posebno delovno telo, **Komisija za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu**, ki obravnava in parlamentu v sprejem predlaga odločitve na tem področju. Sprejet je sklep, da Vlada RS vsako leto predloži Državnemu zboru letno poročilo o aktivnostih na področju sodelovanja s Slovenci po svetu s predlogom programa za naslednje leto.

Resolucija tudi določa, da se ustanovi posvetovalno telo **Svet Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu**, v katerega se vključijo najvidnejši predstavniki s področja šolstva, znanosti, kulture, gospodarstva in drugih področij.

Vlada preko Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu in pristojnih ministrstev (Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za informacijsko družbo, Ministrstvo za gospodarstvo) finančno podpira dejavnosti

Slovencev po svetu, ki so namenjene ohranjanju in rasti slovenske narodne identitete, kulture in jezika ter ohranjanju kulturne dediščine.

Resolucija določa tudi osnovna področja sodelovanja Slovenije s Slovenci po svetu¹⁹. Poudarja, da je potrebno zagotoviti vključevanje Slovencev po svetu v slovenski intelektualni, kulturni, gospodarski, znanstveni in družbeni potencial oziroma njegov razvoj, za kar je pristojno posvetovalno telo vlade RS za Slovence po svetu. Izpostavljeno je, da Slovenije podpira dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju in utrjevanju identitete Slovencev po svetu, programe za učenje slovenskega jezika, ohranjanje in bogatenje slovenske kulture ter ohranjanje arhivskega gradiva in druge kulturne dediščine med Slovenci po svetu. Posebej so potrebni ukrepi za ohranitev slovenskega jezika med mladino, ki izgublja stik s slovenstvom.

V nadaljevanju so navedena področja sodelovanja, ki jih Slovenija podpira: ohranjanje slovenskega jezika in izobraževanje, kulturno sodelovanje in ohranjanje dediščine, gospodarsko povezovanje in sodelovanje na področju znanosti in informiranja. Posebej je izpostavljena problematika repatriacije, državljanstva in statusa brez državljanstva ter sodelovanja pri volitvah, Resolucija pa se dotakne tudi vključevanja v zunanjo politiko z vidika potreb Slovencev po svetu oziroma interesov Republike Slovenije na tem področju.

Ob sprejemanju resolucije je dr. Jože Bernik dejstvo, da osnutek posebnega zakona glede Slovencev na tujem že tretje leto leži v predalu, označil za ustavni škandal. Tudi dr. Klemenčič kritično vrednoti delo slovenske vlade in Urada: »Mi lahko sprejmemo tisoč resolucij o Slovencih po svetu, toda če ne bodo poslanci zagotovili sredstev za izvajanje teh resolucij, ne bo prišlo do izboljšanja v odnosu matične domovine do izseljencev« (Gorjup 2002: 8–9).

13. maja 2004 je skupina poslancev s prvopodpisanim Francem Pukšičem Državnemu zboru Republike Slovenije v obravnavo predložila Predlog Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (<http://www2.gov.si/zak/>, 3. 9. 2005), v času

¹⁹ Glej tudi poglavje 4.2.2.

zaključevanja diplomske naloge pa je obravnavanje in sprejemanje zakona, ki obravnava to področje, v postopku.

Korak na poti k boljši informiranosti glede možnosti, ki jih imajo Slovenci iz tujine v Sloveniji, predstavlja Brošura o izseljenski problematiki, ki jo je izdal Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu (http://www.gov.si/mzz/slovinci_v_zame_in_po_svet (28. 5. 2005)) in ki prinaša strnjene informacije o pridobitvi državljanstva, o potnih listih (zamenjava, izdaja, izguba), vozniškem dovoljenju, služenju vojaškega roka, carinskih olajšavah pri vrnitvi v Slovenijo, o uvozu malih (hišnih) živali, nostrifikaciji v tujini pridobljenih šolskih spričeval, pogojih za študij in pridobitev štipendije, ustanavljanju gospodarskih družb, gospodarski dejavnosti, zaposlovanju, reševanju stanovanjskega vprašanja, zdravstvenem varstvu, uveljavljanju pravic iz pokojninskega zavarovanja in prevozu posmrtnih ostankov iz tujine v Slovenijo.

3.4.2 Civilna združenja za Slovence po svetu

Stiki matične domovine z zdomci in izseljenci so se znatno okrepili po osamosvojitvi Slovenije. Danes na tem področju deluje kar nekaj društev oziroma združenj, ki se vsako na svoj način in na svojem področju trudijo za ohranjanje stikov s Slovenci po svetu, za duhovno oskrbo le-teh, za čim dejavnejše in čim bolj ustvarjalno medsebojno sodelovanje ter za pomoč tistim, ki se želijo vrniti v Slovenijo.

Slovenska izseljenska matica (<http://www.zdruzenje-sim.si/>, 3. 5. 2005) je osrednje združenje za povezovanje s Slovenci po svetu. Ustanovljena je bila leta 1951 z namenom, da bi tedanja Ljudska Republika Slovenija vzpostavila stike s Slovenci in njihovimi potomci na tujem ter da bi z njimi sodelovala in jim pomagala, posebej pri ohranjanju slovenskega kulturnega izročila. Stiki so bili pestri, čeprav omejeni na jugoslovanski državi in socialističnemu sistemu naklonjene posameznike, društva ipd. Z uvedbo parlamentarne demokracije v Sloveniji se je začela tudi njena preobrazba, je pa še danes mnogi izseljenci ne sprejemajo in vidijo v njej zgolj 'ostanek' starega sistema.

Osnovni namen in cilji Slovenske izseljenske matica so razvijanje dejavnosti, ki pripomorejo h krepitvi narodne zavesti Slovencev po svetu, zlasti njihovih potomcev, in sicer z razvijanjem, pospeševanjem in utrjevanjem vrednot na področju kulturne ustvarjalnosti, različnih oblik izobraževanja in športnega udejstvovanja ter drugih zanje

koristnih dejavnosti ter ustvarjanjem, varovanjem in razširjanjem vedenja o domovinskih, zgodovinskih, kulturnih in drugih vrednotah.

Od leta 1953 naprej izdajajo osrednji zbornik o problematiki slovenskega izseljenstva *Slovenski izseljenski koledar*. Leta 1954 je začela izhajati še mesečna revija *Rodna gruda*, ki je bila dolga leta edina specializirana revija, namenjena Slovencem, živečim po svetu. Maja leta 2004 se je preimenovala v *Slovenija.svet*. Od leta 1987 Matica izdaja tudi revijo *Slovenija* v angleškem jeziku, ki je namenjena potomcem slovenskih izseljencev in je hkrati tudi splošna promocijska revija Republike Slovenije (Drnovšek 1995e: 184).

Od leta 1956 Slovenska izseljenska matica vsako leto organizira srečanja, poimenovana 'Srečanje v moji deželi', in v okviru teh srečanj kulturne prireditve, namenjene javnosti v Sloveniji ter zdomcem in izseljencem (likovno kolonijo izseljencev slikarjev z razstavo, seminarje za mlade, slovenski izseljenski pohod na Triglav, taborjenje otrok).

Slovenski svetovni kongres (<http://www.ssk-krs.si/>, 3. 5. 2005) je nastal leta 1991, da bi povezoval in združeval Slovence doma in po svetu. Njegovo poslanstvo je predvsem v spodbujanju sodelovanja intelektualcev in umetnikov ter v povezovanju slovenskih organizacij v Sloveniji, v zamejstvu in po svetu. Kot nalogo si je zastavil tudi premagovanje delitev, ki jih je zadalo obdobje komunizma. S svojim delovanjem vpliva na oblikovanje take državne politike, ki bo zagotovilo za demokratično, pluralistično, gospodarsko in socialno urejeno Slovenijo in kot tako sprejemljivo za vse Slovence. Organizirajo konference strokovnjakov z različnih področij in predavanja Izza kongresa. Od leta 1996 v 4000 izvodih izdajajo Glasilo SSK, organizirajo pa tudi enotedenske tabore slovenskih otrok po svetu.

Rafaelova družba (<http://www.rkc.si/rafaelova-druzba/druzba.htm>, 3. 5. 2005) Družbe svetega Rafaela je Cerkev ustanovljala že na prehodu v 20. stoletje, da bi pomagale izseljencem na poti in v državi naselitve. Delovale so kot svetovna krovna organizacija, slovenska podružnica pa je bila ustanovljena leta 1907 v Ljubljani (Drnovšek 1995č: 80)²⁰.

²⁰ Za več podatkov glej poglavje 3.3.2.

Naslednica predvojnje Rafaelove družbe je Rafaelova družba, ki je bila ponovno ustanovljena leta 2001 in ki deluje v okviru katoliške cerkve, njen namen pa je spremljanje in povezovanje slovenskih rojakov po svetu. Skrbi za njihovo duhovno oskrbo, pozornost pa posveča tudi narodnemu, kulturnemu, prosvetnemu in socialnemu področju.

Slovenija v svetu (<http://www.drustvo-svs.si/>, 3. 5. 2005) od ustanovitve leta 1992 skrbi predvsem za povezovanje s Slovenci v Argentini, njen namen pa je pomagati vračajočim Slovincem pri vseh konkretnih vprašanjih, kot so urejanje dokumentov, iskanje ugodnega stanovanja, urejanje nostrifikacij spričeval, iskanje zaposlitve ... Vsako leto organizirajo majsko romanje izseljencev k Mariji Pomagaj na Brezje. Na spletni strani društva ([http://www.drustvo-svs.si/informacije.html#Nostrifikacija %20diplom](http://www.drustvo-svs.si/informacije.html#Nostrifikacija_%20diplom), 28. 5. 2005) so na voljo informacije o nostrifikaciji diplom, o študiju na slovenskih univerzah ter praktični napotki glede vračanja v Slovenijo.

3.4.3 Raziskovalna dejavnost

Inštitut za narodnostna vprašanja je tista raziskovalna organizacija, ki interdisciplinarno proučuje, kot že ime inštituta pove, narodnostna vprašanja. Proučuje slovensko narodno vprašanje, položaj slovenskih narodnih skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, položaj Slovencev v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije in slovenskih izseljencev, položaj narodnih skupnosti (narodnih manjšin in drugih etničnih skupnosti) in migrantov v Sloveniji, ukvarja se s teorijo in metodologijo proučevanja etnične problematike ter s pojavnimi oblikami etničnega vprašanja v Evropi in svetu.

Posamezne raziskave zdomske in izseljenske problematike opravljajo tudi dodiplomski in podiplomski študenti Univerze v Ljubljani, predvsem Filozofske fakultete (smeri slovenistika, etnologija, sociologija ipd.) in Fakultete za družbene vede (smeri sociologija, kulturologija ipd.).

3.5 Perspektive za naprej

Na vprašanja o tem, kaj se bo s slovensko skupnostjo v Nemčiji in z njenimi posamezniki dogajalo v prihodnosti, v kakšni obliki, v kolikšni meri in koliko časa se bosta ohranjala slovenska kultura in slovenski jezik, koliko ljudi se bo vrnilo v Slovenijo, je težko najti odgovor.

V določeni meri bo na to vplival osebni odnos vsakega posameznika do slovenstva, ki izhaja iz razrešitve sledečega vprašanja:

»Vsak izseljenec se je srečal z vprašanjem, kaj je domovina in kaj je tujina. Govorimo lahko o posameznikovi razpetosti med obema, od popolne pozabe stare domovine do nezmožnosti, da bi sprejemal novo. Od posameznika je bilo odvisno ravnotežje med njima: katera bo prevladala in potisnila drugo v pozabo ali vsaj globoko v človekovo podzavest. Še posebej zamotano pa je bilo vprašanje druge in vseh naslednjih generacij. Njim je bila rojstna dežela domovina, stara domovina staršev in starih staršev pa le zanimivost« (Drnovšek 1995h: 361).

Mnogi zdomci, ki so Slovenijo zapustili v svoji mladosti, Slovenijo kljub temu, da so večino svojega življenja preživeli v Nemčiji, dojemajo kot domovino in si želijo, da bi vsaj tretje obdobje svojega življenja spet preživeli tu. Drugače je pri predstavnikih 2., 3. in sledečih generacij, ki so bili v Nemčiji rojeni in Slovenijo doživljajo predvsem iz pripovedovanja svojih staršev oziroma starih staršev ter na obiskih in počitnicah. Pri teh otrocih so zavest o slovenskem izvoru, občutek pripadnosti slovenskemu narodu, poistovetenje s slovenskim jezikom ter z vsem naštetim povezana želja po življenju v Sloveniji zelo različni.

Gotovo pa je, da pri odgovoru na tako kompleksna vprašanja o prihodnosti življenja Slovencev v Nemčiji in drugod po svetu oziroma o morebitnem vračanju v domovino igra veliko vlogo tudi organiziranost povezovanja in podpora s strani Slovenije. Velik del socializacijskih dejavnikov (pouk slovenščine, društva na kulturnem in športnem področju ...) zahteva namreč večjo ali manjšo institucionalno podporo in finančna sredstva, da lahko normalno delujejo in izpolnjujejo nalogo, ki jo imajo v družbenem kontekstu. Kaj si želijo slovenske skupnosti na tujem, da bi njihovi pripadniki v kar

največji meri še naprej ohranjali slovenski jezik in kulturo oziroma da bi se lažje odločali za vrnitev v Slovenijo?

Jurij Švajger, predsednik Koordinacijskega odbora, in Branko-Marjan Pacek, podpredsednik Koordinacijskega odbora, sta v letih 2001 in 2002 na srečanjih Slovencev s celega sveta v slovenskem parlamentu kot predstavnika Slovencev v Nemčiji izrazila željo, da bi imeli zdomci v državnem zboru svojega izvoljenega predstavnika, ki bi dopolnjeval delo Urada ta Slovence v zamejstvu in po svetu, Komisije za odnose s Slovenci po svetu in slovenskega konzulata. Švajger utemeljuje to željo: »Če imajo narodnostne manjšine v RS to možnost, potem smo mi prepričani, da bi bilo to možno tudi pri nas zdomcih, naše število je sigurno večje kot je število narodnostne manjšine v RS.« Švajger predlaga tudi predstavnika za izseljence, ki živijo izven Evrope. Po njegovih besedah so na Hrvaškem to na tak način rešili »že pred časom« in prepričan je, da bi bila »tudi za nas takšna izvedba najboljša rešitev.«

Jože Švajger je leta 2001 na omenjenem srečanju izpostavil še nekaj problemov, s katerimi se soočajo Slovenci v Nemčiji. Prvi je ponovno pridobivanje slovenskega državljanstva, ki so ga izgubili iz takšnih ali drugačnih razlogov. »To so Slovenci, kateri govorijo slovensko in so rojeni v Sloveniji, sedaj pa žele svojo pokojnino zasluženo v tujini preživeti v domovini. Istočasno si žele pridobiti nazaj slovensko državljanstvo, kar je v mnogih primerih nemogoče, za mnoge med nami nerazumljivo.«

Poleg tega Švajger opisuje težave pri investiranju denarja v Sloveniji zaradi zapletenih birokratskih postopkov (recimo pri pridobivanju gradbenih dovoljenj) in spodbuja, da bi Slovenija potomcem slovenskih zdomcev ali izseljencev, ki se želijo vrniti v Slovenijo, omogočila študij v domovini in jim dala možnost dvojnega državljanstva, tako da bi se za ta korak lažje odločili.

Realne možnosti izobraževanja v Sloveniji so prikazane v poglavju 3.5.1. Ugotovimo lahko, da, kar se tiče vpisa na dodiplomski študij na slovenskih univerzah, potomci slovenskih zdomcev brez slovenskega državljanstva nimajo posebnih ugodnosti, ampak so obravnavani enako kot ostali tujci. Imajo pa, če oziroma ko so sprejeti, možnost pridobitve štipendije Ministrstva za šolstvo in šport.

Ko razmišljamo o Slovencih na tujem in o učenju slovenščine, se moramo zavedati sprememb, ki jih prinaša vstop Slovenije v Evropsko unijo, predvsem glede znanja jezika. Že slovenska državnost je slovenščini prinesla nesporen mednarodni in notranji status državnega jezika, s čimer se je povečala tudi prepoznavnost slovenščine na mednarodnem prizorišču, s priključitvijo Slovenije Evropski uniji pa znanje slovenščine še pridobiva na veljavi. Do sedaj se je pri učenju slovenščine poudarjalo predvsem to, da je lepo in prav, da se slovenščina ne pozabi. Danes pa znanje slovenščine kot uradno priznanega jezika Evropske unije postaja tudi koristno, praktično uporabno in ga je mogoče tudi že 'tržiti'. Predstavljamo si lahko, da bo sprememba uradnega položaja slovenščine vplivala tudi na ugled jezika (tako pri govorcih kot pri drugih), s tem pa tudi na sproščenost rabe. Upamo lahko tudi, da bo slovenščina v šolah vseh nemških zveznih držav priznana kot učni predmet in da bo omogočeno opravljanje mature iz slovenščine. Slovenščini in posredno slovenski skupnosti v Nemčiji se torej z vstopom Slovenije v Evropsko unijo odpirajo nove možnosti.²¹

3.5.1 Možnost izobraževanja v Sloveniji

Republika Slovenija že od leta 1976 dalje štipendira študente slovenskega porekla iz zamejstva ter potomce slovenskih zdomcev oziroma izseljencev, in sicer za krajša izpopolnjevanja oziroma specializacije, za dodiplomski študij in za Celoletno, Poletno in Zimsko šolo slovenskega jezika, ki jih organizira Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Za krajše izpopolnjevanje od 3 do 12 mesecev imajo prednost študenti slovenskega jezika, etnologije, geografije, muzikologije, umetnostne zgodovine in zgodovine (<http://www.drustvo-svs.si/vracajoci/dokumenti/univerza/IZSELJENCI%2005.doc>, 28. 5. 2005).

Po Pravilniku o študiju tujcev in Slovencev brez slovenskega državljanstva v Republiki Sloveniji (Uradni list št. 5/94) se lahko le-teh vpiše do 5 % od razpisanega števila

²¹ Za razmišljanje o prihodnosti slovenske zdomske skupnosti glej tudi Sklepno misel (poglavje 6.2)

študijskih mest za posamezen program ali smer. Če število prijavljenih presega zgoraj navedeno kvoto, se kandidate izbere v skladu z merili, ki veljajo za državljane Republike Slovenije. O vpisu tujcev in Slovencev brez slovenskega državljanstva, ki v skladu z merili oddajo 'Prvo prijavo za vpis v 1. letnik', odločajo univerze.

Celoletna šola slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani je namenjena vsem, ki bi se radi naučili oziroma bi radi izpopolnili slovenščino in bolje spoznali slovensko kulturo. Traja od začetka oktobra do konca maja in je razdeljena na začetni, nadaljevalni in izpopolnjevalni tečaj. Možnost za tečaje za različne stopnje predznanja predstavljata tudi Poletna šola, ki poteka julija, in Zimska šola, ki traja dva tedna v mesecu januarju oziroma februarju. Teh sistematiziranih načinov učenja oziroma izpopolnjevanja slovenščine se poslužujejo tudi slovenski zdomci, katerim znanje slovenščine, pridobljeno v družini, širši slovenski zdomski skupnosti, med obiski v Sloveniji in pri dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture oziroma v družinskem okolju ne zadošča za njihove potrebe oziroma želje in predstave²².

Študenti potomci slovenskih zdomcev oziroma izseljencev (ki so brez slovenskega državljanstva) lahko zaprosijo za štipendijo Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo za vse omenjene vrste študija. Štipendije so namenjene študentom slovenskega porekla, ki so pripravljene po povratku v državo, kjer živijo, aktivno sodelovati pri ohranjanju slovenskega jezika in širše kulturne dediščine ter sodelovati pri vzpostavljanju vsestranskih stikov z Republiko Slovenijo, predvsem v krajih z večjim številom slovenskih ljudi in njihovih potomcev (<http://www.drustvo-svs.si/vracajoci/dokumenti/univerza/IZSELJENCI%2005.doc>, 28. 5. 2005).

²² Ministrstva za šolstvo in šport je v letu 2004 slovenskim zdomcem oziroma njihovim potomcev iz ZRN podelilo štiri štipendije za Poletno in eno za Celoletno šolo (podatki Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 7. 9. 2005 posredovala Mojca Stritar).

4 DOPOLNILNI POUK SLOVENSKEGA JEZIKA IN KULTURE

Področje vzgoje in izobraževanja v specifičnih jezikovnih situacijah, na primer v večnarodnostnih oziroma večkulturnih družbah, še posebej pomembno vpliva na oblikovanje identitete posameznika in širše družbe. »V pluralističnih družbah ali okoljih, za katere je značilna prisotnost različnih kultur in v katerih prevladujejo različne vrednote posameznika ali skupine, je izobraževalni sistem tisti, ki ustvarja pogoj, da posamezniki osvojijo kompleksnost in kontradiktornost družbe in tako gradijo odnose zasnovane na tolerantnosti, razumevanju, spoštovanju na individualni in družbeni ravni« (Novak – Lukanovič 1996: 25). Rezultati številnih raziskav potrjujejo, da imata vzgoja in izobraževanje zelo velik vpliv na oblikovanje in ohranjanje narodnostne identitete posameznika in skupine (Novak – Lukanovič 1996: 27).

V izobraževanju potomcev slovenskih zdomcev (v Nemčiji in drugih evropskih državah) pri učenju slovenščine in spoznavanju slovenske kulture, zgodovine in zemljepisa ključno vlogo igra dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture. Gre za enega temeljnih dejavnikov (poleg (širšega) družinskega okolja, slovenskih društev in Cerkve s sobotno šolo ter obiskov v Sloveniji), ki ob siceršnji vključenosti v nemško okolje in ob rednem (enojezičnem) šolanju v nemščini, bistveno vplivajo na oblikovanje in ohranjanje slovenske narodnostne identitete pri teh otrocih. Ker pouk poteka večinoma v prostorih nemških šol in ker se podatek o obiskovanju le-tega vpisuje tudi v redna (nemška) šolska spričevala, ima ta pouk tudi širšo družbeno razsežnost.²³

4.1 Zgodovina poučevanja slovenščine v Nemčiji

O prvi slovenski šoli v Nemčiji sploh poroča nemški duhovnik Božidar Tensundern, ki je v leta 1926 kot kaplan za Slovence v Gladbecku slovenske otroke začel dvakrat tedensko učiti slovenščino (glej poglavje 3.3.2.1).

²³ O položaju slovenščine v nemškem izobraževalnem sistemu glej tudi poglavje 4.5.3.

Tensundern (1973: 138, 139, 152) tudi poroča, da so Slovenci v Gladbecku 19. julija 1936 dobili prvega izseljenskega učitelja (Anton Šlibar) za slovenske otroke v Porurju, za kar so bili zaslužni predvsem Osrednja zveza jugoslovanskih delavskih društev v Nemčiji, jugoslovanska vlada, banska uprava in Rafaelova družba v Ljubljani. Šlibar je vodil pouk v slovenskem jeziku, organiziral je zveze z domovino in opozarjal na izkoriščen položaj slovenskih delavcev ter na germanizacijske pritiske, že leta 1938 pa je opustil učiteljsko delovno mesto, ker se ni hotel pokoravati protislovenskim odredbam hitlerjanskega generalnega konzula v Düsseldorfu, Dušana Pantića, ki je med Slovence v Porurju vnesel nemir ter razdor med katoliška in novoustanovljena jugoslovanska narodna društva. Po Šlibarjevem odhodu je prišla nova učiteljica, Marija Ažman.

Sicer pa se zgodovina pouka slovenščine v Nemčiji, iz katerega je izšel današnji dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, začne leta 1970, ko so začele delovati »prve 'jugoslovanske šole' ali, bolje rečeno, posebni razredi, dopolnilni pouk za otroke jugoslovanskih delavcev« (Prešeren 1971: 22).

Pouk je bil organiziran na dva različna načina, in sicer: kjer je bilo otrok več, so osnovali **prehodne razrede**, ki so bili namenjeni predvsem jugoslovanskim otrokom, ki niso znali dovolj nemščine, da bi se lahko vključili v nemški pouk. V teh razredih so poučevali jugoslovanski (20 ur tedensko) in nemški (10 ur tedensko) učitelji. Po enem letu naj bi se ti otroci naučili dovolj nemščine, da bi v naslednjem šolskem letu lahko sledili nemškemu pouku.

Kjer pa je bilo otrok manj, se je organiziral tako imenovani **dopolnilni pouk** materinščine, zgodovine in zemljepisa.

V Stuttgart je leta 1971 iz Slovenije prišel prvi učitelj, Franc Sedmak, leta 1972 pa so na tem območju delovale učiteljice Marija Kurent, Milica Pukelj in Dragica Nunčič. Leta 1982 je izšel načrt za učbenik *Moja domovina SFRJ*, v katerem je bila vsaka enota obdelana za najmlajše, za srednje in doraščajoče (povzeto po Štumberger 2005: 53).

Število otrok pri slovenskem dopolnilnem pouku je bilo posebej visoko v 70. in 80. letih, po tem pa je začelo upadati. Organizacija pouka je bila večkrat povezana s težavami, saj so zaradi manjšega števila slovenskih otrok tem vsiljevali pouk v srbohrvaščini. Izpostaviti je potrebno tudi, da nad programom slovenskega pouka niso bili navdušeni

vsi starši, saj je bilo pri pouku slovenstvo predstavljeno »s pozicij vladajoče ideologije in z njenim besednim zakladom. (...) Namesto slovenščine so jemali politiko na zelo neposrečen način« (Pucelj 1989: 231). Del otrok tako prav zaradi politične propagande in občutka staršev, da tam otroke 'kontrolira' socialistična oblast, ni obiskoval dopolnilnega pouka. Pucelj v povezavi s to problematiko še komentira, da je »težko razumeti pedagoško plat nastopov za državne praznike, kjer otroci izseljencev in zdomcev deklamirajo pesmi, polne idealnega navdušenja nad političnimi idejami, zaradi katerih so nekaj desetletij prej njihovi starši morali iskati boljši kos kruha v tujini« (Pucelj 1989: 231).

Pouk, kot je bil zamišljen najprej, da namreč pripravi slovenske otroke na to, da se bodo po vrnitvi v Slovenijo brez težav vključili nazaj v šolo v Sloveniji, je sčasoma izgubil svoj pomen, saj je ideja o sistemu kroženja tujih delavcev propadla in je postalo jasno, da bodo mnogi Slovenci, ki so prišli v Nemčijo najprej na začasno delo, tam ostali. O tem piše tudi članek iz Dela (Vrata se zdaj zapirajo z druge strani, *Rodna gruda* 27/2 (1980), str. 13): »Zavedajmo se, da dopolnilnemu in nasploh vsem oblikam ločenega šolstva za tuje otroke v ZRN nije ura. Uradni bonski krogi to že jasno napovedujejo s tezo, da si ne morejo več privoščiti 'tujskega geta', misleč sicer prvenstveno na armado turških otrok na ulicah, merijo pa ravno tako in še huje na otroke tistih malih nacij, ki so zaradi izoliranosti od rojakov še mnogo bolj izpostavljeni asimilaciji. Bonn krčevito napada tako imenovani 'bavarski model', ki omogoča tujim otrokom pretežni del šolanja v materinščini in ki temelji na (konservativni) politični strategiji, po kateri je treba držati tujsko delavstvo vedno na pragu. Z njihovimi lepimi besedami povedano: tujcem je treba držati odprta vrata za vrnitev v domovino.«

Razredi za različne jugoslovanske narode so bili vedno ločeni (Slovenci in Makedonci so imeli svoje, Srbi, Bosanci in Hrvati pa skupne). Učenci vseh razredov so nastopali na različnih prireditvah, a je večkrat prihajalo do diskriminacije, saj je bila v ospredju vedno skupina Srbov, Bosancev in Hrvatov. Ob osamosvojitvi se organizacija pouka ni bistveno spremenila, saj je Slovenija prevzela sporazum, podpisan med Jugoslavijo in Nemčijo in s tem vsa določila glede organizacije pouka slovenščine.

Pozitivna stvar v času, ko smo bili še del Jugoslavije, je bila Posebna mešana komisija za šolanje jugoslovanskih otrok, v okviru katere so se letno na 3-dnevnih zasedanjih sestajali predstavniki posameznih jugoslovanskih republik in nemških zveznih držav in

se pogovarjali organizaciji in poteku dopolnilnega pouka, o morebitnih težavah in najboljših možnih rešitvah le-teh. Po osamosvojitvi ti pogovori potekajo v okviru Komisije za sporazum in izvedbeni program, kjer pa zaradi številnih drugih področij, za katere je komisija pristojna (mednarodno sodelovanje na področju izobraževanja, znanosti, kulture) tako poglobljenih razprav o pouku slovenščine za slovenske zdomce ni in jih ne more biti.

Kar se tiče pouka samega v času po osamosvojitvi, lahko rečemo, da se ta osvobodil vplivov (prej) vladajoče ideologije, učitelji pa so po besedah Vinka Kralja, vodje učiteljev slovenščine v Baden-Württembergu, še posebej trudili glede premagovanja nezaupanja staršev, ki tej oblasti niso bili naklonjeni, ter pri povezovanju ljudi z obeh polov. Na podlagi pogovorov z različnimi ljudmi in opazovanja dopolnilnega pouka lahko rečem, da ta pouk danes nima več nikakršnega političnega ali ideološkega prizvoka in da učitelji delujejo zelo profesionalno. Učenci sodelujejo na različnih slovenskih prireditvah, ki jih organizirajo društva ali slovenska župnija. Sodelujejo povsod, kamor jih povabijo, če je to le mogoče.

4.2 Pravna podlaga in financiranje dejavnosti

4.2.1 Mednarodni dokumenti

Iz številnih mednarodnih sporazumov in dokumentov organizacij, kot so Združeni narodi, UNESCO, Evropska unija, Svet Evrope in Organizacija za varnost in sodelovanje (OCSE), je razvidno, da se jezikovne pravice smatra kot temeljne človekove pravice in da je zaščita teh pravic pot, ki vodi k ohranjanju in razvoju demokracije, pravičnosti in kulturne raznolikosti v Evropi. Ker mednarodni sporazumi predstavljajo glavno podlago za oblikovanje jezikovne politike posameznih držav in pomembno vplivajo tudi na organiziranost izobraževanja (otrok) priseljencev v določeni državi v njihovem prvem jeziku, tukaj navajam nekaj teh dokumentov.

- **Konvencija za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin** (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), katere nastanek je spodbudila Splošna deklaracija človekovih pravic iz leta 1948 in ki jo je leta 1950 sprejel Svet Evrope, predstavlja osnovo za vse nadaljnje sporazume

- glede jezikovnih pravic in prepoveduje diskriminacijo z ozirom na pravice in svoboščine, vključene v konvencijo – med njimi tudi jezikovne pravice.
- **Koncilna direktiva 77/486/EEC o izobraževanju otrok priseljenih delavcev** je bila sprejeta 25. julija 1977 in določa, da morajo države članice zagotoviti poučevanje uradnega jezika ali enega od uradnih jezikov gostiteljske države, prilagojeno posebnim potrebam teh otrok, poleg tega pa poučevanje maternega jezika in kulture njihove izvorne države.
 - **Dokument kopenhagenske konference o človeški dimenziji CSCE (Konference za varnost in sodelovanje v Evropi)**, ki je bila sprejeta leta 1990 in s katero so se države podpisnice zavezale, da bodo delovale za zaščito in podporo pravic priseljenskih delavcev, in obljubile, da bodo zaščitile jezikovne pravice narodnostnih manjšinskih skupin, vključno s pravico, da uporabljajo svoj lastni jezik in da ustanavljajo svoje šole.
 - **Splošna deklaracija jezikovnih pravic** (*Universal Declaration of Linguistic Rights*) je bila razglašena na Svetovni konferenci o jezikovnih pravicah, ki je potekala od 6. do 8. junija 1996 v Barceloni in ki jo je podpisalo 66 nevladnih organizacij, 41 PEN centrov in 41 strokovnjakov s področja jezikovne zakonodaje. Razglaša enakopravnost jezikovnih pravic, brez razlikovanja jezikov na uradne/neuradne, državne/regijske/lokalne, manjšinske/večinske ter moderne/arhaične. Deklaracija smatra kolektivne in individualne razsežnosti jezikovnih pravic za neločljive in medsebojno odvisne.

4.2.2 Slovenska ustava in zakonodaja

Skrb Republike Slovenije za Slovence zamejstvu in po svetu je načelno opredeljena v 5. členu Ustave Republike Slovenije (URS 33/9), 5. člen:

»(Država) (s)krbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino.«

Organ, ki je zadolžen za izvajanje te ustavno določene obveznosti, je Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je leta 2002 sprejel Resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu, ki natančneje določa smernice za udejanjanje 5. člena Ustave²⁴.

Področje izobraževanja natančneje določa 8. člen Zakona o osnovni šoli (ZOsn), ki zadeva dopolnilno izobraževanje:

»Za otroke slovenskih izseljencev in zdomcev se v državah, kjer prebivajo, v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk maternega jezika in kulture.«

V Zakonu o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) pa je v 81. členu (šole) določeno financiranje te dejavnosti:

»Iz državnega proračuna se zagotavljajo tudi sredstva za dejavnosti in naloge, ki so potrebne za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja: (...) sredstva za dopolnilni pouk slovenskega jezika za otroke slovenskih delavcev na začasnem delu v tujini (...)«

V Resoluciji o odnosih s Slovenci po svetu (ReOSPS) (<http://www.gov.si/mzz>, 3. 5. 2005) so navedena osnovna področja sodelovanja Republike Slovenije s Slovenci po svetu:

»Slovenija podpira dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju in utrjevanju identitete Slovencev po svetu, programe za učenje slovenskega jezika in ohranjanje ter bogatenje slovenske kulture. Še posebej so potrebni ukrepi za ohranitev slovenskega jezika med mladino, ki izgublja stik s slovenstvom, ter za ohranjanje arhivskega gradiva in druge kulturne dediščine med Slovenci po svetu.«

Pod poglavjem 'Ohranjanje slovenskega jezika in izobraževanje' pa je bolj natančno opredeljeno, kako Slovenija v skladu z direktivami Evropske unije, priporočili Sveta Evrope in drugih mednarodnih organizacij ter upošteva eno izmed osnovnih človekovih pravic (pravica do učenja maternega jezika) skrbi za učenje slovenščine:

²⁴ Glej poglavje 4.3.2.

»Republika Slovenija se zavzema za ohranjanje in učenje slovenskega jezika med Slovenci po svetu, tako v Evropi kot na drugih kontinentih, v vseh obdobjih, od predšolskega, osnovnošolskega ter srednješolskega do visokošolskega ter za odrasle. V ta namen Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport v sodelovanju s strokovnimi službami Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo ter Uradom za Slovence v zamejstvu in po svetu ter univerzama in raziskovalnimi organizacijami v Sloveniji:

- zagotavlja učbenike za učenje slovenščine, leposlovne, zlasti mladinske knjige v slovenskem jeziku in druge učne pripomočke,*
- izdelava in izvaja programe za učenje slovenščine na daljavo (medmrežje),*
- izdelava program in pripomočke za samostojno učenje slovenščine (priročniki, avdiokasete in CD),*
- po potrebi ustrezno prenovi učne načrte za učenje slovenščine v tujini,*
- skrbi za usposabljanje učiteljev na strokovnih seminarjih,*
- nudi finančno pomoč učiteljem,*
- zagotavlja štipendije za udeležbo Slovencev po svetu na poletnih šolah slovenskega jezika in na celoletni šoli slovenskega jezika v Sloveniji in s štipendijami omogoča tudi celotni študij v Sloveniji,*
- podpira ustanavljanje lektoratov slovenskega jezika na univerzah v državah, kjer živijo Slovenci, in sodelovanje med univerzami tudi glede gostujočih profesorjev za slovenski jezik,*
- vključuje slovenske raziskovalce iz tujine v uresničevanje nacionalnega raziskovalnega programa.*

Republika Slovenija se zavzema za vzpostavitev ustreznih mednarodnih sporazumov in iz tega izhajajočih izvedbenih programov o podpori ohranjanju slovenskega jezika in kulture ter za sodelovanje drugih institucij na tem področju v državah, kjer tovrstnih sporazumov še ni, a te možnosti obstajajo.

Spoznavanje slovenskega izseljenstva in zdomstva mora biti v ustrezni meri vključeno v osnovnošolske in srednješolske učne vsebine v Republiki Sloveniji.«

4.2.3 Mednarodni sporazumi med Slovenijo in drugimi državami

Dvostransko sodelovanje med Slovenijo in evropskimi ter neevropskimi državami je zaobjeto v dvostranskih sporazumih, programih in protokolih o sodelovanju v izobraževanju, znanosti in kulturi. Osrednji nosilec pri sklepanju mednarodnih pogodb, ki zajemajo izobraževanje, kulturo in znanost (t. i. krovni sporazumi in programi), je Ministrstvo za zunanje zadeve.

Sektor za mednarodne odnose v kulturi Ministrstva za zunanje zadeve je od konca leta 1992 v povezavi z Ministrstvom za šolstvo in šport, Ministrstvom za kulturo in Ministrstvom za znanost in tehnologijo uskladi besedila in zagotovil sklenitev dvostranskih medvladnih krovnih sporazumov o sodelovanju v izobraževanju, kulturi in znanosti z več kot štiridesetimi državami. Sporazum z Zvezno republiko Nemčijo je Republika Slovenija podpisala leta 1993. Ta predstavlja pravno podlago za sklepanje dvostranskih programov sodelovanja v izobraževanju, kulturi in znanosti. Programi o sodelovanju se navadno sklenejo za nekajletno obdobje, podaljšujejo oziroma obnavljajo pa se na ponovnih zasedanjih mešanih komisij. (<http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/mednarodno/solstvo/dvostransko.asp>, 16. 3. 2005)

4.2.4 Financiranje²⁵

Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture za potomce slovenskih migrantov se v posameznih državah oziroma deželah Zvezne republike Nemčije financira iz različnih virov, glede na organizacijo pouka.

Na območjih, kjer je pouk v pristojnosti šolskih oblasti v tujini, ga država ali dežela gostiteljica tudi v celoti (primer nemške dežele Hessen) ali vsaj pretežno financira. Kjer je potrebno, preostali delež prispeva Republika Slovenija.

V državah oziroma deželah, kjer je pouk v pristojnosti Slovenije, ga ponekod v celoti financira slovenska stran (primer Švice, kjer država gostiteljica nudi samo brezplačno

²⁵ Podatki so povzeti po Motik idr. 2001: 34.

uporabo učilnic), drugod pa nekaj sredstev za to nameni tudi država oziroma dežela gostiteljica (Baden-Württemberg in Berlin).

Kjer ni dovolj otrok, da bi zaposlili učitelja s polnim delovnim časom, enkrat ali dvakrat tedensko poučujejo učitelji, ki že sicer živijo na določenem območju. Plačani so glede na število opravljenih učnih ur.

V Sloveniji financiranje dejavnosti poteka v skladu z Merili za določanje plač učiteljev in nadomestil za opravljanje vzgojno-izobraževalne dejavnosti v tujini ter o financiranju skupnih stroškov te dejavnosti. Merila potrdi Komisija za učitelje slovenščine v tujini.

Baden-Württemberg spada v drugo skupino, saj delo učiteljev financira Republika Slovenija, natančneje Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, del sredstev pa v obliki enkratnega letnega nakazila prispeva dežela gostiteljica. Učitelji so tako uradno zaposleni na eni izmed slovenskih osnovnih ali srednjih šol.

4.3 Problematika poimenovanja

Uradni naziv pouka je 'dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture', pri čemer se mi zdi sporna beseda 'dopolnilni', poleg tega pa je navajanje naziva v različnih virih neenotno.

Že ko sem se prvič srečala z uradnim nazivom pouka slovenščine za potomce slovenskih izseljencev, me je nekako zmotil izraz 'dopolnilni', saj v slovenskem prostoru dopolnilni pouk navadno označuje dodatne ure, namenjene šibkejšim učencem pri določenem predmetu. Vprašanje je seveda, če ima ta izraz tako konotacijo tudi med Slovenci v Nemčiji. Prvotni namen dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture je bil res nekakšna dopolnitev k rednemu pouku v nemških šolah, saj naj bi otroci tu spoznali slovensko besedišče s področij, ki so jih obravnavali v rednih šolah pri posameznih predmetih. To je bilo zaželeno in potrebno, da bi se, ko bi se vrnili nazaj v Slovenijo, brez večjih težav vključili v slovensko šolo. Tak pouk je sčasoma izgubil svoj pomen, saj je postalo jasno, da bodo mnogi Slovenci, ki so prišli v Nemčijo najprej na začasno delo, tam ostali. Tudi glede na rezultate izvedene raziskave (glej poglavje 5.2.1.7.2) lahko rečemo, da danes glavni razlog obiskovanja tega pouka ni več misel na to, da bo otroku tam pridobljeno znanje v pomoč pri nadaljevanju šolanja v Sloveniji. Je pa res, da je pouk slovenščine za otroke, ki ga obiskujejo, še vedno nekakšna dopolnitev

k rednemu (enojezičnemu) izobraževalnemu procesu v večinskem jeziku. Kljub temu menim, da bi bilo na podlagi prej omenjenih argumentov vredno razmisliti o morebitnem preimenovanju tega pouka. Pozitivna sprememba bi po mojem mnenju predstavljala že opustitev besede 'dopolnilni' in morda dopnilo, ki bi povedalo, da gre za pouk v tujini (dva primera možnih poimenovanj v naslednjem odstavku).

Glede (ne)enotnosti poimenovanja pa lahko opazimo, da se v spričevalu, ki ga otroci dobijo na koncu šolskega leta, pojavlja uraden naziv, torej 'dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture', medtem ko je v naslovu učnega načrta iz leta 1992 to 'pouk maternega jezika in kulture v tujini', pri učnem načrtu iz leta 1998 pa 'pouk slovenskega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini'. Zaradi večje preglednosti in v izogib morebitnim zmedam bi bila dobrodošla konsistentnost v poimenovanju.

V pričujoči nalogi uporabljam uraden naziv, večkrat pa, ko je iz konteksta povsem jasno, da gre za ta pouk, zaradi dolžine uradnega naziva pouk poimenujem 'dopolnilni pouk' ali 'pouk slovenščine'.

4.4 Organizacija²⁶

Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture organizira Ministrstvo za šolstvo in šport (Melita Steiner), ki je pristojno za dogovarjanje s šolskimi oblastmi v tujini ter za izbor in razporeditev učiteljev. Za učni načrt, program, učbenike in podobno (torej vsebinski del) pa skrbi Zavod RS za šolstvo (Dragica Motik) v sodelovanju s Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti.

Ministrstvo za šolstvo in šport v sodelovanju s tujimi šolskimi oblastmi organizira tovrstni pouk za več kot 1300 učencev v 15 državah (Avstrija, Belgija, Bosna in Hercegovina, Češka republika, Francija, Hrvaška, Liechtenstein, Makedonija, Nizozemska, Zvezna republika Nemčija, Rusija, Švedska, Švica, Velika Britanija, Srbija in Črna Gora). Pouk, ki se ga udeležujejo otroci v predšolskem obdobju, osnovnošolci in srednješolci, vodi 42

²⁶ Podatki so povzeti po Motik idr. 2001: 33–35.

učiteljev, ki jih izbira Komisija za učitelje slovenščine za delo v tujini pri Ministrstvu za šolstvo in šport.²⁷

²⁷ Na tem mestu naj omenim, da pouk slovenščine poteka tudi v neevropskih državah, vendar tam ne pod okriljem Ministrstva. V **Argentini** slovenščino že desetletja poučujejo v t. i. sobotnih šolah, v katerih učitelji delujejo brezplačno in prostovoljno, sistem pa zajema otroke in mlade od vrtca do visokošolskih ustanov. V srednješolskem tečaju poučujejo slovenščino, verouk, zgodovino in zemljepis Slovenije ter petje. V letu 1996 je srednješolski tečaj obiskovalo 100 dijakov, ki jih je poučevalo 15 učiteljev (Motik 1997: 52, 53), v zadnjih letih pa sobotne osnovnošolske in srednješolske tečaje ter ABC-tečaje za odrasle obiskuje skupaj okoli osemsto otrok in odraslih, ki jih poučuje preko sto učiteljev (Jesenovec 2004: 192). Marca 2003 je na univerzi v Buenos Airesu začel delovati prvi lektorat slovenščine v Argentini, katerega lektorica naj bi skrbela tudi za strokovno izpopolnjevanje tej učiteljic in učiteljev (Graj 2003: 2 in Jesenovec 2004: 192). V obliki sobotnih ali nedeljskih šol je pouk slovenščine organiziran tudi v **ZDA, Kanadi in Urugvaju.**

V **Avstraliji** pouk slovenščine poteka v slovenskih klubih, v verskih središčih, uveljavljeno mesto pa ima slovenščina tudi v državnih šolah, za kar je v veliki meri zaslužna Aleksandra (Saša) Čeferin. Slovenščina je po njeni zaslugi leta 1976 na Victorian School of Languages dobila mesto srednješolskega izbirnega predmeta, istega leta pa je bilo ustanovljeno Združenje slovenskih učiteljev Viktorije (Slovenian Teachers Association of Victoria), ki je pripravilo vse potrebno, da je slovenščina leta 1980 postala prvi tuji jezik, ki je bil kot predmet pripravljen za maturitetni izpit. Od leta 1981 do 1986 je maturo iz slovenščine v Viktoriji opravilo 62 učencev, v državi Novi južni Wales pa je iz slovenskega jezika uspešno maturiralo 145 učencev (Motik 1997: 51–52). Leta 1998 se je Združenje slovenskih učiteljev Viktorije preimenovalo v Inštitut za slovenske študije Viktorije (Institute for Slovenian Studies of Victoria) in leta 1999 (Čeferin 2000: 49) predstavilo svoj projekt – spletno stičišče Thezaurus, ki je do danes z izbranimi spletnimi povezavami, s spletno revijo, jezikovnim delom in podatki o slovenskih tečajih, s spletno učilnico, spletno galerijo in z diskusijskimi forumi postal v prvi vrsti spletni arhiv za študij slovenskega jezika in kulture, obenem pa tudi ambasada Slovenije in slovenske kulture na internetu. Thezaurusova publika je narasla na 167.000 zadetkov mesečno, in sicer iz 53 držav (Fatur 2003: 7, 8). Slovenščino se v Avstraliji lahko študira na Univerzi Macquarie v Sydneyu (Motik 1997: 52).

Učitelji slovenščine iz vseh omenjenih držav se od leta 1995 lahko udeležujejo strokovnih seminarjev, ki jih zanje v Sloveniji organizirata Ministrstvo za šolstvo in šport in Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu (Motik 1997: 50). Leta 1994 se je seminarja udeležilo 13, leta 1995 25 (Juvan 1995: 12), leta 2001 pa 22 (Motik 2001: 38) udeleženk in udeležencev.

Organiziranost je različna v posameznih državah oziroma deželah Zvezne republike Nemčije, ločimo pa dve vrsti dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture:

Pouk je **v pristojnosti šolskih oblasti v tujini** (v Avstriji, v Nemčiji v deželah Severno Porenje-Vestfalija, Hessen, Bavarska), kar pomeni, da so slovenski učitelji zaposleni pri tamkajšnjih šolskih oblasteh in da te prispevajo finančna sredstva za njihovo delo. Učitelji so sicer izbrani v Sloveniji, vendar pa so tuje šolske oblasti tiste, ki izvajajo pedagoški nadzor, potrjujejo učbenike za pouk, določajo obseg pouka in pogoje za ustanovitev novih oddelkov. Večji je finančni delež države oziroma dežele gostiteljice, večji je tudi vpliv tujih šolskih oblasti na to dejavnost.

Pouk je **v pristojnost države porekla** (primer Švice ter nemških dežel Baden-Württemberg in Berlin). V tem primeru so učitelji dopolnilnega pouka uradno oziroma administrativno v delovnem razmerju na eni izmed osnovnih oziroma srednjih šol v Sloveniji, njihovo delo pa financira Ministrstvo za šolstvo in šport. Slovenska stran tudi določa število ur pouka, število učencev v oddelku, učitelji se držijo slovenskega učnega načrta in uporabljajo učbenike, ki jih predlagajo strokovnjaki v Sloveniji.

Oddelek dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture ustanovi Ministrstvo za šolstvo in šport na pobudo slovenskih združenj, posameznikov ali diplomatsko-konzularnih predstavništev Republike Slovenije v tujini. Pogoj za ustanovitev novega oddelka je najmanj pet prijavljenih učencev. Če je teh več kot petnajst, se skupina razdeli. Ko Ministrstvo izbere ustreznega učitelja, se preko diplomatsko-konzularnih predstavništev s šolskimi oblastmi dogovori za uporabo učilnice v tamkajšnji šoli. Če to iz različnih razlogov ni mogoče, če je recimo šola ob določenem terminu zasedena ali zaprta, se Ministrstvo navadno obrne na slovenska združenja, da se dogovorijo za uporabo društvenih prostorov.

4.5 Cilji in način dela

»Osnovni cilj pouka maternega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini je spodbujanje, razvijanje in ohranjanje tistih možnosti, ki otroku omogočajo ustno in pisno sporazumevanje v maternem jeziku, kakor tudi ohranjanje in razvijanje tistih znanj in pogledov, ki so potrebna za razumevanje družbe in kulture države, iz katere so prišli njihovi starši v primerjavi z državo, v kateri živijo« (Motik in Žužej 1992: 11–14).

Pouk poteka praviloma enkrat tedensko v popoldanskem času ali izjemoma ob sobotah, in sicer od treh do petih ur tedensko (po določilih tujih šolskih oblasti) oziroma štiri ure na teden (po določilih slovenskega Ministrstva). Dopolnilni pouk lahko učenci obiskujejo deset let. Za obiskovanje pouka se otroci oziroma njihovi starši odločajo prostovoljno. Vsebinski poudarki so na slovenskem jeziku, kulturi, zgodovini in zemljepisu. V nekaterih zveznih deželah oziroma v posameznih krajih v ZRN (Hessen, Berlin, Porenje) učitelji pripravljajo tudi seznanjanje s slovenskim jezikom za predšolske otroke in poglobljanje znanja za srednješolce in študente (Berlin)²⁸.

Učitelj poučuje vsak dan v drugem oddelku, šoli in velikokrat vsak dan v drugem mestu. Oddelki so zelo raznoliki; otroci se razlikujejo tako po starosti kot po znanju slovenskega jezika, kar postavlja pred učitelja zahtevne naloge.

4.5.1 Učni načrt

V veljavi je Učni načrt za pouk slovenskega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini, ki ga je leta 1998 izdal Zavod Republike Slovenije za šolstvo²⁹. Gre za prenovljen Učni načrt maternega jezika in kulture v tujini iz leta 1992. V času pisanja diplomske naloge je v teku ponovna prenova učnega načrta.

V aprilu leta 1992 je Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje potrdil Učni načrt za pouk maternega jezika in kulture v tujini, ki so ga v okviru prenove na vzgojno-izobraževalnem področju s slovenskimi otroki v tujini pripravili sodelavci Zavoda RS za šolstvo in šport, Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Filozofske fakultete v Ljubljani in učitelji pouka slovenščine v tujini. Ta učni načrt je bil pripravljen v dveh delih. V prvem je bil izdelan učni načrt za nižjo starostno in jezikovno stopnjo; vseboval je enajst tematskih sklopov, ki so se nadaljevali tudi v učnem načrtu za drugo in tretjo stopnjo. Med seboj sta se razlikovala v tem, da zadnji ni ponujal le vsebin, temveč je bil ciljno naravnani in hkrati interdisciplinarno zastavljen. Kot pripravo na izdelavo tega učnega

²⁸ V Berlinu je predšolski oddelek v šolskem letu 2003/2004 obiskovalo 14, srednješolski pa 6 udeležencev (po podatkih Vladimirja Donaja, učitelja dopolnilnega pouka v Berlinu).

²⁹ V celoti je objavljen v Motik idr., 2001, *Slovenščina in slovenska kultura v zdomstvu: prizadevanje za ohranitev slovenskega jezika in kulture med Slovenci v tujini*. 138–183.

načrta so v decembru 1990 na področju Baden-Württemberga (ker je tam največja koncentracija oddelkov dopolnilnega pouka in ker je pouk v celoti v pristojnosti Slovenije) izvedli testiranje 30 učencev 4. in 5. razreda, ki so bili na prehodu iz 1. v 2. jezikovno raven. Osnutek učnega načrta za 2. jezikovno raven je bil pripravljen na podlagi analize teh testov.

V prenovljenem učnem načrtu iz leta 1998, katerega avtorici sta dr. Martina Križaj Ortar in Dragica Motik, so v prvem poglavju opredeljeni jezikovni cilji, v drugem pa smernice, kako naj učitelj pri vsakem tematskem sklopu za doseg vzgojno-izobraževalnih ciljev povezuje vsebine in dejavnosti. Tretje poglavje podaja metodična navodila, pri čemer je posebej poudarjeno, da učni načrt določa cilje in vsebine ter temeljne metodične pristope, da pa je izbira dejavnosti za doseg ciljev in določitev operativnih ciljev stvar posameznega učitelja in dogovora z učenci. Veliko vlogo tukaj igra učiteljeva iniciativa, ustvarjalnost in domiselnost. Učitelj mora upoštevati specifičnost okolja, v katerem pouk poteka, in skupine ter zanimanje učencev. Učni načrt nima seznama literature oziroma učnih virov, ki naj bi učitelju pomagala na pripravi na pouk in ki ga je vseboval učni načrt iz leta 1992.

V nadaljevanju so navedene okvirne teme in funkcionalni cilji za tri jezikovne/starostne ravni: nižjo, srednjo in višjo. Učitelj na vseh ravneh v kombiniranem oddelku obravnava enako ali podobno vsebino, le cilji so prirejani starostni in sporazumevalni ravni učencev. Okvirne teme z razčlenjenimi funkcionalnimi cilji so razporejene v devet poglavij in si sledijo: za nižjo jezikovno/starostno raven: To sem jaz. Moja družina, družinski člani in njihovi poklici. Čas. Barve okoli nas. Oblačila. Moje telo. Šola, učilnica – moje delovno mesto. Hrana. Čustva; za srednjo jezikovno/starostno raven: To sem jaz. Moji sorodniki. Prazniki in letni časi. Kakšen sem – medkulturnost. Moda in vplivi kulturnega okolja. Zdravje in bolezni. Stanovanje, vrste bivališč. Hrana – izkaz kulturnega in naravnega okolja. Čustva in občutja; za višjo jezikovno/starostno raven: To sem jaz – moj prosti čas, moja prihodnost. Moji prijatelji (bikulturnost). Počitnice, dopust, promet, potovanje. Barvitost pokrajine (opisi krajev, mest). Oblačila (ekološki vidiki oblačenja, problemi v okolju). Spolnost, človekove pravice. Geografske, zgodovinske in kulturne značilnosti države, v kateri živim, in Slovenije. Prehranjevalna veriga; globalna soodvisnost v svetu. Strpnost do drugačnih, multikulturnost – življenjska potreba sodobnega časa. Priporočljivo je, da učitelji začnejo s prvima tematskima sklopoma, sicer pa je zaporedje in obširnost obravnave tem prepuščena odločitvi učitelja po dogovoru z učenci.

Učni načrt za prevladujoč didaktični način dela s slovenskimi otroki v tujini predlaga projektno učno delo (5. poglavje), pri katerem je potreben interdisciplinarni pristop. Učenci sodelujejo v vseh fazah in opravljajo tudi tisto, kar je pri tradicionalnem pouku delo učiteljev, ter tako pridejo do znanja prek lastne dejavnosti. Pri tem je temeljnega pomena sodelovanje s starši in zunanjimi sodelavci. Učenci poizvedujejo, raziskujejo, urejajo, rešujejo probleme tudi s pomočjo staršev, s čimer se šolsko delov nevsiljivo približa tudi njim. Osnovne značilnosti projektnega dela so dinamična menjava oblik in metod, tematsko-problemski pristop, reševanje 'življenjskih nalog' in s tem aktualizacija učnega procesa, upoštevanje interesov učencev, aktiviranje čim več čutil pri učencih (metoda VAKOG), skupinsko delo in sodelovanje z zunanjimi sodelavci, samoorganiziranje in prevzemanje lastne odgovornosti. Da pride življenjskost in osmišljenost pouka še bolj v ospredje, je potrebno rezultate dela večkrat predstaviti tudi navzven – ob koncu obravnavanih tematskih sklopov razstaviti izdelke, pripraviti prireditve itd.

Učitelji pravijo, da se okvirno držijo učnega načrta, vendar pa morajo biti zelo prilagodljivi in sproti prilagajati tako hitrost obravnave kot tematska oziroma slovnična poglavja glede na situacijo v konkretni skupini.

4.5.2 Učbeniki

Za dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture so na razpolago sledeči učbeniki in druga gradiva:

Pogač, Slavka in Klepac, Marjanca, 1997: *Slovenščina skozi letne čase: učbenik in delovni zvezek za začetni pouk slovenskega jezika in kulture v tujini: Zima*. Ljubljana: Ministrstvo Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Klepac, Marjanca in Pogač, Slavka, 1999: *Slovenščina skozi letne čase: učbenik in delovni zvezek za začetni pouk slovenskega jezika in kulture v tujini: Jesen*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Donaj, Vladimir, 1996: *Dober dan, slovenščina! Učbenik in delovni zvezek za pouk slovenskega jezika in kulture v tujini*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. (ponatis leta 2003)

Donaj, Vladimir, 2002: *Dober dan, slovenščina! [Zvočni posnetek]*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

To so gradiva, ki so napisana posebej za dopolnilni pouk (Vladimir Donaj tudi sam že dolga leta deluje kot učitelj) in ki se pri tem pouku tudi najpogosteje uporabljajo. Navajam pa še nekaj učbenikov, ki so namenjeni učenju slovenščine tudi v drugih okoljih, pa se jih učitelji slovenščine (lahko) poslužujejo kot dodatnega gradiva:

Markovič, Andreja idr., 1998: *Slovenska beseda v živo: učbenik za začetni tečaj slovenščine kot drugega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (izdaja leta 2001 dopolnjena s CD-jem, 3. izdaja 2002)

Markovič, Andreja idr., 2003: *Priročnik za učitelje k učbeniku Slovenska beseda v živo*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Markovič, Andreja idr., 2004: *Slovenska beseda v živo 2: učbenik za nadaljevalni tečaj slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Bešter, Marja in Črnivec, Ljubica (ur.), 1996: *Povej naprej: priročnik metodičnih dejavnosti za pouk slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Čuk, Metka, 1990: *Za začetek: Učimo se slovenščino: učni zvezek za slovenski jezik, začetna stopnja [2. popravljena izd.]*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi jezik. (3. izdaja 1994, 4. izdaja 1999)

Schlamberger Brezar, Mojca, 1994: *Učimo se slovenščino III: učbenik za nadaljevalne tečaje slovenskega jezika*. Ljubljana: Celoletna šola slovenskega jezika. (2. izdaja 1996, 3. izdaja 2003)

Pirih Svetina, Nataša, 1997: *Slovenščina na koncu jezika: delovni zvezek za učenje slovenščine*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (1. ponatis 1999, 2. ponatis 2003)

4.5.3 Ocenjevanje

Otroci ob koncu šolskega leta prejmejo spričevalo Ministrstva za šolstvo in šport o obiskovanju dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture. Uspeh pri dopolnilnem pouku za otroke, ki obiskujejo **osnovno šolo**, se podaja z opisnimi ocenami (zelo uspešno, uspešno, zadovoljivo), in sicer za slovenski jezik (slušno in bralno razumevanje, govorno in pisno sporočanje) in spoznavanje Slovenije. Učence, ki obiskujejo **srednjo šolo**, pa učitelj oceni s številčnimi ocenami (odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), zadostno (2), nezadostno (1)), in sicer za slovenski jezik in književnost (ocena je enotna), splošno in kulturno zgodovino slovenskega naroda in zemljepisa Slovenije.

V spričevalo se vpiše tudi druge dejavnosti, pri katerih je učenec sodeloval, z redno oziroma občasno pa se označi (ne)rednost obiskovanja pouka.

4.5.4 Stiki s Slovenijo

Že v 70. letih so bila hkrati z začetki dopolnilnega pouka organizirana krajša bivanja učencev v Sloveniji, leta 1991 pa je Dragica Motik z Zavoda RS za šolstvo v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo izdelala načrt za organizirano enotedensko druženje slovenskih otrok iz tujine. Prva poletna šola leta 1991 je zaradi vojne odpadla, leto zatem so jo izvedli na OŠ Polzela, potem pa vsako leto v drugem kraju. V prvih letih so vsi udeleženci bivali pri družinah. Od leta 1997 pri oblikovanju vsebinskega dela programa pomaga Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Poletno šolo danes organizira Ministrstvo za šolstvo in šport v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo ter Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Vsako leto se tako poletne šole med poletnimi počitnicam v dveh terminih udeleži okoli 50 otrok slovenskega porekla iz tujine v starosti od 7. do 17. leta. Dopoldne obiskujejo tečaj slovenščine, popoldne pa so organizirane dodatne dejavnosti, pri katerih učenci spoznavajo Slovenijo in slovensko kulturo (literarna, novinarska, gledališka, glasbena delavnica, športne dejavnosti). V okviru šole so organizirani tudi ogledi naravnih in kulturnih znamenitosti v okolici kraja, kjer poletna šola poteka. Ob koncu šole pripravijo zaključno prireditev in izdajo glasilo. Za okvirni program šole je zadolžen vodja pouka, sodelavec Centra za

slovenščino kot drugi/tuji jezika, za izvajanje pouka in programa pa poskrbijo domači učitelji in učitelji dopolnilnega pouka iz tujine (Knez 2003: 8–12).

Zaradi povečanega števila otrok v zadnjih letih ni več mogoče, da bi vse gostile slovenske družine, zato organizirajo bivanje v dijaških domovih ali centrih šolskih in obšolskih dejavnosti. Poletno šolo financirajo starši, Ministrstvo za šolstvo in šport pa vsako leto podeli nekaj štipendij. Od leta 1992 do leta 2003 se je poletne šole udeležilo več kot 550 otrok iz 23 evropskih držav in vseh celin (Sivec 2003: 5).

Ministrstvo za šolstvo in šport tudi sicer spodbuja sodelovanje s slovenskimi šolami. Po dogovoru učitelja dopolnilnega pouka s katero izmed šol v Sloveniji (ponavadi tisto, na kateri je učitelj formalno zaposlen), organizirajo krajše obiske otrok iz Slovenije pri učencih dopolnilnega pouka v tujini, recimo v Nemčiji. Iz Osnovne šole Prežihovega Voranca (kjer je uradno zaposlen Vinko Kralj, učitelj in vodja kolektiva učiteljev v Baden-Württembergu) tako na nekajdnevni obisk v Baden-Württemberg približno enkrat na leto pride skupina otrok, recimo dramska skupina. Stanujejo pri vrstnikih, se spoznavajo, ponavadi pa pripravijo tudi krajši program za učence dopolnilnega pouka, recimo ob podelitvi spričeval. Slovenski otroci iz Nemčije pa imajo možnost, da se poleti udeležijo šole v naravi skupaj z učenci omenjene šole (po informacijah Vinka Kralja).

Učence, ki prosti čas posvečajo branju, in njihove starše za spodbudo in nagrado ob podelitvi bralnih značk vsako leto obiščejo avtorji iz Slovenije, občasno pa v okviru Bralne značke potekajo tudi druge prireditve oziroma delavnice (2003 so bile recimo organizirane delavnice ustvarjalnega branja v Berlinu, Frankfurtu in Mannheimu) (po podatkih Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu; 6. 9. 2005 posredoval Boris Jelovšek).

4.6 Število otrok

Kot je razvidno iz spodnje tabele, se število otrok pri pouku slovenskega jezika in kulture v Nemčiji zmanjšuje, kar je nekako pričakovano, saj priseljevanja v Nemčijo v večjem obsegu ni več, potomci slovenskih priseljencev pa so v določeni meri asimilirali v nemško družbo. Zanimiv je podatek, da je (po besedah Melite Steiner) v Švici proces obraten, da je namreč otrok pri pouku vedno več.

Šolsko leto	Število otrok, ki obiskujejo dopolnilni pouk v Nemčiji	Vir
1992/1993	840	Škoberne 1993: 371
1999/2000	439	Motik idr. 2001: 37
2004/2005	332 ³⁰	Melita Steiner (pogovor)

4.7 Učitelji

»Kakšen naj bo učitelj, ki dela z našimi otroki na tujem?« se sprašuje Dragica Motik v članku *Zahtevnost ne pozna meja: dopolnilni pouk v slovenskem jeziku z otroki naših državljanov v tujini (Prosvetni delavec: glasilo delavcev v vzgoji, izobraževanju in znanosti Slovenije, letnik 40, št. 16 (6. 11. 1989), str. 4)*. In odgovarja: »Biti mora predvsem narodno zaveden, dober strokovnjak in metodik, dobro mora poznati psihologijo otrok in mladostnikov ter odraslih, saj velik del njegovega dela odpade na delo z društvenimi delavci, imeti mora čut za delo z različno populacijo, veselje do dela v različnih obšolskih dejavnostih in navsezadnje veliko telesnih moči, da je lahko kos nalogam, ki mu jih nalaga delo. Le tako bo lahko celosten kulturni animator okolja etnične skupnosti, ki bo med našimi ljudmi usmerjal iskanje kulturne samobitnosti.«

Učitelj dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture je tako več kot le učitelj, saj njegova naloga ni le poučevanje, temveč tudi skrb za pestro kulturno dogajanje med Slovenci na območju, predvsem v okviru društvenih prireditev; deluje skratka kot nekakšen ambasador slovenske kulture.

Izbor učiteljev poteka na podlagi razpisa, za delovno mesto je potrebna visokošolska izobrazba, in sicer naj bi bili učitelji bodisi slovenisti ali pa učitelji razrednega pouka; potreben je tudi strokovni izpit, vsaj pet let delovnih izkušenj in aktivno znanje nemškega jezika. Izbor opravi Komisija za učitelje slovenščine za delo v tujini pri Ministrstvu za šolstvo in šport, katere član je tudi predstavnik Urada za Slovence po svetu.

³⁰ Od tega v zvezni državi Baden-Württemberg 139.

Učitelji so na delovno mesto sprejeti za dobo štirih let, vendar se ta doba v več primerih podaljša, posebej če imajo učitelj na tujem partnerja oziroma družino.

V Nemčiji pouk slovenščine poučujejo Dragica Ahej, Jerneja Jezernik in Vinko Kralj v Baden-Württembergu³¹, Olga Kerčmar in Marija Potrbin na Bavarskem, v Hamburgu Monika Pemič, v Hessenu Mira Turk-Radiković, v Severnem Porenju Dušan Čegovnik (v Hildenu, dve skupini v Essenu, v Düsseldorfu in Krefeldu, ustanovila pa naj bi se še ena skupina v Hükelhovnu blizu holadske meje), v Berlinu pa 5 skupin, od tega eno predšolsko in eno srednješolsko, poučuje Vladimir Donaj.

V nekaterih državah, območjih, regijah, kjer poučuje več slovenskih učiteljev, so ti povezani v skupnosti, npr. v Švici, Nemčiji v Baden-Württembergu, v Belgiji, Bosni in Hercegovini. Vsaka taka skupnost ima svojega vodjo, ki po potrebi sklicuje sestanke, na katerih obravnavajo problematiko, povezano z delom, in/ali eno od strokovnih tem, ki jih na začetku šolskega leta predlagata Zavod za šolstvo in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Po potrebi se vodja poveže z institucijami v Sloveniji.

4.7.1 Izobraževanje

Skupaj z Zavodom RS za šolstvo in Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik Ministrstvo za šolstvo in šport pripravlja vsakoletno strokovno izpopolnjevanje učiteljev, ki poučujejo v tujini, priskrbi jim potrebne učbenike in druga učna sredstva.

Strokovno izpopolnjevanje v Sloveniji financirata Ministrstvo za šolstvo in šport ter Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, koordinatorica programa je Dragica Motik, višja svetovalka za mednarodno sodelovanje in za izobraževanje otrok zdomcev na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo, ki skupaj s sodelavko Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik tudi pripravlja program.

Na strokovnem izpopolnjevanju učiteljice in učitelji spoznavajo metode za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika ter druge vsebine, ki jih potrebujejo, da bi mladim posredovali prvine njihove izvirne kulture in jezika. K temu sodi tudi spoznavanje naravne in kulturne dediščine, s katero se seznanijo na krajših ekskurzijah po Sloveniji.

³¹ Za kraje, kjer poučuje posamezen od teh treh učiteljev, glej poglavje 5.2.3.2.

Poleg tega se na strokovnih seminarjih dotaknejo tem, vezanih na dvojezičnost, saj morajo učitelji v tujini slovenske starše pogosto ozaveščati o pomembnosti in potrebnosti vzgoje otroka v maternem jeziku in kulturi (Motik 1990: 32–33).

4.8 Dopolnilni pouk v spričevalih rednih (nemških) šol in položaj slovenščine v nemškem izobraževalnem sistemu

Obiskovanje dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture se, z opisno oceno za osnovnošolce in številčno za srednješolce, vpiše v nemško spričevalo k opombam, kot dodatna dejavnost. Slovenske institucije, kot je Ministrstvo za šolstvo in šport, in učitelji na tujem si prizadevajo, da bi slovenščina v tujih šolskih sistemih pridobivala na veljavi in da bi se lahko vpisovala med ostale ocene kot tuji jezik ter se uveljavila kot maturitetni predmet. Pomembno podporo tem prizadevanjem predstavlja tudi vstop Slovenije v Evropsko unijo in priznanje slovenščine za enega izmed uradnih jezikov te povezave. Dejavniki, ki je pri priznavanju in vrednotenju pouka slovenščine s strani tujih šolskih oblasti prav tako ključnega pomena, pa je interes staršev in otrok, ki jih to zadeva. Prav oni so tisti, ki bi morali (morda bolj, kot do sedaj) dati pobudo, da se na tem področju kaj premakne, saj je prizadevanje institucij zaman, če med temi, ki naj bi jim dosežen cilj služil, za to ni zanimanja. Prepričani pa smo lahko, da bi upoštevanje slovenščine kot enega izmed šolskih predmetov oziroma kot tujega jezika in možnost opravljanje mature iz slovenščine slovenščini prinesla večji ugled, prepoznavnost, uporabno vrednost, otrokom pa tako še večjo motiviranost za učenje slovenskega jezika.

5 RAZISKAVA O RABI SLOVENŠČINE IN ODNOSU DO NJE TER ODNOSU DO DOPOLNILNEGA POUKA

5.1 Metoda zbiranja gradiva

Raziskavo, s katero sem želela predstaviti predvsem rabo slovenščine pri otrocih, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, splošno (samo)oceno znanja slovenščine in nemščine, njihov odnos do slovenščine, slovenstva in dopolnilnega pouka ter odnos njihovih staršev do dopolnilnega pouka in mnenje učiteljev glede le-tega, sem izvedla v času svoje štirimesečne študijske izmenjave v Tübingenu v Nemčiji (zvezna dežela Baden-Württemberg). V prvem delu svojega bivanja tam sem oblikovala anketne vprašalnike, v drugem delu pa sem s pomočjo treh učiteljev, ki poučujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, organizirala izpolnjevanje le-teh.

Anketne vprašalnike sem razdelila učiteljem, ti pa so jih nato posredovali naprej. Učenci so vprašalnike reševali v času dopolnilnega pouka v prisotnosti učiteljev, ki so jim podali navodila za reševanje posameznih nalog in jim po potrebi pomagali s prevodi (na priporočilo učiteljev sem vprašanja namreč zastavila samo v slovenščini, ker bi se po njihovem mnenju učenci sicer prehitro zatekli k nemščini, tako pa jim je izpolnjevanje predstavljalo izziv tudi kar se tiče slovenščine). Vprašalnike za starše so otroci odnesli domov in jih izpolnjene vrnili učiteljem teden zatem. Vprašalniki so bili anonimni, vsi informanti pa so bili seznanjeni z namenom izpolnjevanja.

Tudi sama sem večkrat prisostvovala dopolnilnemu pouku in raznim prireditvam, na katerih so sodelovali učenci, ki ga obiskujejo (uradno praznovanje ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo, veselice ob raznih priložnostih, podelitev spričeval v Derendingenu), tako da ob analizi podatkov, ki sem jih pridobila z vprašalniki, ponekod dodajam tudi lastna opažanja v zvezi z raziskovanimi temami.

5.1.1 Vprašalnik

Anketne vprašalnike sem oblikovala na podlagi študija sorodnih raziskav, pri čemer sem upoštevala vprašalnik, s katerim je Colin Baker raziskoval odnos do valižanščine in angleščine v Walesu (Baker 1992: 138–151) – tu sem dobila idejo za vprašanja o rabi

jezika (Vprašalnik za otroke, vprašanji 16 in 17) ter za opredeljevanje do navedenih trditev glede slovenščine in slovenstva (Vprašalnik za otroke, vprašanje 22); vprašalnik, namenjen raziskavi odnosov do jezikov v podsaharski Afriki (Adegbija 1994: 119–121) – glede odnosa do slovenščine in slovenstva (Vprašalnik za otroke, vprašanje 22); vprašalnik Nade Šabec (Šabec 1995: 265–272) za raziskavo o ameriških Slovencih – predvsem glede vprašanj o stikih s Slovenijo in udejstvovanju pri slovenskih organizacijah oziroma prireditvah (Vprašalnik za otroke, vprašanja 9, 10, 12); v pomoč pa mi je bila tudi raziskava Nataše Komac o širjenju slovenščine v Kanalski dolini (Komac 2002: 41–138) – od tu sem prevzela način spraševanja otrok po samooceni znanja posameznih jezikov (Vprašalnik za otroke, vprašanji 18 in 19).

Vprašalnike je izpolnilo 70 učencev dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, 32 staršev teh otrok in 3 učitelji, ki poučujejo dopolnilni pouk na območju te zvezne dežele.

5.2 Analiza podatkov in diskusija

5.2.1 Otroci

Vprašalnik za otroke je vseboval večinoma vprašanja zaprtega tipa, saj so učitelji vprašanja odprtega tipa odsvetovali, ker so menili, da bi od otrok dobili zelo skope odgovore ali pa jih večkrat sploh ne bi dobili. Tako so pri vprašanih otroci imeli na izbiro različne možnosti, skoraj vedno pa tudi možnost 'drugo', kamor so lahko vpisali morebiten drugačen odgovor. Poleg tega je bilo zadnje vprašanje odprtega tipa in je otroke nagovarjalo, da v zvezi s svojimi občutki glede slovenščine ali pouka slovenščine še kaj dodajo. Misli in pogledi, ki so jih zapisali, so navedeni v poglavju 5.2.1.9.

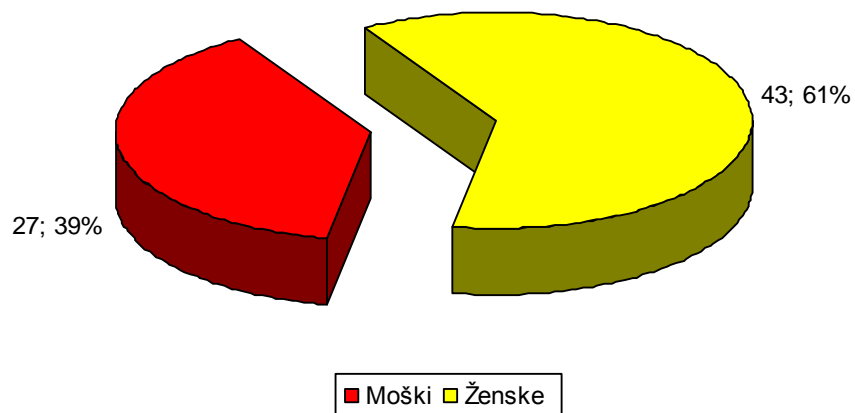
Z rezultati vprašalnikov sem želela prikazati rabo slovenščine in nemščine, pogostost stikov s Slovenijo, obseg sodelovanja pri slovenskih organizacijah in dejavnostih, splošno oceno znanja obeh jezikov ter odnos do slovenščine, slovenskega pouka, slovenskih organizacij in prireditev, življenja v Sloveniji ipd.

5.2.1.1 Osnovni podatki

5.2.1.1.1 Spol anketirancev

Od 70 otrok, ki so izpolnili anketni vprašalnik, jih je bilo 43 (61 %) ženskega in 27 (39 %) moškega spola.

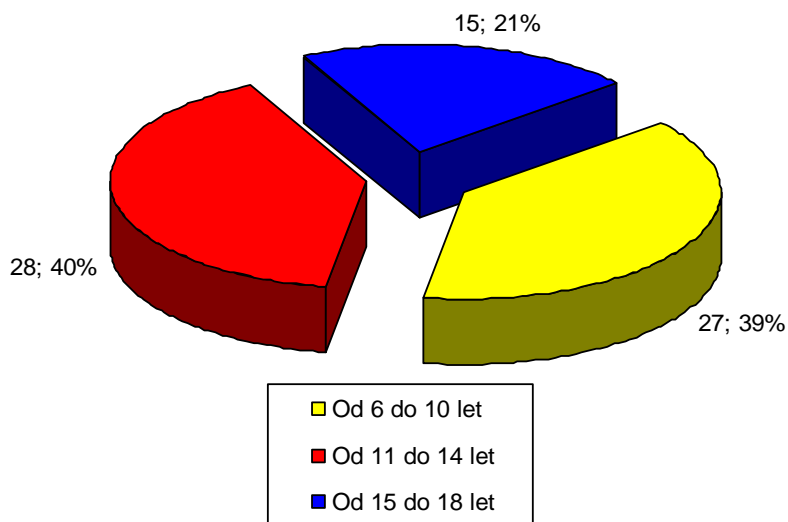
Slika 5.1: Spol anketirancev

5.2.1.1.2 Starost otrok in šola, ki jo obiskujejo

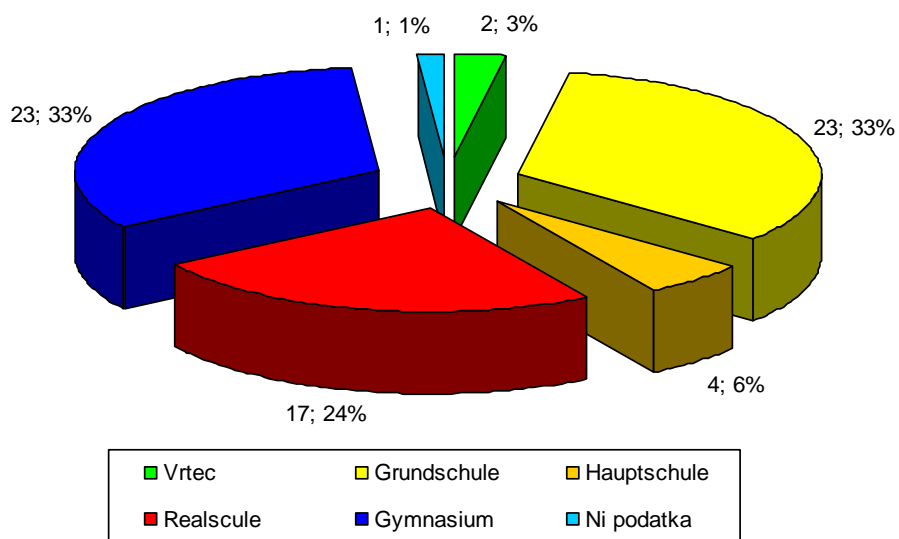
Otroke sem glede na starost razdelila v tri skupine, in sicer prvo, ki zajema otroke v starosti od 6 do 10 let (zadnje leto vrtca in *Grundschule*), drugo, v katero uvrščam otroke, stare od 11 do 14 let (čas nadaljnjega izobraževanja v *Hauptschule*, *Realschule* ali *Gymnasium*), in tretjo z otroki v starosti od 15 do 18 let (izučevanje za poklic ali zadnja leta *Gymnasium*). Večina anketiranih otrok spada v prvo (27 oziroma 39 %) in drugo skupino (28 oziroma 40 %), nekoliko manj je otrok, starih nad 15 let (15 oziroma 21 %).

Slika 5.2: Starost otrok

Glede šole, ki jo anketirani otroci obiskujejo, je slika sledeča: 2 otroka (3 %) še obiskujeta vrtec, 23 (33 %) jih hodi v *Grundschule* (osnovna šola, ki v Nemčiji traja štiri leta, od 6. do 10. desetega leta starosti), 4 (6 %) obiskujejo *Hauptschule* (tri- oziroma štiriletna šola za poklicno izobraževanje). 17 anketiranih otrok (24 %) obiskuje *Realschule* (štiriletna šola za poklicno izobraževanje), 23 (33 %) pa *Gymnasium* (sedemletna šola, ki pripravlja na univerzitetni študij).

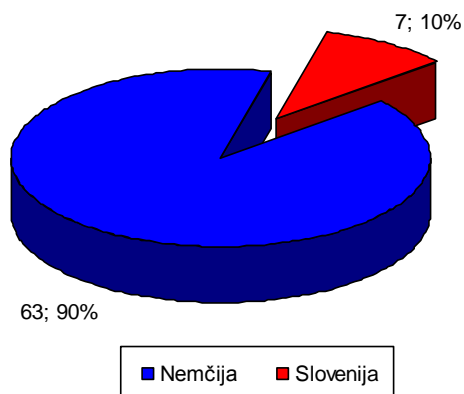
Slika 5.3: Šola, ki jo obiskujejo

5.2.1.1.3 Država rojstva

Velika večina otrok (63 oziroma 90 %) je bila rojena v Nemčiji, le 7 (10 %) v Sloveniji.

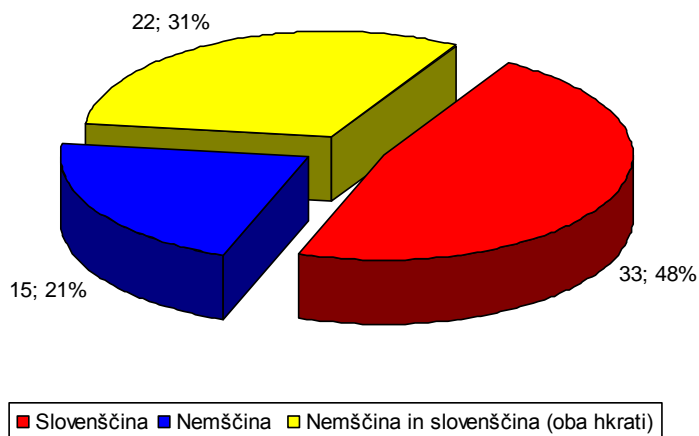
Slika 5.4: Država rojstva

5.2.1.1.4 Prvi jezik

Za pričujočo raziskavo je temeljnega pomena vprašanje o prvem jeziku, t. j. jeziku, ki ga je oseba osvojila v zgodnjem otroštvu v krogu družine. Največ anketiranih otrok (33 oziroma 48 %) se je najprej naučilo slovenščino, 22 (31 %) se jih je hkrati naučilo nemščino in slovenščino, za 15 otrok (21 %) pa je bil prvi jezik, ki so se ga naučili, nemščina.

Slika 5.5: Jezik, ki so se ga naučili najprej

5.2.1.2 Sporazumevalna zmožnost

Preko vprašanj o sporazumevalni zmožnosti sem želela dobiti podobo o produktivni in receptivni zmožnosti otrok v slovenščini in nemščini oziroma, ker gre za samooceno, podobo o tem, kako to zmožnost doživljajo otroci sami. Kriterij je bil tako izrazito subjektiven in zavedam se, da bi, če bi želela dobiti bolj verodostojno sliko produktivnih zmožnosti, morala analizirati besedila otrok, za predstavo o receptivnih zmožnostih pa preveriti razumevanje izbranih besedil. Ker ugotavljanje jezikovne zmožnosti ni bil (glavni) namen pričujočega dela, se za to nisem odločila, samoocena otrok pa kljub temu daje okvirno predstavo o obvladanju obeh jezikov, slovenščine in nemščine³².

5.2.1.2.1 Samoocena znanja slovenskega in nemškega jezika

Kar se tiče znanja slovenskega jezika, otroci ocenjujejo, da slovenščino predvsem zelo/dokaj dobro razumejo (51 oziroma 71 %). 17 (25 %) je takih, ki slovenščino razumejo srednje dobro, le eden (1 %) precej/zelo slabo. Večina otrok meni, da berejo zelo/dokaj dobro (29 oziroma 33 %) ali srednje dobro (33 oziroma 48 %), podobna je samoocena za govorjenje: 33 (48 %) zelo/dokaj dobro, 30 (43 %) srednje dobro. Pri pisanju je višji delež tistih, ki so obvladanje te spretnosti ocenili za srednje dobro (45 oziroma 65 %), 18 otrok (26 %) pa meni, da pišejo zelo/dokaj dobro. Opazimo lahko, da otroci pri slovenščini bolje ocenjujejo svoje obvladanje razumevanja in govorjenja, ki sta vezana na govorno komunikacijo, kot branja in pisanja, pri katerih gre za pisni prenosnik.³³ Razlog za to vidim v tem, da otroci slovenščino v večini uporabljajo predvsem za govorno sporazumevanje v neformalnih položajih (v družini, med sorodniki in znanci), saj njihovo šolsko izobraževanje in učenje, kjer imata branje in pisanje večjo vlogo, poteka v nemščini, z izjemo dopolnilnega pouka.

Pri samooceni znanja nemškega jezika najprej pade v oči, da vsi otroci (69 oziroma 100 %) menijo, da nemščino razumejo in govorijo zelo/dokaj dobro, kar je razumljivo, saj je to jezik, v katerem se izobražujejo in s katerim stopajo v stik z večino ljudmi v svojem

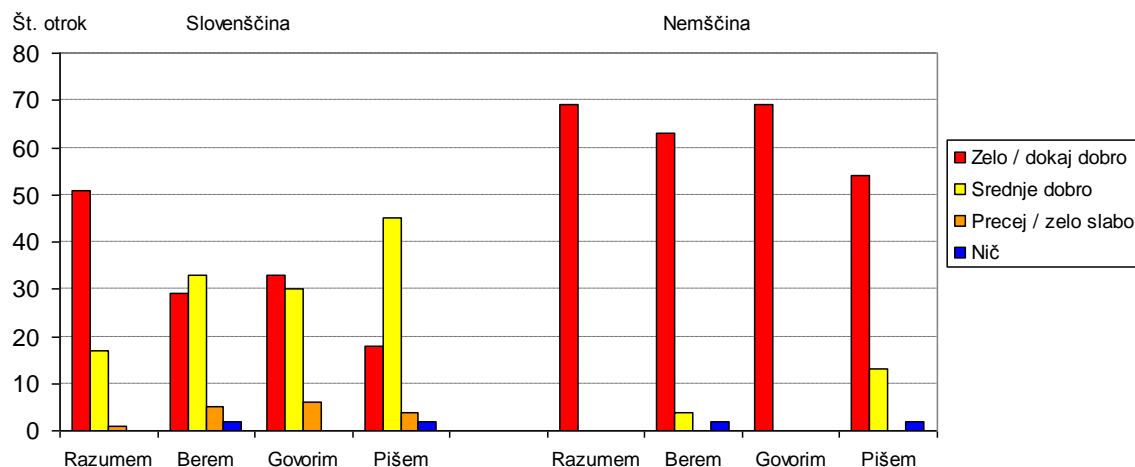
³² Na vprašanja o znanju jezikov en anketiranec ni odgovoril, zato pri tem poglavju za 100 % smatram 69 otrok.

³³ Razlog, da 2 otroka ne obvladata branja in pisanja, je v tem, da gre za predšolska otroka, ki se teh spretnosti nista naučila še v nobenem jeziku, niti v slovenščini niti v nemščini.

življenju. Razlog, da nekaj otrok svoje obvladanje branja in pisanja v nemščini ocenjuje kot srednje dobro oziroma ocenjuje, da teh spretnosti ne obvlada, pripisujem temu, da so ti otroci zaradi svoje mladosti šele v procesu osvajanja le-teh.

Takoj je očitno, da je samoocena obvladanja nemščine precej višja od samoocene obvladanja slovenščine, kar je zanimivo, če pomislimo, da je med otroki 33 takih, ki so se v svojem življenju najprej naučili slovenščino. Pri tem vprašanju bi se bilo potrebno tudi vprašati, kaj so si pod 'slovenščina' otroci predstavljali – slovenski knjižni jezik ali narečje, ki so se ga naučili od staršev. Če bi jih vprašali po obvladanju obeh zvrsti, bi bila samoocena gotovo v prid slednji, saj je narečje tisto, ki ga uporabljajo v medsebojni komunikaciji s slovensko govorečimi, priložnosti oziroma potrebe za rabo slovenskega knjižnega jezika (predvsem produktivne zmožnosti) pa so precej omejene.

Slika 5.6: Samoocena obvladanja slovenskega in nemškega jezika

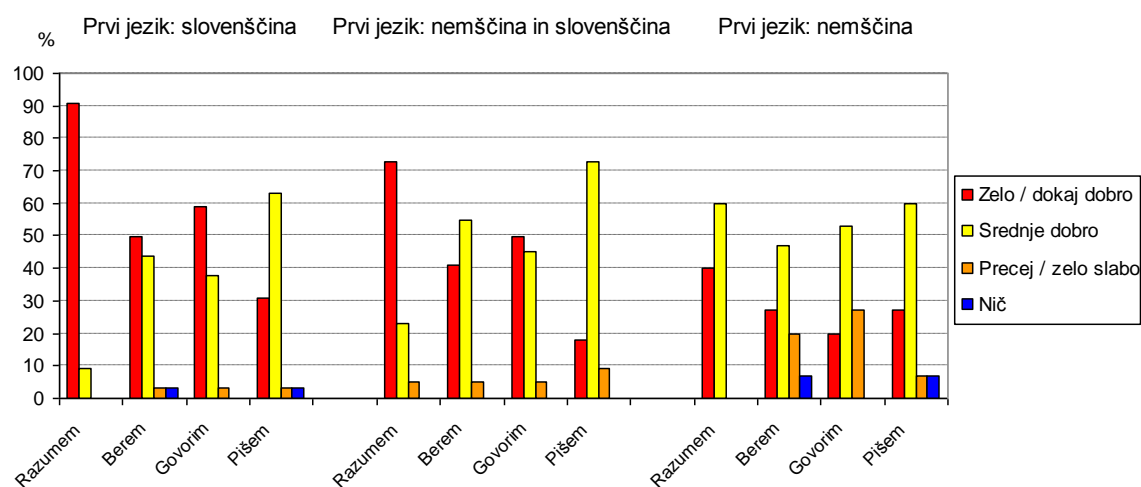

5.2.1.2.2 Samoocena znanja slovenskega jezika glede na prvi jezik

Slika 5.7 prikazuje samooceno obvladavanja slovenščine glede na prvi jezik³⁴. Primerjava samoocen znanja nemščine se ni zdela smiselna, saj smo že pri sliki, v kateri so bili zajeti vsi otroci, ugotovili, da znanje nemščine pri vseh zmožnostih otroci ocenjujejo kot zelo/dokaj dobro, razen utemeljenih odstopanj pri branju in pisanju.

Hipoteza, da slovenščino najbolje obvladajo otroci, katerim slovenščina predstavlja prvi jezik, se na sliki potrjuje. 91 % teh meni, da slovenščino razumejo zelo/dokaj dobro, medtem ko ta odstotek pri otrocih, ki so se v otroštvu naučili nemščino in slovenščino hkrati, pade na 73, pri tistih, ki so se najprej naučili nemščino, pa na 40 %. Podobna padanja so opazna pri samooceni branja, govorjenja in pisanja. Tudi na tej sliki se potrjuje, da otroci ne glede na prvi jezik veliko bolje ocenjujejo svoje razumevanje in govorjenje kot branje in pisanje slovenščine.

Slika 5.7: Samoocena obvladavanja slovenskega jezika glede na prvi jezik

³⁴ Ker se število otrok z različnimi prvimi jeziki med seboj precej razlikuje (slovenščino je kot svoj prvi jezik opredelilo 32 otrok, nemščino in slovenščino 22, nemščino pa 15 otrok), zaradi večje preglednosti pri pričujoči sliki navajam rezultate samo v odstotkih.

5.2.1.3 Raba slovenščine oziroma nemščine

Z vprašanjem o rabi slovenščine oziroma nemščine sem želela dobiti podobo o tem, kako pogosto in s kom otroci, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, govorijo slovensko in kakšno je razmerje med rabo slovenščine in nemščine v komunikaciji s sogovorniki, ki obvladajo slovenščino³⁵.

5.2.1.3.1 V pogovoru s starši

Če se najprej osredotočimo na primerjavo med jezikoma, ki ga otroci uporabljajo v pogovoru s starši, in jezika, ki ga v pogovoru z otroki uporabljajo starši, vidimo, da starši v več primerih vedno govorijo v slovenščini kot otroci. 32 (46 %) je recimo mam, ki v pogovoru z otroki vedno uporabljajo slovenščino, medtem ko je le 21 otrok (30 %), ki v pogovoru z mamo vedno uporabljajo slovenščino. Temu podobna je situacija pri očetih. V praksi to izgleda tako, da mama oziroma oče govori v slovenščini, otrok pa bolj ali manj pogosto odgovarja v nemščini.

5.2.1.3.2 V pogovoru s slovenskimi sorodniki ali znanci

S slike lahko razberemo, da samo v slovenščini otroci daleč največ komunicirajo s slovenskimi sorodniki ali znanci³⁶. Kar 48 (71 %) je takih, ki se z njimi vedno pogovarjajo v slovenščini, 9 (13 %) pa bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini. Slovenski znanci in sorodniki po pričakovanjih v veliki večini v pogovoru uporabljajo vedno slovenščino (54 oziroma 79 %).

³⁵ Pri tem vprašanju gre za opis rabe posameznega jezika glede na sogovornika. Jasno je, da otroci v nemških šolah s svojimi (nemškimi) prijatelji in sicer v nemškem okolju uporabljajo (izključno) nemščino in da je področje rabe slovenščine omejeno na stike s slovensko govorečimi. Na tem mestu nas zanima, v kolikšni meri v teh stikih dejansko izkoriščajo priložnosti za rabo slovenščine.

5.2.1.3.3 V pogovoru z brati in sestrami

Z brati in sestrami največji delež otrok govori vedno v nemščini (26 oziroma 43 %)³⁷, 12 (20 %) je takih, ki govorijo bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini, 6 (10 %) je takih, ki govorijo enako pogosto slovenščino kot nemščino, 8 (13 %) jih bolj pogosto uporablja slovenščino, 9 (15 %) pa vedno slovenščino. Podobna so razmerja pri jeziku, v katerem bratje in sestre odgovarjajo nazaj.

5.2.1.3.4 V pogovoru s prijatelji iz slovenske šole

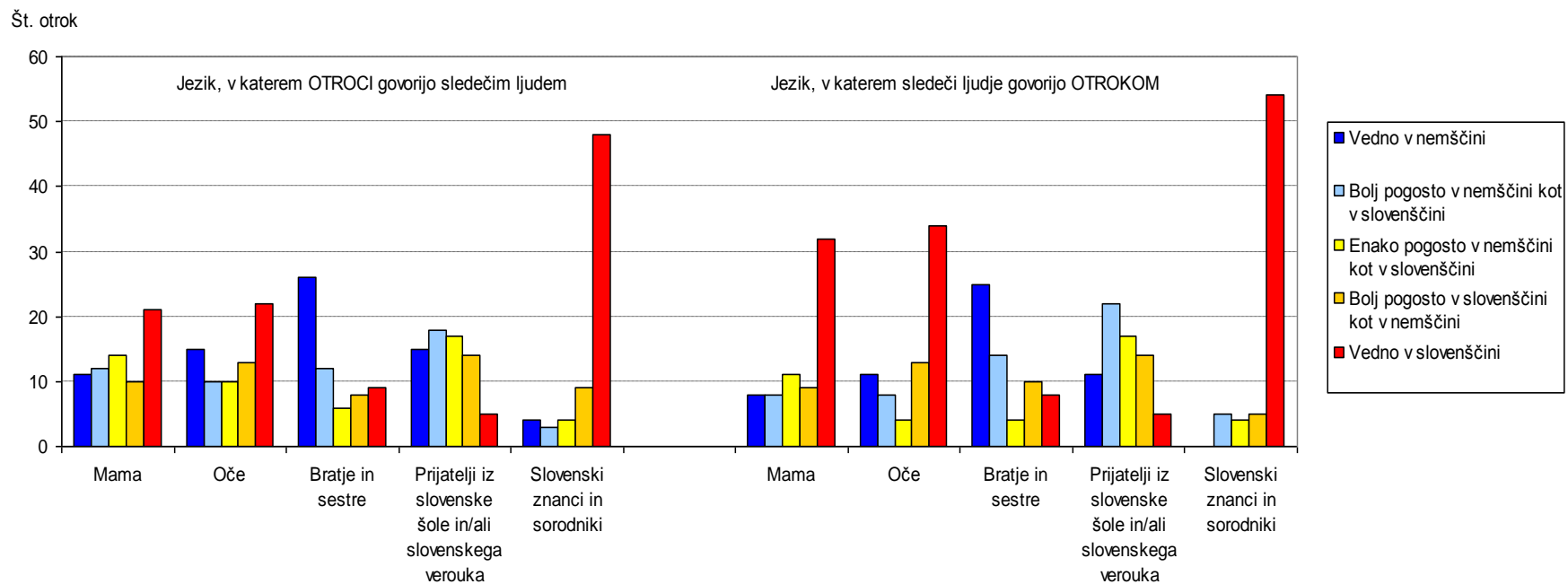
Med prijatelji iz slovenske šole in slovenskega verouka otroci bolj pogosto govorijo v nemščini kot v slovenščini (18 otrok oziroma 26 %)³⁸, enako pogosto v nemščini kot v slovenščini (17 otrok oziroma 25 %), vedno v nemščini (15 otrok oziroma 22 %), bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini (14 otrok oziroma 20 %) ali vedno v slovenščini (5 oziroma 7 %). Podobna so razmerja pri jeziku, v katerem ti prijatelji odgovarjajo nazaj.

³⁶ Na vprašanje o komunikaciji s slovenskimi sorodniki in znanci dva anketirana nista odgovorila, zato v tem primeru 100 % predstavlja 68 otrok.

³⁷ Na vprašanje o komunikaciji z brati in sestrami je odgovorilo 61 otrok, tako da pri izračunavanju odstotkov ta številka predstavlja 100 %.

³⁸ Pri izračunavanju odstotkov 100 % predstavlja 69 otrok (kolikor jih je na vprašanje odgovorilo).

Slika 5.8: Jezik, v katerem otroci govorijo navedenim ljudem, in jezik, v katerem navedeni ljudje govorijo otrokom

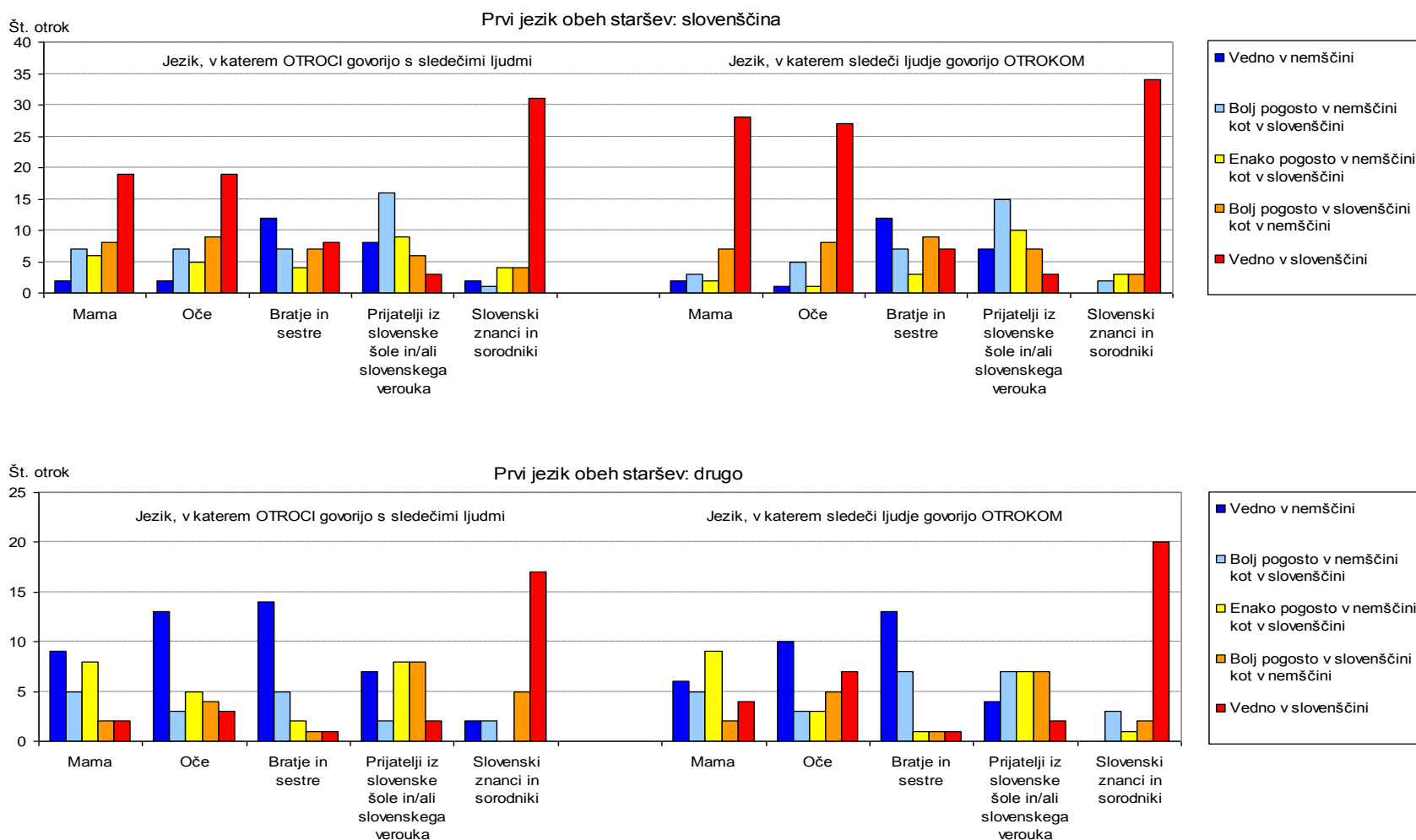

5.2.1.3.5 Raba slovenščine oziroma nemščine glede na materni jezik staršev

Na naslednji sliki (5.9) je prikazana ocena rabe slovenščine oziroma nemščine v komunikaciji z različnimi ljudmi glede na to, kateri je materni jezik staršev. Otroci, pri katerih je materni jezik tako mame kot očeta slovenščina, predstavljajo prvo skupino, vsi ostali otroci (katerih starša imata kot materni jezik slovenščino in nemščino, samo nemščino ali drugo – recimo mama hrvaščino, oče nemščino) pa drugo. Če primerjamo sliki med sabo, ugotovimo, da je po pričakovanjih slovenščina veliko bolj prisotna v družinah prve skupine. 19 od 42 otrok (45 %) govori s svojo mamo in očetom vedno v slovenščini, 8 (19 %) pa bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini. Pri drugi skupini je situacija drugačna in je največje število tistih, ki s svojo mamo in očetom govorijo vedno v nemščini (9 od 26 otrok oziroma 35 % z mamo in 13 od 28 otrok oziroma 46 % z očetom). Tudi na tej sliki se očitno pokaže razlika med uporabo nemščine in slovenščine v medsebojni komunikaciji otrok s starši. Naj izpostavim le en primer: pri prvi skupini je 19 otrok, ki z mamo govorijo vedno v slovenščini in 28 mam, ki v pogovoru z otroki vedno uporabljajo slovenščino.

Zanimivo je, da tudi pri prvi skupini 12 od 38 otrok (32 %), ki so odgovorili na to vprašanje, v komunikaciji z brati in sestrami uporablja samo nemščino. Pri drugi skupini je odstotek teh pričakovano višji (14 od 23 otrok oziroma 61 %).

Slika 5.9: Jezik, v katerem otroci govorijo navedenim ljudem, in jezik, v katerem navedeni ljudje govorijo otrokom glede na materni jezik staršev

5.2.1.3.6 Otroci iz mešanih zakonov³⁹

Posebej me je zanimalo, kako je glede jezika pri otrocih iz mešanih zakonov. Želela smo preveriti, v kolikšni meri se slovenščina v takih primerih prenaša na naslednje generacije.

Anketni vprašalnik je izpolnilo 6 otrok, ki za materni jezik svoje mame navajajo slovenščino, za materni jezik očeta pa nemščino. 3 od teh otrok so se v svojem življenju najprej naučili nemščino⁴⁰, 3 pa so osvajali nemščino in slovenščino hkrati⁴¹.

3 otroci so kot materni jezik mame označili nemščino, kot materni jezik očeta pa slovenščino. Eden od teh se je kot prvi jezik naučil nemščino⁴², dva pa nemščino in slovenščino hkrati⁴³.

Ugotovimo lahko, da je 5 otrok iz mešanih zakonov (od skupno 9) odraščalo dvojezično, kar pomeni, da so hkrati osvajali nemščino in slovenščino. Verjetno se je v teh primerih vsak izmed staršev z otrokom pogovarjal v svojem maternem jeziku. Tak model dvojezične družine (poimenovan 'one person – one language' ali ena oseba – en jezik)

³⁹ Gre za zakone, v katerih imajo starši različna materna jezika. V znanstveni literaturi zasledimo uporabo različnih terminov, ki se nanašajo na dvojezične in večjezične družine, na primer: eksogamija, jezikovno mešani zakon, »cross-language marriages«, dvojezični pari, lingvistično mešana gospodinjstva, eksogamne družine, jezikovno mešane družine in dvojezične družine (po Mezgec 2004: 87).

⁴⁰ Pri tem je treba izpostaviti, da 10-leten deček danes z mamo včasih govori tudi slovensko, 7-letna deklica pa enako pogosto v slovenščini kot v nemščini, iz česar lahko sklepamo, da sta se oba slovenščine naučila kasneje. 12-letna deklica se z obema staršema vedno pogovarja nemško.

⁴¹ Vsi ti otroci z očetom vedno komunicirajo v nemščini, komunikacija z mamo pa je glede izbire jezika sledeča: z 12-letnim fantkom se mama vedno pogovarja v slovenščini, on pa ji odgovarja včasih tudi v nemščini, 7-letna deklica z mamo vedno govori v nemščini, mama pa njej govori enako pogosto v slovenščini kot v nemščini, 10-letni deček pa se z mamo pogovarja enako pogosto v slovenščini kot v nemščini.

⁴² Komunikacija z mamo pri tem otroku vedno poteka v nemščino, z očetom pa enako pogosto v nemščini kot v slovenščini, kar pomeni, da se je verjetno tudi on slovenščine naučil kasneje.

⁴³ S 13-letno deklico se je večinoma v slovenščini pogovarjal oče, pri 15-letnem fantu pa komunikacija z očetom poteka vedno v slovenščini.

mnogi raziskovalci smatrajo za najprimernejši in najučinkovitejši za razvoj dvojezičnega otroka (Mezgec 2004: 99, 100). Podatki o jeziku, ki ga v komunikaciji s starši uporabljajo 4 otroci iz mešanih zakonov, ki so kot jezik, ki so se ga naučili najprej, opredelili nemščino, pa kažejo, da se tudi 3 od teh otrok s slovensko govorečim staršem vsaj včasih pogovarjajo slovensko. Iz tega lahko sklepamo, da je osvajanje jezikov potekalo zaporedno, da se je torej otrok naučil slovenščine oziroma se jo začel učiti, ko je nemško že obvladal (t. i. senkvenčni bilingvizem; glej poglavje 2.3.2).

Naj navedem še podatke o družinah, pri katerih sta materna jezika enega izmed staršev nemščina in slovenščina, materni jezik drugega pa bodisi nemščina ali slovenščina. 4 so primeri, pri katerih je materni jezik mame slovenščina, materna jezika očeta pa nemščina in slovenščina. 3 od teh otrok so se kot svoj prvi jezik naučili slovenščine, 1 pa nemščino⁴⁴. V enem primeru sta materna jezika mame nemščina in slovenščina, materni jezik očeta pa je nemščina. Otrok se je naučil nemščino in slovenščino hkrati⁴⁵. 4 otroci pa so napisali, da sta materna jezika obeh staršev nemščina in slovenščina. 2 od teh otrok sta najprej osvojila nemščino, 2 pa nemščino in slovenščino hkrati⁴⁶.

5.2.1.4 Stiki s Slovenijo

Naslednji sklop vprašanj se nanaša na stike s Slovenijo. Zanimalo me je, kako pogosto otroci z družinami obiskujejo domovino svojih staršev oziroma starih staršev, kaj jih veže na Slovenijo in v katerem jeziku tu govorijo z ljudmi.

Po odgovorih vidimo, da 61 otrok (87 %) prihaja v Slovenijo večkrat letno, 4 (6 %) jih prihaja približno enkrat na leto, 2 (3 %) vsako drugo ali tretje leto, prav tako 2 (3 %) enkrat na več let, 1 otrok (1 %) pa v Sloveniji še ni bil. Postavljena hipoteza je bila, da pogostost obiskov v Sloveniji pozitivno vpliva na željo in namero otrok glede kasnejšega

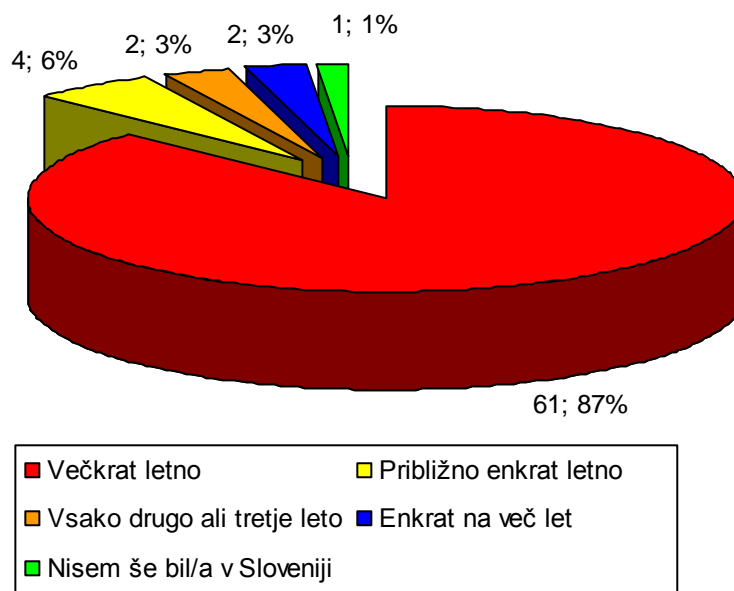
⁴⁴ Danes 12-letna deklica, ki se je najprej naučila nemščine, navaja, da se sedaj z obema staršema pogovarja enako pogosto v nemščini kot v slovenščini.

⁴⁵ Danes 7-letni fantek z obema staršema govori v nemščini, medtem ko mama z njim govori enako pogosto v slovenščini kot v nemščini.

⁴⁶ Pri tem 10-letna deklica navaja, da z mamo govori enako pogosto v slovenščini kot v nemščini, z očetom pa bolj v nemščini, 9-letna deklica pa z obema govori enako pogosto v slovenščini kot v nemščini.

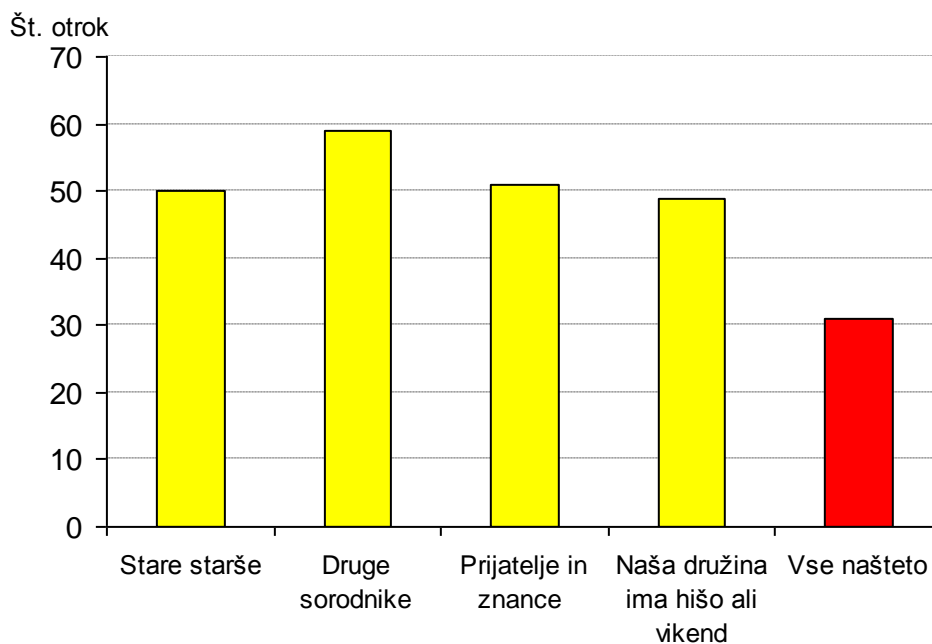
študija, dela in življenja v Sloveniji, da si torej tisti, ki Slovenijo pogosteje obiskujejo, v večji meri želijo ali načrtujejo svojo prihodnost v Sloveniji. Ker je delež tistih, ki Slovenije ne obiskujejo vsaj enkrat letno, zelo majhen (7 ali 7 %), se tovrstna primerjava ni zdela smiselna in upravičena.

Slika 5.10: Pogostost obiskov v Sloveniji

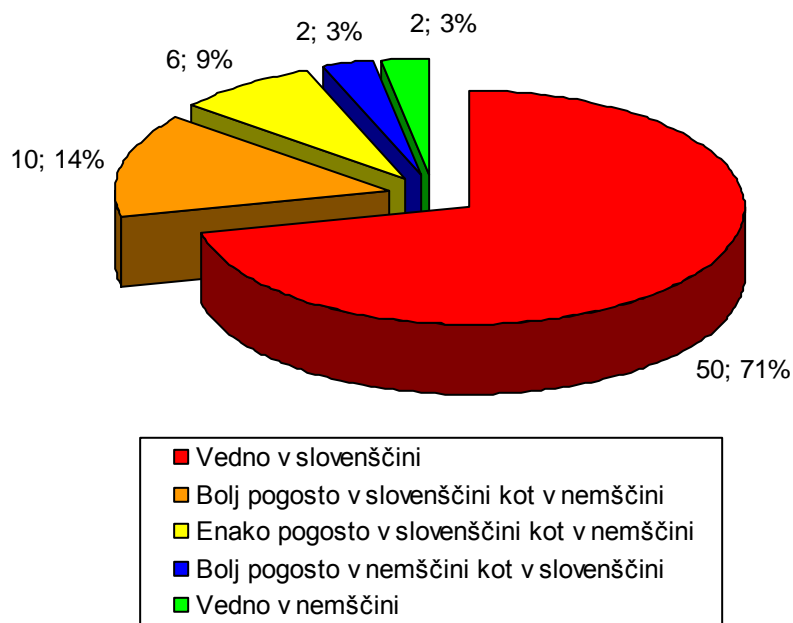
Ugotovimo lahko, da ima največ anketiranih otrok v Sloveniji sorodnike (59 oziroma 84 %), velik del (50 oziroma 71 %) jih ima stare starše, 51 (73 %) prijatelje in znance, v 49 primerih (70 %) pa ima družina otroka v Sloveniji hišo ali vikend. Kar 31 (44 %) je takih, ki imajo v Sloveniji vse naštetu.

Slika 5.11: Kaj imajo v Sloveniji?

Glede jezika, ki ga za sporazumevanje uporabljajo z ljudmi v Sloveniji, je 50 otrok (71 %) odgovorilo, da se v Sloveniji z domačini pogovarjajo vedno v slovenščini, 10 (14 %) je takih, ki se pogovarjajo bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini, 6 (9 %) jih za sporazumevanje enako pogosto uporablja slovenščino kot nemščino, 2 (3 %) bolj pogosto nemščino kot slovenščino, 2 (3 %) pa se vedno pogovarjata v nemščini.

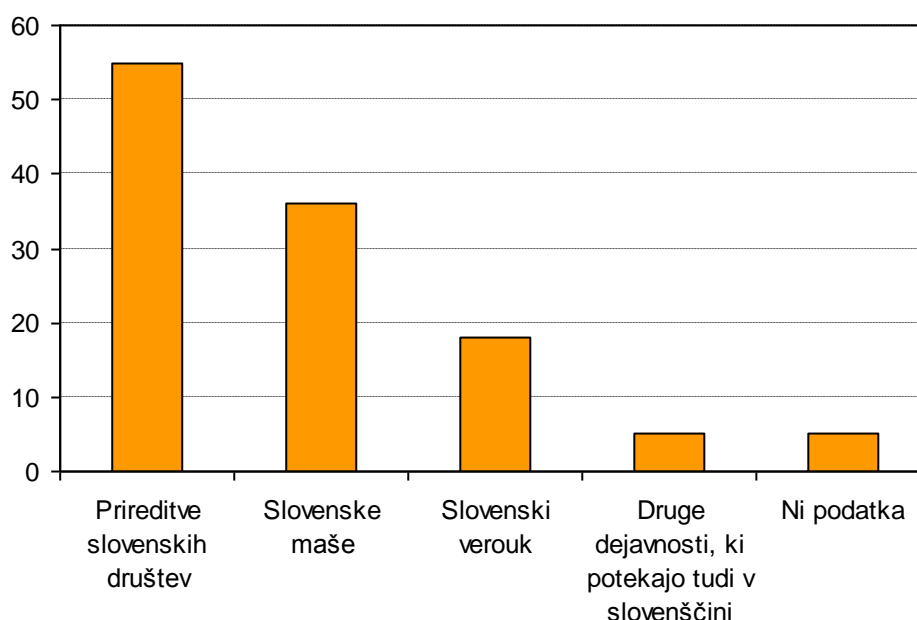
Slika 5.12: Jezik, v katerem se pogovarjajo (so se pogovarjali), ko so (bili) v Sloveniji

5.2.1.5 Udejestvovanje v Nemčiji

Ker menim, da je sodelovanje pri dejavnostih in udeleževanje prireditve, ki potekajo v slovenskem jeziku, pomemben dejavnik, ki vpliva na otrokove predstave o Sloveniji in slovenski kulturi ter na njegov odnos do slovenščine in slovenstva, obenem pa to predstavlja priložnost za rabo slovenščine, sem otroke vprašala, katere dejavnosti in prireditve obiskujejo. Največ (55 oziroma 79 %) je otrok, ki se udeležuje prireditve slovenskih društev, 36 (51 %) jih obiskuje slovenske maše, 18 (26 %) anketiranih otrok hodi k slovenskemu verouku, 5 (7 %) se jih udeležuje drugih dejavnosti, ki potekajo tudi v slovenščini (pri čemer sem imela v mislih literarne in filmske večere, organizirane na univerzi ter razna predavanja), 5 (7 %) otrok pa na to vprašanje ni odgovorilo. Tukaj je potrebno reči, da je udeleževanje oziroma neudeleževanje posameznih dejavnosti ali prireditve pri otrocih verjetno bolj odraz želje in interesa staršev kot otrok samih. Če namreč starši gredo na slovensko veselico, bodo otroci, hočejo ali nočejo (vsaj do določene starosti) šli zraven in če se starši ne udeležijo literarnega večera na univerzi, se ga verjetno tudi otroci ne bodo.

Slika 5.13: Katere dejavnosti oziroma prireditve obiskujejo

5.2.1.6 Uporaba interneta in obiskovanje spletnih strani v slovenščini

Za vprašanje o uporabi interneta in obiskovanju spletnih strani v slovenščini sem se odločila, ker je internet medij, ki je mladim še posebej blizu in je na razpolago vsem, če le imajo doma računalnik in internetno povezavo, za kar sem predvidevala, da v veliki večini drži. Otroci imajo tako možnost priti v stik s slovenščino, ne da bi bili odvisni od ostalih dejavnikov (interes staršev, bližina oziroma oddaljenost kraja drugih dejavnosti ali prireditev) in morajo za to predvsem imeti željo.

Odgovori kažejo, da je od 54 otrok, ki uporabljajo internet (od tega vsak dan 12, večkrat na teden 22, večkrat na mesec 10, enkrat na mesec ali redkeje 10 otrok), 31, to je 57 %, že obiskalo spletne strani v slovenščini. Opazimo lahko, da je med otroki, ki jim je slovenščina (tudi skupaj z nemščino) prvi jezik in uporabljajo internet, večji odstotek tistih, ki poznajo določene spletne strani v slovenščini (59 % pri otrocih, katerih prvi jezik je slovenščina in 63 % pri tistih, ki so se naučili nemščine in slovenščine hkrati) kot pri otrocih, ki jim je prvi jezik nemščina (38 % otrok).

Ko smo jih vprašali po straneh, ki so jih obiskali, so najpogosteje navajali spletne strani s turističnimi informacijami o slovenskih krajih (deset omemb), strani o slovenski glasbi (sedemkrat, izpostavljeni so bili Bepop, Metulji in Lojze Slak), o športu (petkrat, trikrat je bil omenjen nogomet). Med drugimi omenjenimi stranmi so še spletna stran gimnazije Novo mesto, strani Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, strani s podatki o znanih slovenskih osebnostih (Primož Trubar, Srečko Kosovel), o modi, o ceni mopedov, spletne strani slovenskih ustanov v Nemčiji (www.ok-slovenija.org) ter program slovenske župnije v Stuttgartu. Priljubljena je tudi spletna stran o Sloveniji www.slovenija.de (omenjena štirikrat), ki je sicer v nemščini, dejstvo, da jo otroci poznajo in uporabljajo, pa kaže na njihovo zanimanje za Slovenijo.

Otroci preko interneta tudi spremljajo slovenske medije. Sedem jih je navedlo, da berejo slovenske časopise oziroma revije, pri čemer so izpostavili mesečnik Ognjišče, časopis Vestnik (za Prekijo in Prekmurje) in Dnevnik, štirje pa preko interneta poslušajo radio (omenjena sta bila Radio Ptuj in Radio Viva iz Murske Sobote). Po izpostavljenih naslovih časopisov in imenih radijskih postaj lahko sklepamo, da otroci, ki so jih navedli, oziroma njihovi stari starši ali starši prihajajo iz vzhodnega dela Slovenije.

Več otrok je zapisalo, da uporabljajo slovenske brskalnike (najdi.si omenjen štirikrat, www.matkurja.com, siol.net, www.matkurja.com), dva pa, da igrata slovenske igrice. Dva sta tudi navedla, da s slovenskimi prijatelji oziroma sorodniki klepetata na IRC kanalu, trije pa, da si s slovenskimi prijatelji ali sorodniki dopisujejo preko elektronske pošte (ena deklica si s svojo sestrično dopisuje vsak dan).

5.2.1.7 Razlogi za obiskovanje pouka slovenščine in motiviranost za učenje slovenščine

Pri vprašanjih o razlogih za obiskovanje dopolnilnega pouka slovenščine in motiviranosti za učenje slovenščine so anketiranci imeli na razpolago nekaj odgovorov, sami pa so s številkami od 1 naprej označili, kar se jim zdi pomembno (številka 1 označuje najbolj pomemben razlog). Lahko so se odločili samo za en odgovor, lahko so po pomembnosti razvrstili vse ali dopisali svoj razlog pod 'drugo'.

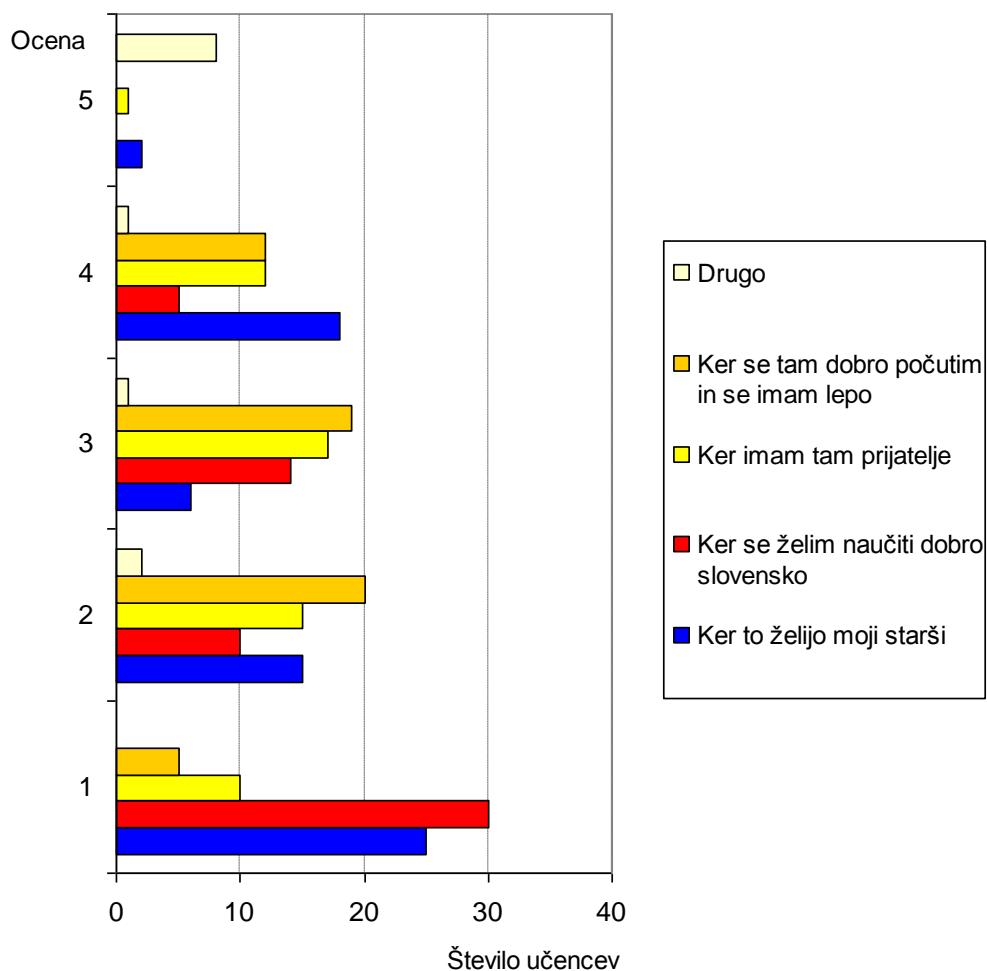
5.2.1.7.1 Razlogi za obiskovanje pouka slovenščine

Kot najpomembnejši razlog za obiskovanje pouka slovenščine je največ otrok navedlo željo, da se dobro naučijo slovensko (30 otrok oziroma 43 %), 25 otrok (36 %) pa k pouku slovenščine hodi predvsem zato, ker to želijo njihovi starši. Kot najpomembnejši razlog obiskovanja pouka 10 otrok (14 %) navaja prijatelje, ki jih imajo v razredu, 5 (7 %) pa dobro počutje. Kot drugi najpomembnejši razlog anketiranci najpogosteje navajajo dobro počutje (20 otrok⁴⁷), željo staršev (15 otrok) in prijatelje (15 otrok) ter lastno željo po učenju slovenščine (10 otrok).

Pod 'drugo' so 3 anketiranci zapisali, da je razlog obiskovanja pouka slovenščine tudi to, da imajo prijaznega učitelja oziroma učiteljico (ocene pomembnosti 2, 3, 5), eno dekle je zapisalo in po pomembnosti z 2 ocenilo svojo željo po spoznavanju Slovenije, slovenske kulture in literarnih zakladov, drugo dekle navaja svoj namen, da se preseli v Slovenijo in začne tu živeti (ocena pomembnosti 5), tretja anketiranka meni, da ne bi bilo lepo, če bi pozabila materni jezik in ji je to drugi najpomembnejši razlog za prihajanje k pouku slovenščine, še eno dekle pa prihaja k pouku slovenščine tudi zato, da zna več jezikov (ocena pomembnosti 2).

⁴⁷ Odstotkov tukaj ne navajamo, ker so nekateri otroci označili samo en razlog in tako je vse ocene razen 1 podalo manj otrok (oceno 2 62 otrok, 3 57, 4 48 in 5 11).

Slika 5.14: Zakaj prihajaš k pouku slovenščine?

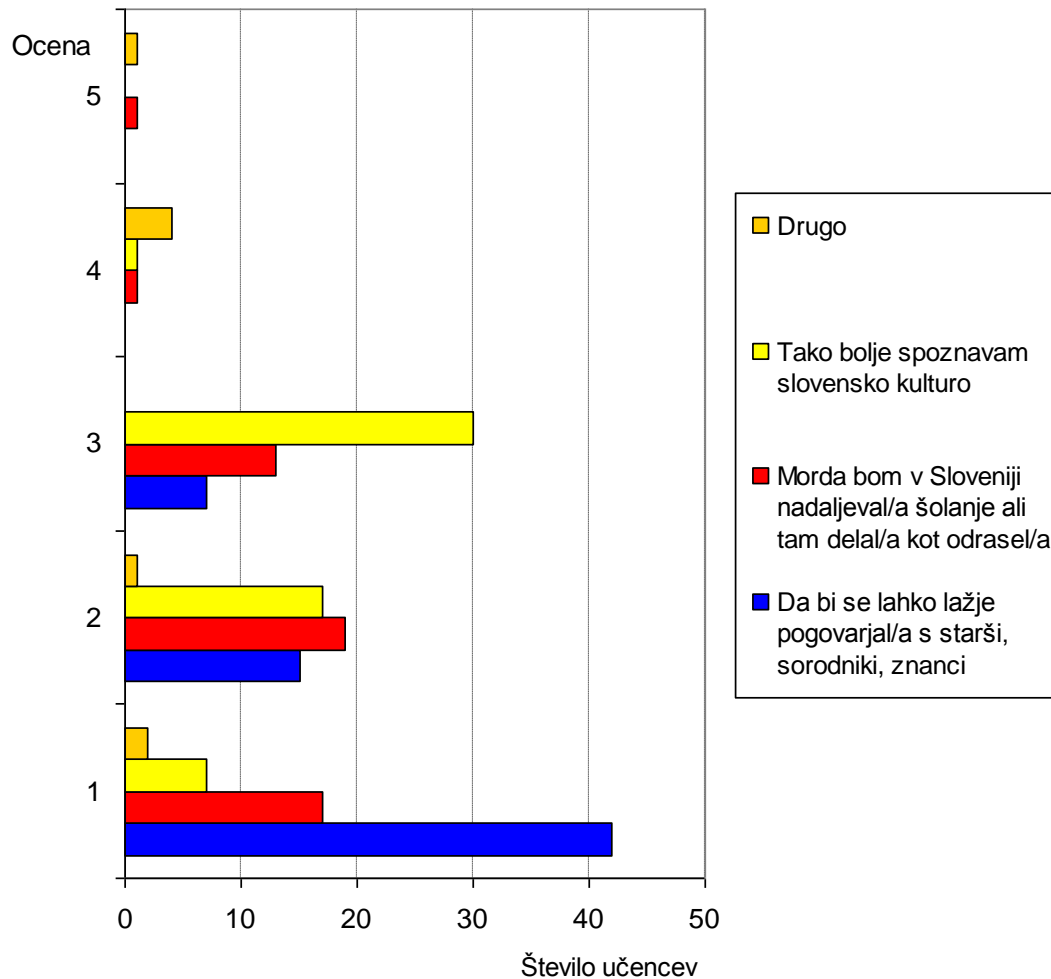

5.2.1.7.2 Motiviranost za učenje slovenščine

Največ anketiranim otrokom (42 oziroma 60 %) se zdi najbolj pomemben razlog za učenje slovenščine to, da se bodo lahko lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, 17 (24 %) pa glavni motiv za učenje predstavlja možnost, da bodo nekoč v Sloveniji delali ali živeli. 7 (10 %) jih meni, da je pri učenju slovenščine najbolj pomembno to, da preko jezika bolje spoznavajo slovensko kulturo, ena deklica je pod 'drugo' zapisala, da ji je najpomembnejši razlog za učenje slovenščine to, da zna več jezikov, enemu fantu pa dejstvo, da je slovenščina njegov materni jezik. Za drugi najpomembnejši razlog anketirani navajajo možnost kasnejšega dela in življenja v

Sloveniji (19 otrok⁴⁸), spoznavanje slovenske kulture (17 otrok), večja možnost za pogovor s starši, sorodniki in znanci (15 otrok). Pri oceni številka 3 izstopa visoko število (30) tistih, ki jim je tretji najpomembnejši razlog za učenje slovenščine spoznavanje slovenske kulture preko jezika. Samo en anketiranec je obkrožil, da se mu učenje slovenščine ne zdi pomembno – pri tem otroku je, kot bi pričakovali, glavni razlog prihajanja k pouku želja staršev.

Slika 5.15: Zakaj se ti zdi pomembno, da se dobro naučiš slovenščine?

⁴⁸ Tudi tukaj ne navajamo odstotkov, ker so nekateri otroci označili samo en razlog in tako je vse ocene razen 1 podalo manj otrok (oceno 2 52 otrok, 3 50 in 4 6).

5.2.1.8 Odnos otrok do slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom

Namen zadnjega sklopa vprašanj je bil pridobiti vpogled v odnos otrok do slovenščine, pouka slovenščine in slovenskih prireditev ter v želje oziroma načrte otrok glede ohranjanja stika z vsem, kar je povezano s slovenstvom v prihodnosti. Otroci so pri vsaki trditvi obkrožili da, ne vem oziroma včasih da, včasih ne. Opredelitve glede vseh trditev v pričujočem poglavju so grafično predstavljene na koncu poglavja na Sliki 5.10.

5.2.1.8.1 Odnos do slovenščine

50 otrok (71 %) je na vprašanje, če radi poslušajo, ko kdo govori slovensko, odgovorilo z da, 13 (19 %) z ne vem, 6 (9 %) pa z ne. Zanimivo je, da je delež tistih, ki radi govorijo slovensko, še nekoliko višji: 56 (80 %) otrok odgovarja, da radi govorijo slovensko, 9 (13 %) je takih, ki o tem niso prepričani, 5 (7 %) pa jih pravi, da temu ni tako.

5.2.1.8.2 Odnos do pouka slovenščine

K slovenskemu pouku rado hodi 42 otrok (60 %), 23 (33 %) je takih, ki k pouku pridejo včasih radi, včasih pa neradi, 5 (7 %) pa obiskovanja pouka ne mara. Sorazmerno pozitiven odnos vlada med otroki do udeleževanja slovenskih prireditev: 38 anketiranih (54 %) se teh prireditev rado udeležuje, 26 (37 %) včasih da, včasih ne, 6 (9 %) pa sploh ne.

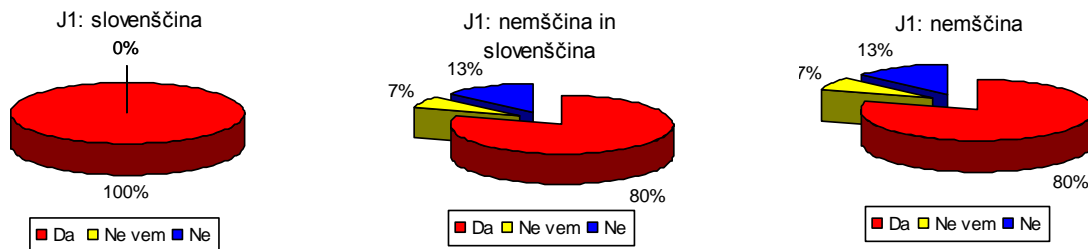
5.2.1.8.3 Želje glede učenja slovenščine pri svojih otrocih

Kar nekoliko presenetljivo visok je v primerjavi z opredelitvami pri ostalih trditvah delež tistih, ki bi radi, da bi se tudi njihovi otroci, ko/če jih bodo seveda imeli, naučili slovenščino. 62 (89 %) je takih, ki pravijo, da si to želijo, 5 (7 %) jih glede tega ni opredeljenih in so obkrožili odgovor ne vem, 3 (4 %) pa pravijo, da tega ne bi radi.

Pri tem vprašanju je zanimiv pogled na odgovore tudi glede na prvi jezik otrok. Pri skupini 33 otrok (100 %), katerih prvi jezik je slovenščina, si namreč prav vsi želijo, da bi se tudi njihovi otroci naučili slovenščino. Med 22 otroki, ki so se v otroštvu hkrati naučili nemščino in slovenščino, je 17 (77 %) takih, ki bi radi, da bi se tudi njihovi otroci naučili slovenščino, 4 (18 %) taki, ki tega še ne vedo, in 1 (5 %), ki si tega ne želi. Pri skupini 15

otrok, katerih prvi jezik je nemščina, pa si jih 12 (80 %) želi, da bi bilo temu tako, 1 (7 %) ne ve, 2 (13 %) pa si tega ne želita.

Slika 5.16: Opredelitev otrok pri trditvi »Ko bom imel/a otroke, bi rad/a, da bi se tudi oni naučili slovensko« glede na njihov prvi jezik

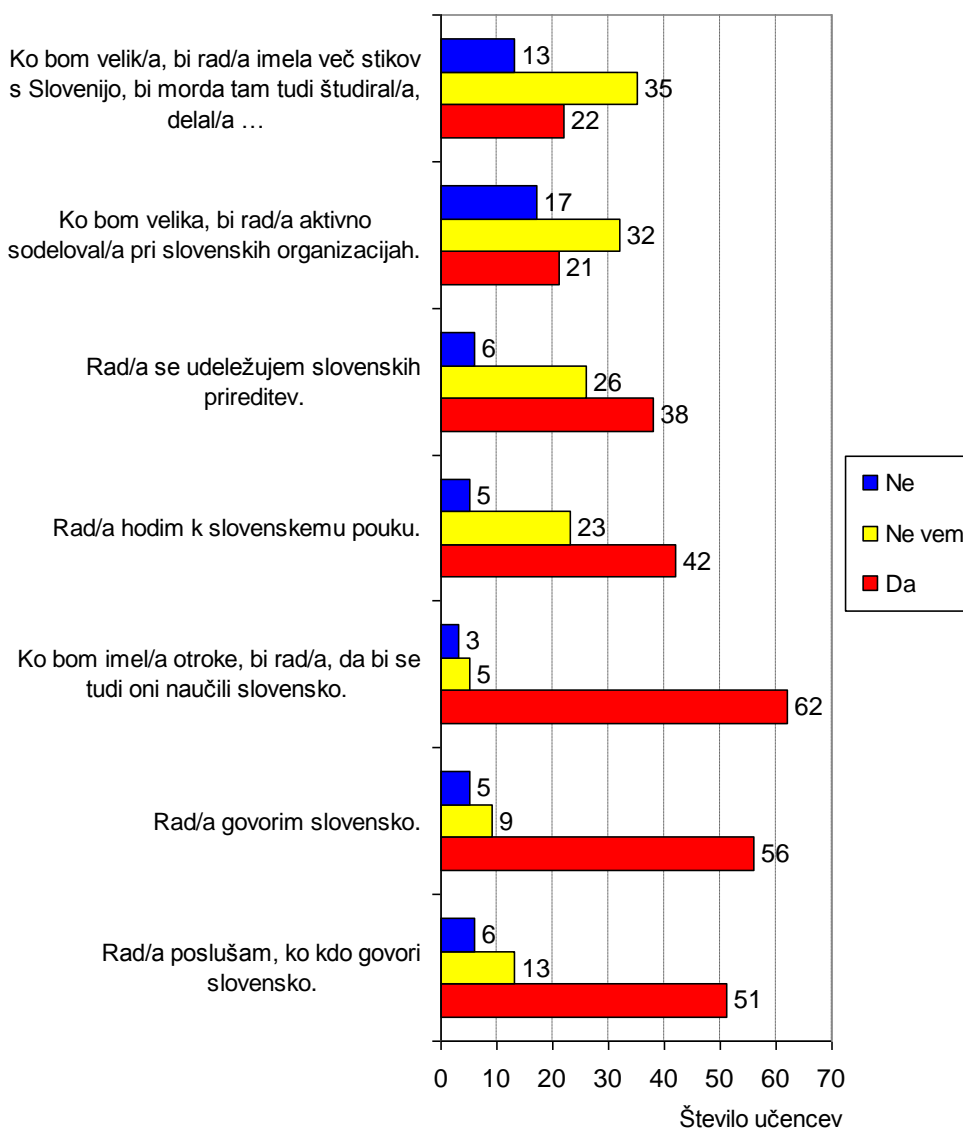
5.2.1.8.4 Načrti glede sodelovanja pri slovenskih organizacijah in študija, dela ali življenja v Sloveniji

Če pogledamo še opredelitve pri dveh trditvah, ki se nanašata na načrte otrok glede njihovega sodelovanja pri slovenskih organizacijah in študija, dela ali življenja v Sloveniji v prihodnosti, opazimo precej manjše navdušenje. Visok je delež tistih, ki še ne vedo (32 oziroma 46 %), če si želijo aktivno sodelovati pri slovenskih organizacijah, 21 otrok (30 %) bi to rado, 17 (24 %) pa si tega ne želi. Podobna rezultate prinaša preštevanje posameznih odgovorov pri trditvi, da bi, ko bodo 'veliki', radi imeli več stikov s Slovenijo, da bi morda tam tudi študirali ali delali. 35 otrok (50 %) je glede tega neopredeljenih in so obkrožili ne vem, 22 otrok (31 %) si tega želi, 13 (19 %) pa ne⁴⁹. Če primerjamo rezultate pri vprašanjih, ki se tičejo odnosa do različnih s slovenščino in slovenstvom stvari ali dejavnosti, opazimo sorazmerno velik delež pozitivno naravnanih odgovorov pri

⁴⁹ Na tem mestu naj omenim mini raziskavo, ki jo je med 19 mladimi iz Berlina, Essna in Oberhausna, starimi med 14 in 21 let, leta 1989 izpeljal Janez Pucelj. Na vprašanje, če se bodo s starši vrnili v domovino, so 3 (16 %) odgovorili z 'da', 9 (47 %) jih je odgovorilo z 'ne', 6 (32 %) z 'ne vem', 1 (5 %) pa z 'verjetno'. Skoraj polovica takratnih mladih je bila torej odločena, da se ne bo vrnila v Slovenijo, tako da je rezultat naše ankete s tega stališča presenetljiv, saj je takih le 19 %. Res pa je, da je vprašanje v naši anketi zastavljeno širše (lahko si otroci želijo le več stikov ali morda študij v Sloveniji, ne pa življenja tu).

trditvah, ki se tičejo načelnega odobravanja (poslušanje in govorjenje slovenščine), in v primerjavi s tem več neodločenih ali negativnih odgovorov pri trditvah, ki se nanašajo na aktivno udelestvo otrok v prihodnosti (sodelovanje pri slovenskih organizacijah, študij ali delo v Sloveniji). Obstajajo torej razhajanja med tem, kaj je pomembno, dobro in lepo ter dejanskim stanjem oziroma prakso. Pri trditvah o dejavnostih, ki se jih otroci že udeležujejo (pouk slovenščine, slovenske prireditve), so rezultati nekje med obema omenjenima poloma. Kot že omenjeno, preseneča visok delež tistih, ki si želijo, da bi se tudi njihovi otroci učili slovenščino, čeprav gre za stvar, pri kateri bi v določeni meri gotovo morali sodelovati tudi oni sami.

Slika 5.17: Odnos otrok do slovenščine in drugih dejavnikov, povezanih s slovenstvom

Razlog za nekoliko neodločen ali celo odklonilen odnos glede sodelovanja v slovenskih organizacijah lahko vidimo tudi v tem, da pri delovanju društev večkrat prihaja do različnih zamer in nagajanj⁵⁰, ki so povezana z nedavno preteklostjo in otroci lahko, ko to doživijo, do tega dobijo odpor. Poleg tega je verjetno, da vsem otrokom ne ustrezajo veselice z narodnozabavno glasbo. Če upoštevamo vse to, niso presenetljivi odgovori fanta, ki ima (glede na odgovore in dopis na koncu) pozitiven odnos do slovenščine in slovenstva, nadaljeval bo šolanje v Sloveniji, ni pa najbolj navdušen nad slovenskimi prireditvami in, ko bo velik, ne bi sodeloval pri slovenskih organizacijah.

5.2.1.9 Komentarji otrok

Otroci so na koncu imeli možnost, da v zvezi s slovenščino, svojimi občutki glede slovenščine ali pouka slovenščine napišejo še kak komentar. Svoje mnenje so ubesedili predvsem učenci, ki slovenščino dobro obvladajo, v svojih komentarjih pa so se dotaknili predvsem odnosa do slovenščine in dopolnilnega pouka, razlogov za obiskovanje tega pouka ipd.

Večina anketiranih otrok, ki so zapisali svoje **mnenje o slovenščini in slovenstvu**, ima do tega pozitiven odnos:

16-letno dekle: »Slovenščina mi veliko pomeni ... rada se učim slovenščino, tako se lahko z družino, sorodniki, prijatelji in slovenskimi znanci pogovarjam slovensko.«

14-letna deklica: »Slovenščina je zelo lep jezik, ampak včasih mi ne gre tak fajn. Včasih si nisem tak sigurna, če prav konjugiram (1. sklon, 2. sklon pa tak naprej). Drugače je zelo lep jezik in slovenska muzika je zelo lepa, ker je tak 'slovenska'. Domača. Muzika ma nekaj svojega.«

Več otrok je omenilo **razloge, zakaj se jim zdi znanje slovenščine uporabno in v čem vidijo njeno vrednost**:

16-leten fant: »Ker mi je slovenščina všeč in se mi dopade govoriti slovensko z drugimi Slovenci, ker je zelo lep jezik in Nemci me ne razumejo.«

⁵⁰ Več o tem v poglavju 3.3.1.2.

13-leten fant: »Meni se dopade, da lahko se z drugimi Slovenci pogovarjam.«

15-letna dekle: »Meni se tudi dobro zdi, da ne zastopijo drugi ljudje, kaj se jaz s sestro ali mamico v vlaku menima. Razen tega je slovenščina lep jezik in zelo rada govorim ta jezik. In jaz sem ponosna, da ne znam samo nemščino, ampak tudi slovenščino.«

16-letno dekle: »Slovenščina mi pomeni zelo veliko, saj jo tudi vsak dan uporabljam. Ne samo s starši, ampak tudi s prijatelji iz Slovenije, s katerimi imam vsak dan stik. Za mojo bodočnost je tudi zelo pomembna, ker si želim delati oz. študirati v Sloveniji in nekega dne tam živeti.«

11-letna deklica: »Jaz se zelo rada učim slovenščino in se ful veselim, ko sem v Sloveniji.«

16-letno dekle: »Zelo rada se učim slovenščino, ker imam občutek, da je Slovenija moja domovina, kjer se počutim zelo dobro.«

Dve dekleti sta izrazili svojo **nejevoljo glede dejstva, da nekateri posamezniki slovenskega rodu, živeči v Nemčiji, ne govorijo slovensko** oziroma niso dejavni v slovenski skupnosti:

18-letno dekle: »Zdi se mi nekako žalostno, da tukaj v Nemčiji živi veliko otrok, ki imajo slovenske starše in sorodnike, ampak sami ne vedo niti ene slovenske besede. Po statistikah se ve, da živi približno 6200 Slovencev tukaj v okolici Stuttgarta, ampak pri različnih slovenskih prireditvah ali mašah jih je vedno manj ali pa sploh nimajo stika s Slovenci. Ne vem, če tukaj manjka komunikacije ali pa mogoče ni interesa. Čeprav obstaja slovenska šola na več krajih, je večinoma samo malo učencev, ki jo obiskujejo. Za boljše poznavanje jezika moramo slovenščino negovati tudi doma v družini.«

14-letno dekle: »Mislim tudi, da bi bila to sramota, če kot Slovenka ne bi znala slovensko, to me velikokrat razočara, če čujem, da Slovenci ne znajo slovensko. Rada govorim tudi slovensko, ker je slovenščina lep jezik, in mislim, koliko jezikov znaš, boljše je. Doma se tudi samo slovensko pogovarjamo!«

Precej otrok se je dotaknilo tudi **pouka slovenščine**:

14-letno dekle: »Občutek imam, da od tega, ko sem v slovenski šoli, boljše znam brat in sem tudi veliko slovenskih prijateljev spoznala, zato pa tudi grem rada v slovensko šolo.«

16-leten fant: »In seveda se mi dopade slovenski pouk z gospodom profesorjem Vinkom Kraljem in ker vidim moje prijatelje.«

16-letna deklica: Med poukom slovenščine se imamo zelo lepo in v vsaki uri se nekaj novega naučim.«

In zakaj k pouku rada hodi 7-letna deklica? Odgovarja sama: »Za to ker je lepo.« Njenemu mnenju se pridružuje 9-letni fantek, ki pravi: »V slovenski šoli je fino,« trinajstletnik trdi: »Rad grem,« drugi 13-letni deček pa: »Rad grem v slovensko šolo. Jaz tudi rad grem v Slovenijo.«

15-letna deklica pa nekoliko **obširneje utemeljuje, zakaj se ji zdi pomembno obiskovati dopolnilni pouk in obvladati slovenščino**: »Jaz zelo rada grem v slovensko šolo in se počutim bolj dobro, če se še bol naučim govoriti in napisati. V Sloveniji se potem lažje pogovarjam s sorodniki in tudi s Slovenci, ki jih poznam. In če bom morda v Sloveniji študirala, je zelo potrebno, da znam slovensko in glede na moje življenje je lepo, če znam eden drug jezik.«

10-letna deklica je izrazila svoje **navdušenje nad slovenskimi veseljami in prijazno učiteljico**: »Rada nastopam, grem rada na veselice, je dobro, da imam tako zelo prijazno učiteljico.«

16-letno dekle pa ima že izoblikovano **željo po življenju v Sloveniji**: »Ko bom šola in poklic v Nemčiji končala, to že zdaj vem, da se bom odselila v Slovenijo in tam ustvarila malo družinico, si poiskala službo, tudi zato je dobro znati SLOVENSKO!«

5.2.2 Starši

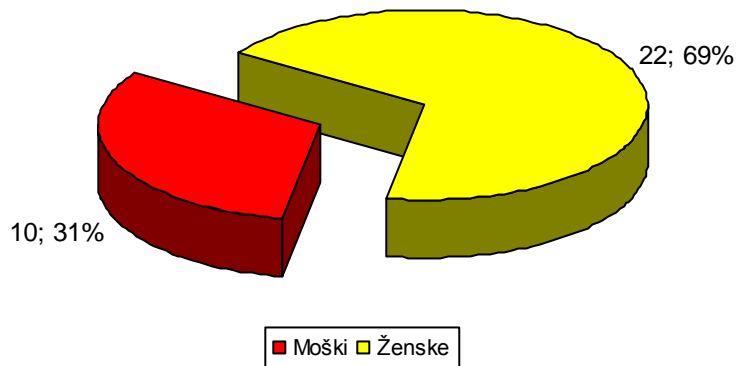
Anketni vprašalniki za starše so v prvem delu vsebovali vprašanja zaprtega tipa (z možnostjo izbire odgovora), s pomočjo katerih smo dobili osnovne podatke o anketiranih (starost, stopnja izobrazbe, prvi jezik, prvi jezik partnerja), o obsegu rabe slovenščine oziroma nemščine med zakonci in v pogovoru z otroki. Drugi del vprašalnika so sestavljala vprašanja odprtega tipa, z odgovori na katera so starši izrazili, zakaj se jim zdi pomembno, da otroci obiskujejo pouk slovenščine in kaj od njega pričakujejo ter kako pouk izpolnjuje ta pričakovanja. Nazadnje so tudi starši imeli priložnost, da v zvezi s poukom napišejo še kakšen komentar ali predlog.

5.2.2.1 Osnovni podatki

5.2.2.1.1 Spol

Od 32 staršev, ki so izpolnili anketni vprašalnik, je bilo 22 (69 %) žensk in 10 (31 %) moških.

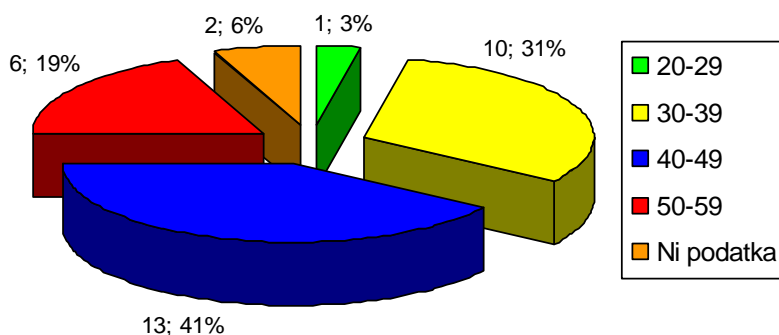
Slika 5.18: Spol

5.2.2.1.2 Starost

Glede na starost smo anketirane starše razdelili v štiri skupine. 1 starš (3 %) je star med 20 in 29 let, 10 staršev je starih med 30 in 39 let, največ (13 oziroma 41 %) med 40 in 49 let ter 6 (19 %) med 50 do 59 let.

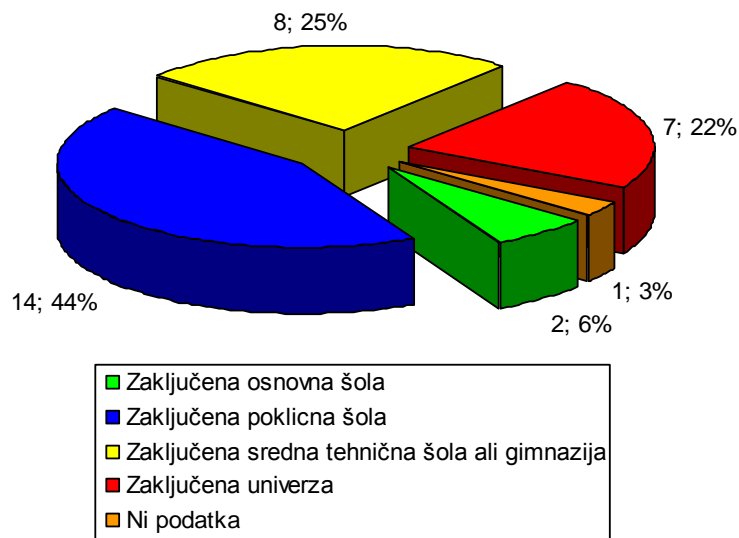
Slika 5.19: Starost

5.2.2.1.3 Izobrazba

Če pogledamo izobrazbeno strukturo vzorca, vidimo, da imata 2 starša (6 %) zaključeno osnovno šolo, 14 (44 %) jih je končalo poklicno šolo, 8 (25 %) tehnično srednjo šolo ali gimnazijo, 7 (22 %) pa jih je zaključilo študij na univerzi.

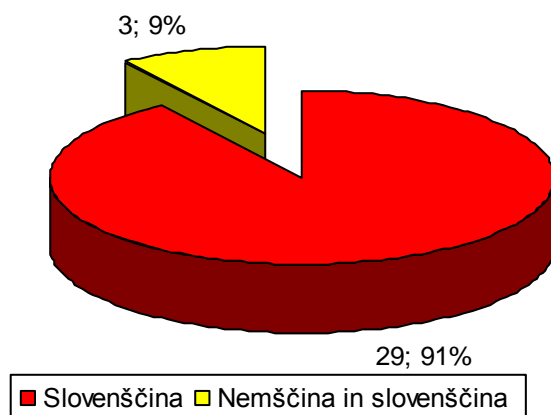
Slika 5.20: Izobrazba

5.2.2.1.4 Prvi jezik

Velika večina staršev (29 oziroma 91 %) se je kot prvega jezika naučila slovenščine, le 3 (9 %) so taki, ki so odraščali dvojezično in so se naučili nemščine in slovenščine hkrati. Med starši, ki so izpolnjevali vprašalnik, ni nikogar, ki bi se v svojem otroštvu najprej naučil nemščine.

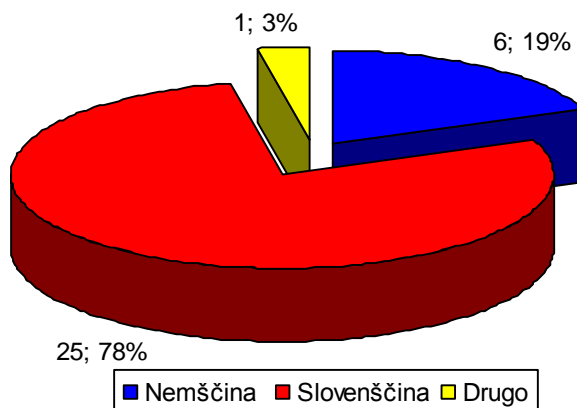
Slika 5.21: Jezik, ki so se ga naučili najprej

5.2.2.1.5 Materni jezik partnerja

Tudi med partnerji anketirancev prevladujejo tisti, ki jim je materni jezik slovenščina (25 oziroma 78 %), v 6 (19 %) primerih je partnerjev materni jezik nemščina, v 1 (3 %) pa češčina.

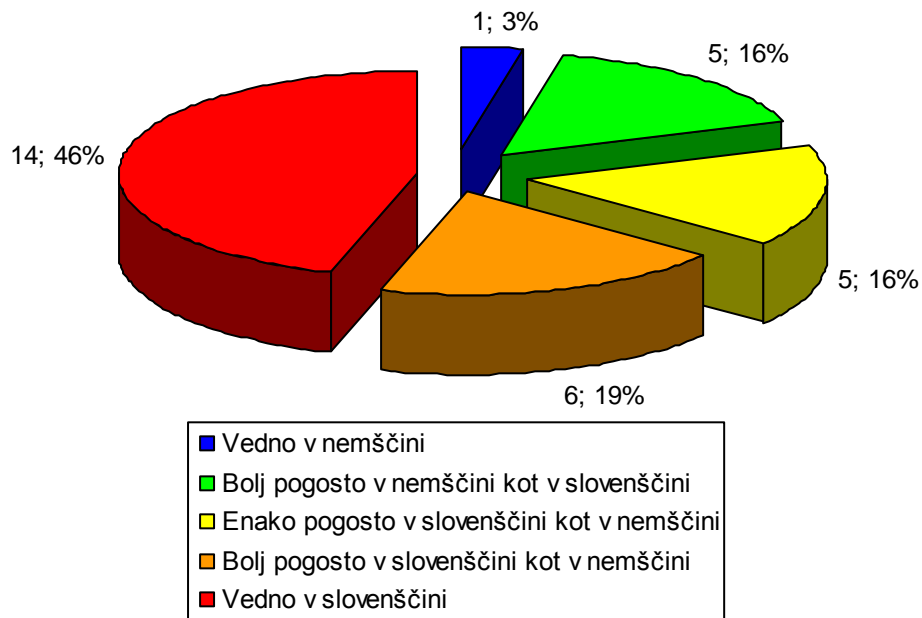
Slika 5.22: Materni jezik partnerja

5.2.2.1.6 Jezik komunikacije s partnerjem

Čeprav iz zgoraj omenjenih podatkov ugotovimo, da ima kar 25 anketiranih (78 %) partnerje, katerih materni jezik je slovenščina, kar pomeni, da je toliko parov slovenskih, je med temi le 14 primerov (46 %), v katerih se partnerja vedno pogovarjata v slovenščini. 6 (19 %) parov se pogovarja bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini, 5 (16 %) enako pogosto v slovenščini kot v nemščini, prav tako 5 (16 %) bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini, 1 par (3 %) pa vedno v nemščini.

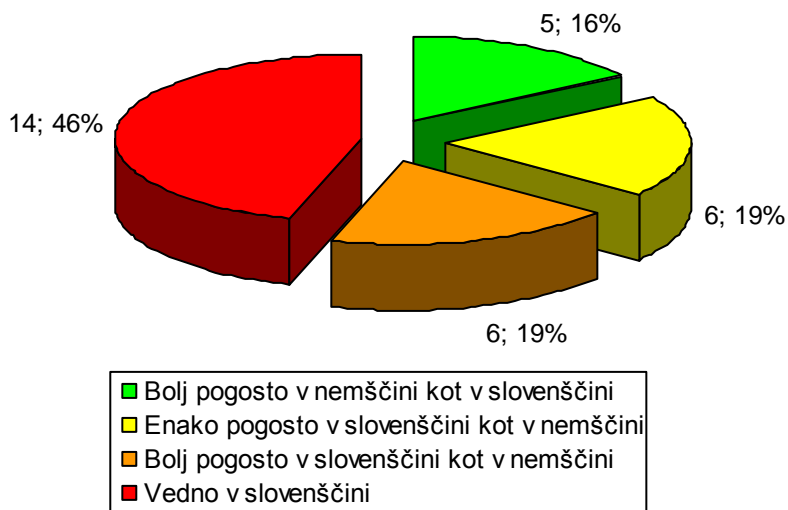
Slika 5.23: Jezik, v katerem se pogovarjata s partnerjem

5.2.2.1.7 Jezik komunikacije z otroki

Zelo podobna je sliki o komunikaciji med partnerjema slika, ki prikazuje rabo jezika v komunikaciji z otroki. 14 anketiranih staršev (46 %) s svojim otrokom vedno govori slovensko, 6 (19 %) bolj pogosto slovensko kot nemško, prav tako 6 (19 %) enako pogosto slovensko kot nemško, 5 (16 %) pa bolj pogosto nemško kot slovensko.

Slika 5.24: Jezik, v katerem mama/oče govori s svojim/i otrokom/i

5.2.2.1.8 Vloga pouka slovenščine po mnenju staršev in ocena izpolnjevanja pričakovanj

Vprašanja o pomenu obiskovanja dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture ter o izpolnjevanju oziroma neizpolnjevanju pričakovanj so bila odprtega tipa, tako da so starši odgovore napisali sami. Čeprav so bili različno formulirani, je bilo odgovore pri posameznem vprašanju mogoče razdeliti v nekaj pomenskih sklopov, tako da je tudi predstavitev rezultatov bolj pregledna.

5.2.2.1.8.1 Vloga pouka slovenščine

Vsi starši (32 oziroma 100 %) so na vprašanje o vlogi pouka slovenščine in pričakovanjih glede le-tega zapisali, da se jim zdi bistveno, da otroci pri pouku slovenščine **pridobijo oziroma izpopolnijo znanje slovenskega jezika**. Pri tem je 14 staršev izpostavilo učenje pisanja, 12 znanje slovnice, 9 pravilno in tekoče branje, 2 spoznavanje pravopisa, 2 pravilno izgovorjavo, 1 širjenje besednega zaklada in 1 »pravilno sestavljanje stavkov«. 5 anketiranih staršev je posebej poudarilo pomen usvajanja knjižnega jezika, kot na primer mama, ki pričakuje, da se otrok pri pouku nauči »pisati in brati, izražati v pravi slovenščini, ker se doma pogovarjamo v narečju.« Ali kot je povedala druga mama: »Dopolnilni pouk je čudovita nadgradnja družinske narečne govornice.«

Svojo željo, da se njihov otrok nauči slovensko, so nekateri tudi utemeljili: »Ker sem sama Slovenka, želim, da tudi moj otrok govori slovensko. Vsa moja družina živi v Sloveniji in zame bi bilo žalostno, če moj otrok ne bi znal z njimi govoriti.« Ena mama je zapisala, da »nikoli ne škodi, če otrok zna svoj materni jezik,« druga pa, da želi, da se otrok nauči slovenščino, »ker je moj materni jezik in sem tudi mnenja, da to ne škoduje.«

Znanje slovenščine njihovih otrok se 14 staršem zdi posebej pomembno zato, da bodo otroci **lažje komunicirali s slovenskimi sorodniki in znanci**, predvsem ob obiskih v Sloveniji, 5 pa jih navaja, da je oziroma bo slovenščina za otroke nujno potrebna v primeru, da se bodo odločili kdaj **kasneje v življenju v Sloveniji delati ali živeti**. Mama, ki že 30 let živi v Nemčiji, pravi, da je to nujno »za bodočnost, saj nikoli ne vemo, kako se bodo otroci odločili in kje bodo živeli.« Opazimo lahko, da so odgovori staršev pri tem vprašanju v precejšnji meri primerljivi z odgovori glede motiviranosti za učenje slovenščine pri otrocih (glej poglavje 5.2.1.7.2). Še en praktični vidik obiskovanja pouka ena mama vidi v tem, da otrok preko sodelovanja pri dejavnostih, ki so povezane z obiskovanjem pouka (sodelovanje na različnih prireditvah), **premaga strah pred nastopanjem**.

Velik del staršev (19 oziroma 63 %) je glede vloge pouka slovenščine izpostavilo pomen **srečevanja drugih otrok s slovenskimi koreninami in komunikacijo v slovenščini**. Menijo, da je pomembno, »da se (otroci) med seboj pogovarjajo slovensko,« ena mama pa opozarja na globlji pomen tovrstnega srečevanja in komunikacije v slovenščini: »Slovenski jezik je del identitete otroka/človeka. Otrok ni sam z jezikom, temveč ga deli z drugimi otroki – spozna, da so še druge družine s podobnimi vzorci.«

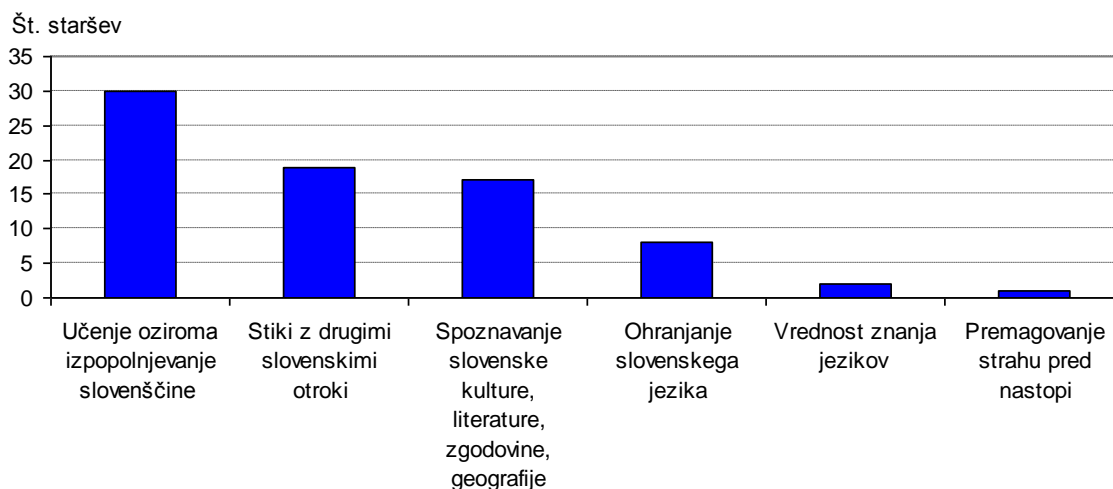
Ker že uradno poimenovanje pouka 'dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture' nakazuje, da se pri pouku obravnava tudi slovensko kulturo, ni presenetljivo, da 17 staršev (57 %) pričakuje, da bodo otroci pri pouku поблиže **spoznali Slovenijo, njeno geografijo, slovensko zgodovino, literaturo in kulturo ter slovenske običaje**.

8 staršev je pri glede vloge pouka slovenščine posebej poudarilo pomen **ohranjanja slovenščine in slovenstva**, da »ne izumre slovenščina med nami,« da se otrok »zave svojih korenin« in »spozna tudi jezik svojih staršev, prednikov.« Ena mama meni, da je pomembno, »da se ohranja slovenska beseda in kultura. Da se poje po slovensko in da se ljubezen do domovine ne pozabi. Ohraniti moramo zavednost in samozavest se

pogovarjati slovensko in obdržati en delček domovine v tujem svetu.« Druga mama piše: »Se nam zdi važno, da otrok neguje in obvlada materin jezik.« Pri tem več staršev izpostavlja vrednost slovenskega jezika: »Da naši otroci spoznajo, da je slovenski jezik enakovreden drugim tujim jezikom in da so na to ponosni!« »Materni jezik je zelo pomemben – posebej v tujini.«

2 starša se zavedata **pomena znanja jezika kot takega**. Kot je zapisal oče: »Ker pregovor pravi: Več znaš, več veljaš.«

Slika 5.25: Zakaj se vam zdi pomembno, da otrok obiskuje pouk slovenščine? Kaj naj bi otrok tam pridobil?

5.2.2.1.8.2 Izpolnjevanje pričakovanj

28 staršev (93 %) pravi, da pouk zelo dobro ali dobro izpolnjuje njihova pričakovanja, 1 (3 %) meni, da deloma, 1 (3 %) pa na to vprašanje ni odgovoril.

Eden izmed očetov, ki je s poukom zelo zadovoljen, piše: »Mislim, da moj otrok napreduje in je recimo spoznal, kdo je bil Prešeren, kaj je 8. marec itd. Naučil se je novih pesmic, kar se mi zdi važno.« Starši menijo, da je »pouk dobro oblikovan« in da si otroci »iz leta v leto pridobivajo več znanja.« Oče je vesel, da »(s)in govori tekoče in ve, kako se besede pišejo,« ena mama pa je posebej srečna »da ima (...) sin prijatelja, ki ga je tu spoznal in se zelo razumeta.« Trije starši poudarjajo, da pouk naredi svoje, da pa je to »premalo, če ne negujemo jezika še doma« oziroma da je potrebno, da starši začeto pri

pouku dopolnjujejo »s slovenskimi izrazi, obiski v Sloveniji in branjem slovenskih knjig.«
»Slovenska šola je lahko le dopolnilo za slovenski jezik. V prvi vrsti pa je pomembno, da se z otroki v vsakdanjem življenju starši sporazumevajo v maternem jeziku.«

7 staršev namenja **posebne pohvale učiteljem**. Mama pravi, da se »tovarišica že vsa leta hudo trudi, da otroci zelo radi prihajajo k pouku,« druga mama pa podobno, da »(o)troci obiskujejo radi slovensko šolo, ker je učitelj zelo v redu.« Starši pri učiteljih cenijo zavzetost, delovne izkušnje, zanimiv način poučevanja, dobro voljo in to, da svoje delo opravljajo »z mnogo srca«.

4 starši izražajo zadovoljstvo, da imajo njihovi otroci možnost obiskovanja pouka slovenščine, ena mama pa omenja težave pri usklajevanju urnikov, saj morajo otroka k pouku voziti zelo od daleč.

Oče je zadovoljen, da delo pri pouku »ni tako 'strogo' kot v nemški šoli in tudi domačih nalog ni toliko – zato pa otroci radi hodijo k dopolnilnemu pouku.« To pa se drugemu očetu zdi problematično in pravi, da pouk njegova pričakovanja izpolnjuje le deloma in misli, »da bi otroci lahko dobili malo več domačih nalog.«

5.2.2.1.9 Drugi komentarji in predlogi staršev

Na koncu vprašalnika so starši imeli možnost, da zapišejo svoje komentarje ali predloge v zvezi s poukom slovenščine.

5 staršev je tu izrazilo veselje in hvaležnost, da Slovenija omogoča pouk slovenščine, 3 pa so izrazili upanje, da bo to tako ostalo še naprej. Dva starša sta napisala, da upata, da bo pouk ostal v kraju, kjer je, saj že sedaj otroke vozijo precej daleč, ena mama pa meni, da bi bilo potrebno rešiti problematiko prostorov, v katerih poteka pouk. Trije starši obžalujejo, da je pri pouku tako malo otrok oziroma si želijo, da bi jih bilo več.

Dve mami menita, da bi pouk lahko obsegal več ur, kar pa se tiče poudarkov pri pouku samem, pa en starš predlaga več zemljepisa, drugi več narekov in tretji obogatitev pouka z dodatki v obliki filmov ali diapozitivov o Sloveniji. Ena mama si želi, da bi lahko otroci sodelovali v tekmovanju za bralno značko, druga pa »več plodnih izmenjav za svoja otroka, ker je konkretno tukaj v Freiburgu malo otrok, se pravi, da ni možnosti druženja. Želim si tudi več izmenjave z drugimi šolami, da se otroci spoznajo, da dobijo

priložnosti, da bi nastala prijateljstva.« Še ena mama predlaga srečanje slovenskih vrstnikov iz bližnjih evropskih držav.

40-letna mama je na podlagi lastnih izkušenj zapisala, da »se je pouk zelo spremenil od takrat, ko sem sama v prvi generaciji obiskovala dopolnilni pouk. Tudi otroci so se spremenili.«

5.2.3 Učitelji

5.2.3.1 Osnovni podatki

V Baden-Württembergu so v šolskem letu 2003/2004 dopolnilni pouk poučevali trije učitelji, in sicer Dragica Ahej, Jerneja Jezernik, profesorica slovenščine in nemščine, in Vinko Kralj, diplomirani filozof in sociolog, ki deluje tudi kot vodja učiteljev v Baden-Württembergu. Za tovrstno delo so se odločili zaradi veselja do dela z otroki in mladino in ker jim je novo delovno področje predstavljalo svojevrsten izziv.

5.2.3.2 Kraji, kjer poučujejo, in število učencev

Dragica Ahej to delo opravlja 15 let, Jerneja Jezernik 5 let, Vinko Kralj pa 12 let. V šolskem letu 2003/2004 (v času, ko je potekala raziskava) je Dragica Ahej poučevala v Frankfurtu, Mainzu, Luhwigshafenu, Freiburgu in Villingen-Schwenningenu skupno 62 učencev. Jerneja Jezernik je kot učiteljica delovala v S-Bad Cannstattu, Mannheimu, Kirchheimu/Tecku, Pfullingenu, Ulmu in Ravensburgu in imela približno 40 učencev. Vinko Kralj je bil zadolžen za dopolnilni pouk v S-Untertürkheimu, S-Feuerbachu, Sindelfingenu, Schorndorfu in S-Degerlochu, poleg tega pa je imel vlogo vodje skupnosti učiteljev v Baden-Württembergu.

5.2.3.3 Formalnosti

Učitelji, ki danes učijo v Baden-Württembergu, vsi ustrezajo kriterijem za učitelja dopolnilnega pouka in so bili preko uradnega sistema⁵¹ tudi sprejeti v delovno razmerje.

⁵¹ Glej poglavje 4.6.

Pogodbe za delo v tujini se podaljšujejo vsako leto posebej, doma pa jih po vrnitvi čaka delovno mesto na matični šoli.

Vsi dogovori z nemškimi šolami, tudi glede prostorov, za uporabo katerih je odobritev potrebna vsako leto, potekajo preko slovenskega konzulata v Münchnu. Pouk poteka izključno v šolah, in sicer štiri ure tedensko za posamezen oddelek.

5.2.3.4 O morebitnih razlikah med posameznimi kraji

Kar se tiče razlik med posameznimi kraji, Jerneja Jezernik opaža, da v manjših krajih starši otroke bolj redno pošiljajo v slovensko šolo, so bolj kooperativni in bolj povezani med seboj. Dragica Ahej glede interesa za učenje slovenskega jezika pri otrocih ne vidi razlik, je pa opazna razlika glede znanja: v krajih, kjer je močno društvo ali aktiven svet staršev, učenci nekoliko bolje obvladajo slovenski jezik. Vinko Kralj med posameznimi kraji ne opaža razlik.

5.2.3.5 O pouku in gradivih

Učiteljem se zdi pomembno, da se otroci pri pouku naučijo vseh sporazumevalnih spretnosti (branja, pisanja, govorjenja in poslušanja), izboljšajo znanja, ki jih že obvladajo, in se naučijo tistega, kar jim manjka. Jerneja Jezernik pri tem izpostavlja pravilno knjižno izgovorjavo, pisano besedo, slovnico in pravopis, Vinko Kralj pa osvajanje knjižnega jezika in bogatenje besednega zaklada. Poleg jezika učitelji poudarjajo pomen spoznavanja slovenske literature in zemljepisa.

Oblika poučevanja slovenščine se jim zdi primerna, Vinko Kralj ugotavlja, da so učenci v večini sposobni v slovenščini pisati, brati slovensko literaturo in slovenščino uporabljati v različnih govornih situacijah. Jerneja Jezernik pravi, da po mnenju staršev pouk zelo zadovoljivo izpolnjuje pričakovanja, sama pa meni, da bi bilo lahko še bolje, če bi otroci in starši imeli višja pričakovanja, zahteve in motivacijo za učenje. Kar se tiče delovnih materialov, Jerneja Jezernik pogreša nekaj usmeritev glede učnih gradiv, saj si morajo sedaj učitelji le-ta v Sloveniji nabaviti po lastni izbiri.

5.2.3.6 O zadovoljstvu z delom

S svojim delom so učitelji zadovoljni, izpostavljajo pa problem delovnega časa, ki je z vožnjo na delo in z dela precej dolg, delo pa tako velikokrat (pre)naporno. Oddelki so med seboj zelo oddaljeni in učitelji se vsak dan vozijo tudi do 250 kilometrov daleč. Poleg tega imajo pogosto vikende zasedene s sodelovanjem z društvi, misijami, starši in podobno, tako da redko najdejo kaj prostega časa. Dragica Ahej zaradi narave dela in zaradi razpršenosti oddelkov razmišlja, da bi bilo morda potrebno več narediti v smeri poučevanja slovenščine na daljavo (preko interneta).

6 ZAKLJUČEK

V zaključku povzemam rezultate raziskave, opravljene med otroki, ki obiskujejo pouk slovenščine v Baden-Württembergu, njihovimi starši in otroki⁵², zaključim pa s sklepno mislijo.

6.1 Povzetek rezultatov raziskave

6.1.1 Otroci

Od 70 otrok, ki so izpolnili anketni vprašalnik (od tega 43 oz. 61 % ženskega in 27 oz. 39 % moškega spola; 27 oz. 39 % v starosti od 6 do 10 let, 28 oz. 40 % od 11 do 14 let, 15 oz. 21 % nad 15 let), se je velika večina (63 oz. 90 %) rodila v Nemčiji. Velik del otrok (33 oz. 48 %) se je kot svoj prvi jezik naučil slovenščino, 22 (31 %) otrok slovenščino in nemščino hkrati, 15 (21 %) pa nemščino.

Kar se tiče samoocene znanja slovenskega jezika, otroci bolje ocenjujejo svoje obvladanje razumevanja in govorjenja, ki sta vezana na govorno komunikacijo, kot branja in pisanja, pri katerih gre za pisni prenosnik. Samoocena obvladanja nemščine je precej višja od samoocene obvladanja slovenščine. Hipoteza, da slovenščino najbolje obvladajo otroci, katerim slovenščina predstavlja prvi jezik, se je z rezultati ankete potrdila. Pri vprašanih glede rabe slovenščine oziroma nemščine v komunikaciji otrok s starši se je izkazalo, da starši res v več primerih vedno govorijo v slovenščini kot otroci. Iz rezultatov je tudi razvidno, da samo v slovenščini otroci daleč največ komunicirajo s slovenskimi sorodniki ali znanci, v komunikaciji z brati in sestrami pa se največji delež otrok pogovarja vedno v nemščini ali bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini. Tudi komunikacija med prijatelji iz slovenske šole in slovenskega verouka otroci poteka bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini. Po pričakovanjih je slovenščina veliko bolj prisotna v družinah otrok, pri katerih je materni jezik tako mame kot očeta slovenščina, kot pri ostalih otrocih. Od skupno devetih otrok iz mešanih zakonov jih je pet odraščalo

⁵² Za povzetek teoretskih izhodišč, poglavja o Slovencih in slovenščini v Nemčiji ter poglavja o dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture glej poglavje 1.1.

dvojezično, kar pomeni, da so hkrati usvajali nemščino in slovenščino, vendar pa se tudi trije izmed ostalih otrok vsaj včasih s slovensko govorečim staršem pogovarjajo slovensko.

Iz odgovorov glede stikov s Slovenijo vidimo, da velik del otrok (61 oz. 87 %) v Slovenijo prihaja večkrat letno. Hipoteze, da pogostost obiskov v Sloveniji pozitivno vpliva na željo in namero otrok glede kasnejšega študija, dela in življenja v Sloveniji, zaradi majhnega deleža tistih, ki Slovenije ne obiskujejo vsaj enkrat letno (7 ali 7 %), ni bilo mogoče utemeljeno potrditi oziroma zavreči. Velik del anketiranih otrok ima v Sloveniji sorodnike, stare starše, prijatelje in znance, družine otrok pa imajo pogosto tudi hišo ali vikend. Večina otrok se z ljudmi v Sloveniji vedno sporazumeva v slovenščini.

Glede sodelovanja pri dejavnostih in udeleževanja prireditvah, ki v Nemčiji potekajo v slovenskem jeziku, ugotovimo, da se največ otrok (55 oz. 79 %) udeležuje prireditvah slovenskih društev, približno polovica (36 oz. 51 %) jih obiskuje slovenske maše, 18 (26 %) anketiranih otrok pa hodi k slovenskemu verouku.

Od 54 otrok, ki uporabljajo internet, jih je 31 (57 %), že obiskalo spletne strani v slovenščini, pri čemer opazimo, da je med otroki, ki jim je slovenščina prvi jezik in uporabljajo internet, večji odstotek tistih, ki poznajo določene spletne strani v slovenščini kot pri otrocih, ki jim je prvi jezik nemščina. Najpogosteje otroci navajajo spletne strani s turističnimi informacijami o slovenskih krajih, strani o slovenski glasbi in športu, spletne strani slovenskih medijev in slovenskih brskalnikov.

Pri vprašanju o razlogih za obiskovanje dopolnilnega pouka slovenščine je kot najpomembnejši razlog največ otrok navedlo željo, da se dobro naučijo slovensko (30 otrok oz. 43 %), 25 (36 %) pa jih k pouku slovenščine hodi predvsem zato, ker to želijo njihovi starši. Kot najpomembnejši razlog obiskovanja pouka 10 otrok (14 %) navaja prijatelje, ki jih imajo v razredu, 5 (7 %) pa dobro počutje.

Največ anketiranim otrokom (42 oz. 60 %) se zdi najbolj pomemben razlog za učenje slovenščine to, da se bodo lahko lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, 17 (24 %) pa glavni motiv za učenje predstavlja možnost, da bodo nekoč v Sloveniji delali ali živeli. 7 (10 %) jih meni, da je pri učenju slovenščine najbolj pomembno to, da preko jezika bolje spoznavajo slovensko kulturo.

Rezultati ankete kažejo, da imajo otroci zelo pozitiven odnos do slovenščine (poslušanja in govorjenja slovenskega jezika), več pa je neodločenih ali negativnih odgovorov pri trditvah, ki se nanašajo na aktivno udejstvovanje otrok v prihodnosti (sodelovanje pri slovenskih organizacijah, študij ali delo v Sloveniji). Pri trditvah o dejavnostih, ki se jih otroci že udeležujejo (pouk slovenščine, slovenske prireditve), so rezultati nekje med obema omenjenima poloma.

Otroci večinoma radi poslušajo, ko kdo govori slovensko (50 otrok oz. 71 %), še nekoliko višji pa je delež tistih, ki radi govorijo slovensko (56 oz. 80 % otrok). Tudi k slovenskemu pouku in na slovenske prireditve večina otrok rada hodi (42 oz. 60 % in 38 oz. 54 %), ostali včasih radi, včasih neradi, nekaj posameznikov pa obiskovanja pouka in prireditev ne mara. Zelo visok (89 %) je delež tistih, ki bi radi, da bi se tudi njihovi otroci (ko/če jih bodo imeli) naučili slovenščino. Posebej izstopa tu skupina otrok, katerih prvi jezik je slovenščina, saj si od teh prav vsi želijo, da bi se tudi njihovi otroci naučili slovenščino. Pri opredelitvah otrok glede trditev, ki se nanašata na njihove načrte glede sodelovanja pri slovenskih organizacijah in študija, dela ali življenja v Sloveniji v prihodnosti, opazimo precej manjše navdušenje. Visok je delež tistih, ki še ne vedo, če si želijo aktivno sodelovati pri slovenskih organizacijah oziroma živeti, študirati ali delati v Sloveniji.

Posamezni otroci so na koncu v komentarjih zapisali svoje (vedno pozitivno) mnenje glede slovenščine, slovenstva in pouka slovenščine, utemeljili, zakaj se jim zdi pomembno, da se dobro naučijo slovenščino, dve dekleti pa sta izrazili nejevoljo glede dejstva, da nekateri posamezniki slovenskega rodu, živeči v Nemčiji, ne govorijo slovensko in niso dejavni v slovenski skupnosti.

6.1.2 Starši

Od 32 staršev (od tega 22 oz. 69 % mam in 10 oz. 31 % očetov), ki so sodelovali v anketi, se je 29 oz. 91 % kot prvega jezika naučilo slovenščine, 3 (9 %) pa so odraščali dvojezično in so se naučili nemščine in slovenščine hkrati. Tudi med partnerji anketirancev prevladujejo tisti, ki jim je materni jezik slovenščina. Med 25 slovenskimi pari je 14 primerov (46 %), v katerih se partnerja vedno pogovarjata v slovenščini, 6 (19 %) parov se bolj pogosto pogovarja v slovenščini kot v nemščini, 5 (16 %) enako pogosto v slovenščini kot v nemščini, prav tako 5 (16 %) bolj pogosto v nemščini kot v

slovenščini, 1 par (3 %) pa vedno v nemščini. Zelo podobna je situacija glede rabe jezika v komunikaciji staršev z otroki.

Glede pomena obiskovanja dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture so starši najpogosteje izpostavili, da se jim zdi bistveno, da otroci pri pouku slovenščine pridobijo oziroma izpopolnijo znanje slovenskega jezika, kar se mnogim zdi še posebej pomembno zato, da bodo otroci lažje komunicirali s slovenskimi sorodniki in znanci, predvsem ob obiskih v Sloveniji, nekaj pa jih navaja, da je oziroma bo slovenščina za otroke nujno potrebna v primeru, da se bodo odločili kdaj kasneje v življenju v Sloveniji delati ali živeti. Velik del staršev je poudaril pomen srečevanja drugih otrok s slovenskimi koreninami in komunikacijo v slovenščini, več kot polovica pa jih pričakuje, da bodo otroci pri pouku bolje spoznali Slovenijo, njeno geografijo, slovensko zgodovino, literaturo in kulturo ter slovenske običaje. 8 staršev je glede vloge pouka slovenščine izpostavilo pomen ohranjanja slovenščine in slovenstva, 2 starša pa se zavedata pomena znanja jezika kot takega.

Velika večina staršev (28 oz. 93 %) pravi, da pouk zelo dobro ali dobro izpolnjuje pričakovanja, 7 staršev pa namenja posebne pohvale zavzetosti, strokovnosti in srčnosti učiteljev.

Pri komentarjih staršev so prevladovali izrazi veselja in hvaležnosti, da Slovenija omogoča pouk slovenščine, nekaj staršev pa je izrazilo upanje, da bo to tako ostalo še naprej in da bo pouk ostal v kraju, kjer je.

6.1.3 Učitelji

V raziskavi so sodelovali trije učitelji dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture, ki poučujejo v Baden-Württembergu, in sicer Dragica Ahej (v šolskem letu 2003/2004 je poučevala 62 učencev v 5 oddelkih), Jerneja Jezernik (40 učencev v 6 oddelkih) in Vinko Kralj (poučeval v 5 oddelkih in opravljal delo vodje skupnosti učiteljev). Kar se tiče razlik med posameznimi kraji, ena učiteljica opaža, da v manjših krajih starši otroke bolj redno pošiljajo v slovensko šolo in so bolj povezani med seboj, druga pa, da učenci v krajih, kjer je močno društvo ali aktiven svet staršev, nekoliko bolje obvladajo slovenski jezik. Učiteljem se zdi pomembno, da se otroci pri pouku naučijo vseh sporazumevalnih spretnosti (branja, pisanja, govorjenja in poslušanja), izboljšajo znanja, ki jih že

obvladajo, in se naučijo tistega, kar jim manjka. Oblika poučevanja slovenščine se učiteljem zdi primerna, ena učiteljica pa bi si želela višjih pričakovanj in motivacije pri starših in otrocih ter več usmeritev glede učnih gradiv. S svojim delom so učitelji zadovoljni, izpostavljajo pa problem delovnega časa, ki je z vožnjo na delo in z dela precej dolg, delo pa, če upoštevamo še delo s sodelovanjem z društvi, misijami, starši in podobno, velikokrat (pre)naporno.

6.2 Sklepna misel

Rezultati raziskave kažejo, da imajo otroci, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu, zelo pozitiven odnos do slovenščine in slovenstva, da želijo slovenski jezik prenašati tudi na naslednje generacije in da Slovenijo večinoma obiskujejo večkrat letno. Nekoliko bolj negotovi so učenci glede bodočega udejstvovanja pri slovenskih organizacijah v Nemčiji in želja za študij ali delo v Sloveniji. Pri odločanju otrok oziroma mladih glede teh dejavnikov in njihovega odnosa do vsega, kar je povezanega s slovenstvom, bodo gotovo imele velik vpliv izkušnje, ki jih bodo še pridobili v okviru pouka slovenščine, slovenskih društev in Cerkve, glede jezika pa seveda tudi uveljavljanje statusa slovenščine kot enega izmed jezikov Evropske unije v nemškem šolskem sistemu. Upoštevanje slovenščine kot enega izmed šolskih predmetov oziroma kot tujega jezika in možnost opravljanje mature iz slovenščine sta dve stvari, ki bi slovenščini prinesli večji ugled, prepoznavnost, uporabno vrednost, otrokom pa tako še večjo motiviranost za učenje slovenskega jezika.

Velikega pomena je, da slovenske zdomske skupnost (p)ostajajo žive tvorbe, ki sledijo realnosti današnjega sveta tako v državi, kjer živijo, kot v Sloveniji. Pri tem je potrebno ponovno izpostaviti pomen raziskovalne dejavnosti na področju zdomske oziroma izseljenske problematike, saj je le na podlagi temeljitih opažanj in preverjenih dejstev mogoče kvalitetno načrtovati in usmerjati nadaljnje korake na posameznih področjih. Za načrtovanje dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v prihodnje bi bila recimo dobrodošla raziskava o znanju slovenščine, ki bi se jo upoštevalo pri oblikovanju učnega načrta, sicer pa se za uspeh tovrstnega izobraževanja zdi še posebej pomembno strokovno usposabljanje učiteljev (predvsem z vidika sodobnih spoznanj o poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika ter vsebinskih poudarkov in didaktično-metodoloških načel poučevanja slovenščine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah),

izmenjava izkušenj med njimi in priprava gradiv, ki bi temeljila na skupinskem delu usposobljenih strokovnjakov in učiteljev z izkušnjami pri tem pouku.

K bolj celostni podobi slovenske zdomske skupnosti v Nemčiji danes bi prispevali tudi podatki o znanju in rabi slovenščine ter odnosu do slovenščine in slovenstva v družinah s slovenskim poreklom, ki niso integrirane v društva oziroma Cerkevno skupnost in katerih otroci ne obiskujejo dopolnilnega pouka slovenskega jezika. Zanimivo bi bilo tudi čez nekaj deset let izvesti raziskavo med otroci (takrat že odraslimi), ki so sodelovali v raziskavi za pričujočo diplomsko nalogo, in preučiti, kakšno vlogo igra slovenščina in slovenstvo v njihovih življenjih, kateri jezik je jezik komunikacije v njihovih družinah, ali se s svojimi otroki pogovarjajo slovensko, koliko so aktivni v slovenski skupnosti v Nemčiji in v kolikšni meri so povezani s Slovenijo.

Globalizacija, odpiranje meja znotraj Evropske unije, predvsem glede študija in dela, večja mobilnost in komunikacijske možnosti tudi za slovenske zdomce odpirajo nove perspektive. Obstajajo že primeri, predvidevamo pa lahko, da jih bo v prihodnosti zaradi naštetega vedno več, da so posamezniki oziroma družine doma tako v Sloveniji kot v Nemčiji – da imajo recimo podjetje v Sloveniji, ki sodeluje s podjetji v Nemčiji, družina stalno živi v Nemčiji, razne podaljšane vikende, praznike in počitnice pa v veliki meri preživljajo v Sloveniji. Lahko bi rekli, da gre za neke vrste nove identitete, ko so ljudje aktivni in ustvarjalni v dveh okoljih, v dveh državah in se v določeni meri tudi čutijo del obeh. Lahko se primarno deklarirajo za Slovence, so pa integrirani tudi v nemški družbi. Tako lahko tudi na odgovore učencev glede motiviranosti za učenje slovenščine gledamo z vidika, da pri želji, da bi se lažje pogovarjali s svojimi starši, sorodniki in znanci, in pri motivu, da bodo nekoč v Sloveniji delali ali živeli, gre pravzaprav za dve plati iste stvari – otroci in mladi se čutijo povezane z ljudmi v Sloveniji, so naklonjeni slovenstvu in Sloveniji – in to jih opredeljuje. Želijo živeti svoje slovenstvo, vendar ne z vračanjem v idilo preteklosti, temveč preko stikov s sodobnim življenjem v Sloveniji. Menim, da je zelo verjetno, da bodo ti otroci (tudi) kot odrasli del tako nemškega kot slovenskega okolja (seveda v različnih merah in na različne načine), da pri njihovem lastnem opredeljevanju identitete integriranost v nemškem okolju ne bo izključevala občutka pripadnosti slovenstvu in da bodo kot taki pomembni ambasadorji Slovenije na tujem in dragocen most med Nemčijo (oziroma drugo (evropsko) državo v primerljivih zdomskih situacijah) in Slovenijo.

7 LITERATURA

ADEGBIJA, Efurosibina, 1994: *Language attitudes in sub-Saharan Africa: a sociolinguistic overview*. Clevedon: Multilingual Matters.

APPEL, René in MUYSKEN, Pieter, 1987: *Language contact and bilingualism*. London: Arnold.

BAKER, Colin, 1988: *Key issues in bilingualism and bilingual education*. Clevedon: Multilingual matters.

BAKER, Colin, 1992: *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.

BAKER, Colin, 1993: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualis*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.

BAKER, Colin in PRYS JONES, Sylvia, 1998: *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*. Clevedon: Multilingual Matters.

BEŠTER, Marja, 1996: Povojni generaciji Slovencev po svetu: narodnostna opredelitev, znanje in raba slovenščine. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 135–151.

BROEKHOF, Kees in COHEN DE LARA, Hans, 2003: *Prospects for Language Education in Multilingual Societies (Sardes European Accession Series, volume 2)*. Utrecht: Sardes Educational Services.

ČEFERIN, Aleksandra, 2000: Prihodnost slovenščine v Avstraliji. *Slovenščina v šoli*, letnik 5, št. 6. 49–51.

DAVIES, V. Winifred, 1995: *Linguistic variation and language attitudes in Mannheim-Neckarau*. Stuttgart: Steiner.

DRNOVŠEK, Marjan, 1993: Slovenci na Nemškem. *Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 370.

DRNOVŠEK, Marjan, 1995a: Podobi Marxa in Engelsa na steni slovenskega delavca v Nemčiji. *Slovenska kronika XX. stoletja. 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija. 18.

- 1995b : Vestfalski Slovenci. 24.
- 1995c: Zakaj so Slovenci odhajali v svet. 64.
- 1995č: Rafaelova družba v Ljubljani. 80.
- 1995d: Množično izseljevanje Slovencev. 81.
- 1995e: Slovenska izseljenska matica. 184.
- 1995f. Prekmurski sezonski delavci. 247.
- 1995g: Zahodna Evropa vabi pridne roke. 294.
- 1995h: Domovina in izseljenčevo domotožje. 361.
- 1995i. Vračanje izseljencev v domovino. 383.
- 1995j. Izseljenski vestnik gre »od hiše do hiše«. 449.

DRNOVŠEK, Marjan, 1996a: Slovenska izseljenska matica. *Slovenska kronika XX. stoletja. 1941–1995*. Ljubljana: Nova revija. 184, 185.

- 1996b: Slovenska župnija v Berlinu. 311.
- 1996c: Pregled »začasno zaposlenih v tujini«. 319.
- 1996č: »Ti si naša misel, domovina ...«. 363.
- 1996d: Slovensko šolstvo v Argentini. 406, 407.
- in GRAFENAUER, Niko, 1996d: Svetovni slovenski kongres. 466, 467.

DRNOVŠEK, Marijan, 1996: Izseljevanje Slovencev med nujo in željo po boljšem življenju. Rajšp, Vincenc (ur.): *Grafenauerjev zbornik*. 617–625.

FATUR, Silvo, 2003: Slovenski jezik v Avstraliji: Pogovor z mag. Aleksandro Čeferin. *Slovenščina v šoli*, letnik 8, št. 5/6. 3–10.

FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku: Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija*, letnik 47, št. 4 (oktober–december). 417–436.

FERBEŽAR, Ina idr., 2004: *Sporazumevalni prag za slovenščino*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Univerze v Ljubljani in Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport.

GORJUP, Vesna, 2002: Izseljenci so bogastvo naroda: Pogovor z Matjažem Klemenčičem. *Rodna gruda*, 49/4. 8–9.

GRAJ, Jože, 2003: Lektorati in druge oblike. *Vestnik*, letnik 55, št. 2 (9. 1. 2003). 2.

GRUDEN, Živa, 2001: Materinščina – danost ali pridobitev? V: Ivšek, Milena (ur.): *Materni jezik na pragu 21. stoletja. Zbornik mednarodnega simpozija Materni jezik na pragu 21. stoletja v Portorožu, 2. decembra 1999*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 147–154.

HORVAT, Martin in LAVŠ, Katarina, 1995: *Iz spomina v spomin. Ob 25-letnici slovenske župnije v Berlinu: 1969–1994*. Berlin: Slovenska katoliška misija.

ISAČENKO, Aleksander V., 1938: O večjezičnosti. *Slovenski jezik*, letnik 1/1–4. 113–118.

JESENOVEC, Mojca, 2004: Lektorat slovenščine na Univerzi v Buenos Airesu. *Jezik in slovstvo*, letnik 49, št. 3/4 (maj–avgust). 188–194.

JUVAN, Alenka, 1995: Stik z živim jezikom. *Slovenec*, letnik 79, št. 23 (28. 1. 1995). 12.

KAUČIČ BAŠA, Majda, 1998: *Javna raba slovenščine kot manjšinskega jezika na Tržaškem*. Doktorska disertacija, mentorica: Breda Pogorelec. Ljubljana.

KLEMENČIČ, Matjaž, 1996: Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev. 1. del. *Zgodovinski časopis* 50/3. 391–409.

KNEZ, Mihaela, 2003: Poučevanje slovenščine v poletni šoli za otroke iz tujine. *Slovenščina v šoli*, letnik 8, št. 4. 8–12 .

KOMAC, Nataša, 2002: *Na meji, med jeziki in kulturami: širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*. Kanalska dolina: Slovensko kulturno društvo Planika.

KREVS, Urška, 1993: Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji. *Jezik in slovstvo*, letnik 38, št. 6 (april 1992/1993). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 209–220.

LIPOGLAVŠEK-RAKOVEC, Slava, 1950: Slovenski izseljenci. *Geografski vestnik XXII*. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani. 3–60.

MACKEY, William Francis (ur.), 1979: *Sociolinguistic studies in language contact*. The Hague: Mouton.

MAKSIMOVIČ, Branko, 2002: Parlament sprejel resolucijo o Slovencih po svetu. *Rodna gruda*, 49/1. 6–7.

MEZGEC, Maja, 2004: Jezik v večjezičnih družinah. V Pertot, Suzana (ur.): *Otroci in starši na poti do slovenščine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

MOTIK, Dragica, 1989: Zahtevnost ne pozna meja: dopolnilni pouk v slovenskem jeziku z otroki naših državljanov v tujini. *Prosvetni delavec: glasilo delavcev v vzgoji, izobraževanju in znanosti Slovenije*, letnik 40, št.16 (6. 11. 1989). 4.

MOTIK, Dragica, 1990: Strokovni seminarji za učitelje dopolnilnega pouka v maternem jeziku v tujini. *Ogledalo: glasilo Zavoda RS za šolstvo*, letnik 1, št. 3. 32–33.

MOTIK, Dragica, 1997: Skrb za ohranjanje slovenskega jezika v Argentini in Avstraliji. *Slovenščina v šoli*, letnik 2, št. 4. 50–53.

MOTIK, Dragica, 2001: Slovenski jezik in kultura med Slovenci v tujini. *Vzgoja*, letnik 3, št. 9. 38–40.

MOTIK, Dragica idr., 2001: *Slovenščina in slovenska kultura v zdomstvu: prizadevanje za ohranitev slovenskega jezika in kulture med Slovenci v tujini*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

MOTIK, Dragica in ŽUŽEJ, Vera, 1992: Učni program za pouk maternega jezika in kulture s slovenskimi otroki v tujini. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela*, letnik 23, št. 4 (1992). 11–14.

NEČAK LÜK, Albina, 1989: O temeljnem izrazju pri poučevanju jezikov v stiku. *Slovenski jezik v znanosti* 2. Ljubljana.

NOVAK – LUKANOVIČ, Sonja, 1996: Pomen vzgoje in izobraževanja v medetničnih odnosih. *Razprave in gradivo*, št. 31. 25–33.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2000: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika*. Doktorska disertacija, mentor: Marko Stabej. Ljubljana.

PIRŠ, Tanja, 1993: Slovenski starši so tu zelo cenjeni. Klepet z Miro Turk. *Otrok in družina* 42/9. 12.

PREŠEREN, Jože, 1971: Prve jugoslovanske šole v Nemčiji. *Rodna gruda*, 18/1. 22.

PREŠEREN, Jože, 2001: Kje je državna politika do zdomcev in izseljencev? *Rodna gruda*, 48/1. 41.

PUCELJ, Janez, 1989: Kje si, domovina? *Prelomni časi: zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1988/89*. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente. 214–249.

SIVEC, Marija, 2003: O pouku slovenščine na stičišču jezikov in kultur: pogovor s pedagoško svetovalko Dragico Motik. *Slovenščina v šoli*, letnik 8, št. 4. 2–6.

SKUTNABB-KANGAS, Tove, 1981: *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Multilingual Matters 7. Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters Ltd.

SLAVEC, Ingrid, 1982: *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja.

STABEJ, Marko, 1998: Sociolingvistika. V: Javornik, Marjan (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 12. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga. 129–130.

STABEJ, Marko, 2001: Spod matrinega krila v lastne hlače (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). V: Ivšek, Milena (ur.): *Materni jezik na pragu 21. stoletja. Zbornik mednarodnega simpozija Materni jezik na pragu 21. stoletja v Portorožu, 2. decembra 1999*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 14–22.

STABEJ, Marko, 2002: Slovenščina v evropski jezikovni mavrici. *Družboslovne razprave*, letnik XVIII, št. 40 (avgust 2002). 157–170.

STABEJ, Marko, 2003: Kaj je to, slovenščina? (slovenščina v narodni in mednarodni razsežnosti). V: Ivšek, Milena (ur.): *Poučevanje materinščine – načrtovanje pouka ter preverjanje in ocenjevanje znanja. Zbornik 3. mednarodnega simpozija, Nova Gorica, 27.–29. novembra 2003*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 20–31.

SUSIČ, Emidij, 2004: Manjšinske skupnosti: družina in socializacijski proces. V Pertot, Suzana (ur.): *Otroci in starši na poti do slovenščine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

ŠABEC, Nada, 1988: Functional and Structural Constraints on Slovene-English Code-switching. *Slovene Studies* 10. 71–80.

ŠABEC, Nada, 1995: *Half pa pu, The Language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC.

Ur. ŠKET, Janez in TURK, Ciril (ur.), 2000: *Slovenci na Württemberškem – nova domovina v cerkvi*. Ljubljana: Družina.

ŠTUMBERGER, Saška, 2004: Lektorat v Tübingenu. *Jezik in slovstvo*, letnik 49, št. 3/4 (maj–avgust). 184–188.

ŠTUMBERGER, Saška, 2005: *Slovenščina pri dvojezičnih Slovencih v Nemčiji. Magistrska naloga*. Mentorica: Vidovič Muha, Ada. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ŠKOBERNE, Ludvik, 1993: Slovenci na Nemškem. *Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 370, 371.

TENSUNDERN, Božidar, 1973: *Vestfalski Slovenci: spomini dušnega pastirja za Slovence Božidarja Tensunderna*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

WEINREICH, Uriel, 1963: *Languages in contact: findings and problems* (2. print). The Hague: Mouton.

WERNER, Erich, 1985: *Slovenci v Porurju* (1960). Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.

ŽIGON, Zvone, 1996: Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju. *Dve domovini*, št. 7 (1996). 71–95.

8 PRILOGE

8.1 Vprašalnik za otroke

☺ VPRAŠALNIK O TEBI IN JEZIKIH ☺

Pred tabo je vprašalnik o tebi in jezikih. Vprašalnik je anonimen. Prosim te, da na vprašanja odgovarjaš iskreno. Ni pravih in napačnih odgovorov. Najlepša hvala za sodelovanje.

- 1 Spol: (obkroži) M Ž 2 Starost: _____

- 3 Šola, ki jo obiskuješ: (obkroži)
 - a Grundschule
 - b Hauptschule
 - c Realschule
 - č Gymnasium

- 4 Država rojstva: (obkroži)
 - a Nemčija
 - b Slovenija
 - c Drugo; _____

- 5 Če se nisi rodil/a v Nemčiji: Koliko si bil/a star/a, ko ste se preselili v Nemčijo? _____

- 6 Jezik, ki si se ga naučil/a najprej: (obkroži en odgovor)
 - a nemščina
 - b slovenščina
 - c nemščina in slovenščina (naučil/a sem se oba hkrati)
 - č drugo; _____

- 7 Materni jezik tvoje mame: (obkroži en odgovor)
 - a nemščina
 - b slovenščina
 - c nemščina in slovenščina
 - č drugo; _____

- 8 Materni jezik tvojega očeta: (obkroži en odgovor)
 - a nemščina
 - b slovenščina
 - c nemščina in slovenščina
 - č drugo; _____

- 9 Kako pogosto obišeš Slovenijo? (obkroži en odgovor)
- a večkrat letno
 - b približno enkrat letno
 - c vsako drugo ali tretje leto
 - č enkrat na več let
 - d nisem še bil/a v Sloveniji
- 10 Imaš v Sloveniji (obkroži)
- a stare starše
 - b druge sorodnike
 - c prijatelje in znance
 - č naša družina ima hišo ali vikend
- 11 Ko si (bil/a) v Sloveniji, v katerem jeziku govoriš (si govoril/a) z ljudmi? (obkroži)
- a vedno v slovenščini
 - b bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini
 - c enako pogosto v slovenščini kot v nemščini
 - č bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini
 - d vedno v nemščini
- 12 Ali obiskuješ oziroma se udeležuješ (obkroži, če se udeležuješ)
- a prireditev slovenskih društev (proslav, veselic ...)
 - b slovenskega verouka
 - c slovenskih maš
 - č drugih dejavnosti ali prireditev, ki potekajo tudi v slovenščini
- 13 Ali uporabljaš internet? (obkroži)
- vsak dan - večkrat na teden - večkrat na mesec - enkrat na mesec/redkeje
- 14 Si že obiskal/a spletne strani v slovenščini? (obkroži)
- da - ne
- 15 Če da, katere strani, katere teme? (napiši)

16 V katerem jeziku TI govoriš s sledečimi ljudmi? (naredi križec x v ustrezen okvirček)

	Vedno v nemščini	Bolj pogosto v nem. kot v slo.	Enako pogosto v nem. in v slo.	Bolj pogosto v slo. kot v nem.	Vedno v slovenščini
Mama					
Oče					
Bratje in sestre					
Prijatelji iz sln. šole+verouka					
Slovenski znanci in sorodniki					

17 V katerem jeziku sledeči ljudje govorijo TEBI? (naredi križec x v ustrezen okvirček)

	Vedno v nemščini	Bolj pogosto v nem. kot v slo.	Enako pogosto v nem. in v slo.	Bolj pogosto v slo. kot v nem.	Vedno v slovenščini
Mama					
Oče					
Bratje in sestre					
Prijatelji iz sln. šole+verouka					
Slovenski znanci in sorodniki					

18 Kako dobro se ti zdi, da obvladaš SLOVENSKI jezik?

	Zelo/dokaj dobro	Srednje dobro	Precej/zelo slabo	Nič
Razumem				
Berem				
Govorim				
Pišem				

19 Kako dobro se ti zdi, da obvladaš NEMŠKI jezik?

	Zelo/dokaj dobro	Srednje dobro	Precej/zelo slabo	Nič
Razumem				
Berem				
Govorim				
Pišem				

20 Zakaj prihajaš k pouku slovenščine? (označi s številkami od 1 naprej, kar se ti zdi pomembno, številka 1 označuje najbolj pomemben namen)

- a ___ ker to želijo moji starši
- b ___ ker se želim naučiti dobro slovensko
- c ___ ker imam tam prijatelje
- č ___ ker se tam dobro počutim in se imam lepo
- d ___ drugo; _____

21 Zakaj se ti zdi pomembno, da se dobro naučiš slovenščine? (označi s številkami od 1 naprej, kar se ti zdi pomembno, številka 1 označuje najbolj pomemben namen)

- a ___ da bi se lahko lažje pogovarjal/a s starši, sorodniki, znanci
- b ___ morda bom v Sloveniji nadaljeval/a šolanje ali tam delal/a kot odrasel/a - za to bo potrebno dobro znanje slovenščine
- c ___ tako bolje spoznavam slovensko kulturo
- č ___ drugo; _____
- č se mi ne zdi pomembno

22 Opredele se glede sledečih trditev: (obkroži ustrezen odgovor)

- a Rad/a poslušam, ko kdo govori slovensko. da - ne vem - ne
- b Rad/a govorim slovensko. da - ne vem - ne
- c Ko bom imel/a otroke, bi rad/a, da bi se tudi oni naučili slovensko. da - ne vem - ne
- č Rad/a hodim k slovenskemu pouku. da - včasih da, včasih ne - ne
- d Rad/a se udeležujem slovenskih prireditev (proslav, veselje ...). da - včasih da, včasih ne - ne
- e Ko bom velik/a, bi rad/a aktivno sodeloval/a pri slovenskih organizacijah. da - ne vem - ne
- f Ko bom velik/a, bi rad/a imel/a več stikov s Slovenijo, bi morda tam tudi študiral/a, delal/a ... da - ne vem - ne

23 Bi želel/a se kaj napisati v zvezi s slovenščino, svojimi občutki glede slovenščine ali pouka slovenščine?

8.2 Vprašalnik za starše

VPRAŠALNIK - STARŠI

- 1 Spol: (obkroži) M Ž
- 2 Starost: _____
- 3 Stopnja izobrazbe:
 - a zaključena osnovna šola
 - b zaključena poklicna šola
 - c zaključena srednja tehnična šola ali gimnazija
 - č zaključena univerza
- 4 Kateri je jezik, ki ste se ga naučili najprej: (obkrožite en odgovor)
 - a nemščina
 - b slovenščina
 - c nemščina in slovenščina (naučil/a sem se oba hkrati)
 - č drugo; _____
- 5 Materni jezik vašega partnerja (moža, žene ...): (obkrožite en odgovor)
 - a nemščina
 - b slovenščina
 - c nemščina in slovenščina
 - č drugo; _____
- V katerem jeziku se pogovarjata s partnerjem? (obkrožite en odgovor)
 - a vedno v nemščini
 - b bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini
 - c enako pogosto v nemščini in v slovenščini
 - č bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini
 - d vedno v slovenščini
- 7 V katerem jeziku VI govorite s svojim/i otrokom/i? (obkrožite en odgovor)
 - a vedno v nemščini
 - b bolj pogosto v nemščini kot v slovenščini
 - c enako pogosto v nemščini in v slovenščini
 - č bolj pogosto v slovenščini kot v nemščini
 - d vedno v slovenščini

8 Zakaj se vam zdi pomembno, da vaš otrok obiskuje pouk slovenščine?

9 Kaj pričakujete od pouka slovenščine - kaj naj bi otrok tam pridobil?

10 Kako pouk slovenščine izpolnjuje ta pričakovanja?

11 Bi morda radi napisali še kaj v zvezi s poukom slovenščine, svojimi pogledi nanj?

8.3 Vprašalnik za učitelje

VPRAŠALNIK - UČITELJI

- 1 Učitelj/ica: _____
- 2 Starost: _____ 3 Izobrazba: _____
- 4 Koliko let že opravljate delo učitelja/ice pouka slovenščine? _____
- 5 Število vseh učencev, ki jih poučujete? _____
- 6 V katerih krajih poučujete?

- 7 Opažate med posameznimi kraji razlike?

- 8 Zakaj ste se odločili za to delo, kaj vas je pritegnilo?

- 9 Kaj se vam zdi, da je namen pouka slovenščine - kaj naj bi otrok tam pridobil?

- 10 Kako po vašem mnenju pouk slovenščine izpolnjuje ta pričakovanja?

- 11 Se vam zdi, da iz Slovenije dobite dovolj podpore in pomoči, predvsem strokovne, ter delovnih materialov?

- 12 Ste zadovoljni s svojim delom?

- 13 Bi morda radi napisali še kaj v zvezi s poukom slovenščine, svojimi pogledi nanj?

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Maja Pavšič, rojena 24. 11. 1980 v Ljubljani, izjavljam, da sem diplomsko delo napisala samostojno, pod mentorstvom dr. Marka Stabeja.

Na Travniku, 7. septembra 2005